

SZŐTTES ÉS VARROTTAS

A kalotaszegi, a torockói vagy a széki varrottasok, éppen úgy, mint a hétfalusi csángó szőttesek, már a múlt század vége felé komoly hírnevet biztosítottak a határokon túl is hímző- és szövőművészetünknek. A szilágysági *invarrásokról*, a *bársonycsíki* vagy *szedett szőttesekről* azonban még az ország határain belül is csak igen kevesen hallottak. Mindössze Györffy Istvánnak jelent meg 1924-ben, kézirat gyanánt, a *Szilágysági hímzések* (17) és 1941-ben Palotay Gertrudnak meg Szabó T. Attilának *Ismeretlenebb erdélyi magyar hímzéstípusok* című tanulmánya¹. Mindkettő a budapesti Néprajzi Múzeum gazdag szilágysági hímzésanyagából közöl, de ezek a kiadványok nem jutottak túl a szakemberek érdeklődési körén. A szilágysági szőttes- és szedettanyaggal pedig, tudtommal, mindmáig nemigen foglalkoztak. Csoda-e akkor, ha az ötvenes években a szilagyballai hímzőszövetkezet jugoszláviai hímzőkönyv alapján dolgozott², s a krasznai műemléktemplom restaurálása után a helyiek gyűjtőcsoportunkhoz fordultak³, hogy a vidék jellegzetességeinek megfelelő hímzésekkel díszítsék föl.

Szilágyság századokon át átjáró-terület, a kereskedelemnek és a hadaknak valóságos nemzetközi útja volt⁴. A lakosságot a háborús idők, a sok teher, a nagy adók egyre ritkítették⁵. A meggyérült lakosságot a különböző vidékekről idetelepített jobbágysággal egészítették ki. Így a néprajzilag aránylag egységesnek mondható vidéken a sajátos szilágysági hímzésekben és szőttesekben, mélyen beleágyazva, felismerhetünk jellegzetes székely típusokat, de Nógrád megyei palóc elemeket is. Nem beszélve a környező Bihar, Szatmár és Kolozs megye hímzéstípusairól. Ezek közül is különösen a Mezőség és Kalotaszeg hatása letagadhatatlan.

Szilagyban is voltak nagy udvarházak, mert a földek túlnyomó részben urasági kézen voltak. Egykor a föld művelése igen kis területre szorítkozott, s így még a jobbágyság fölszabadítása után is a férfinép sokszor kénytelen volt más vidékre, főleg az alföldre, idénymunkára eljárni. Aki otthon maradt, az az uraságnak dolgozott, „ott ette meg a fiatalágát legény és leány egyaránt” – emlékezett vissza özv. Máthé Andrásné Szilagyballán, 1955 nyarán. „Mint gyermek, már gyomlálni jártunk 10 krajcárért. 14 éves kortól 20 krajcár volt a napszám. Mindig, mindig ott dolgoztunk, márciustól karácsonyig. Másutt nem volt munka, csak ott. Reggel csak kiáltott be a gazda (a gazdatiszt): Na, leányok, kell menni az úréba, dolgozni! S mi kaptuk a kapát, s csak mentünk ki a hegyen, hogy úgy füstölt...”

Aztán mentek kendert nyőni, törni, tilolni vagy aratni, csépelni. Később hordták a töreket „kuruc kapuval” (a nagykaput két deszkára rákötve), majd hordták a szalmát.

„Mások az uradalmi *láncból* vettek ki földet. 1 láncért (1000–1200 négyszögöl) 20 liter *csádémag* – a „málé” közé vetett *csádékenderből*, a magosból –, 20 liter paszuly a máléföldből: két kapálás, törés, feltakarás és hántás. Kétötöd volt a gazdáé, háromötöd a báróé. Nagy tüzeket raktunk,

s együttesen hántottuk a málét. Meséltünk, meg énekeltünk közben. De kendernyőni, kendercsapni s egyéb aprólékos munkára is hajtottak. Meg szőni és varrni is bejártunk az urasághoz.”

Közben, ha az idő engedte, nyótték és csapták a kendert maguknak is. Szótték és varrták a maguk kender- majd gyapotszótteseit, párnáit, *ágyfűtül-valóit*. Az uraságnál dolgozó takácsok és hímvarrók mintáit mintegy bele építették a magukéba, s ezzel a Szilágyságban is kialakult a csak erre a vidékre jellemző sajátos szövő és varró stílus.

Ezeket a sajátos szilágysági fonalas munkákat tanulmányoztam 1955-ben a Tudományos Akadémia Magyar Népművészeti Kutatócsoportjának kiszálásain. Ezt az anyagot 1957-ben és 1958-ban egyéni gyűjtéssel és a Halay Hajnal szóttésekre vonatkozó helyszíni gyűjtésével egészítettem ki⁶. Az anyagot még teljesebbé tette Szabó T. Attila fényképgyűjteménye, amely a zilahi Wesselényi-szobor újraavatása tiszteletére rendezett gazdag szilágysági népi hímzés- és szóttés bemutató-kiállításának darabjairól (1942) készült⁷. A csodálatosan szép, páratlan értékű, 94 felvételből Szabó T. Attila szíves beleegyezésével harmincnyolcat közlök. A hímzések nagyobb része Szilágysomlyó környékéről és egy somlyói magángyűjteményből való⁸. 1973 telén újból kimentem Szilágyba, részben, hogy kiegészítsem és fölfrissítsem a Tövisháton gyűjtött anyagot, részben pedig, hogy a helyszínen kapjak fölvilágosítást a magángyűjtemény sorsáról és összehasonlító anyagot gyűjtsek Somlyó környékéről. Idős asszonyok és a kémeri Általános Iskola gyűjteménye⁹, valamint Nagy Albertina nyugalmazott tanítónő jóvoltából sikerült a magángyűjtemény nyomára bukkannom, a hímzések nagy részét azonosítanom és nem egy rég elfelejtett hímzés nevét, készítésének évét megtudnom. Így a tövisháti gyűjtésem anyaga kiteljesedett, s pontosabb képet kaptam az egész Szilágyság egykori hímzőművészetéről, hajdani s mai szóttés- és szedetttesmunkáiról.

1954 őszén, amikor a Dolgozó Nő szerkesztőségének megbízásából először kerestem föl az elsők közt megalakult szilágyballai hímzőszövetkezetet¹⁰, azt reméltem, hogy a szilágysági asszonyok, leányok, újból elővéve édesanyjuk, nagyanyjuk gyönyörű szótteseit, varrottasait, bekapcsolódnak a megyei, majd az országos szövetkezeti hálózatba, s elszigeteltségükből kiemelve, a szilágysági varrottasokat is megismertethetjük a kül- és belföldi érdeklődőkkel egyaránt. A rövid életű (1951–57) szövetkezet, sajnos, az asszonyok és a leányok lelkes munkája ellenére megfelelő gazdasági irányítás híján megszűnt. Így nem kerülhettek be szebbnél szebb madaras és virágos varrottasaik a kalotaszegi, a torockói vagy a széki társaik mellé a hazai népművészeti értékeket nyilvántartó köztudatba. Minthogy a szilágysági szóttések, szedetttesek mind a mai napig hozzátartoznak sok szilágysági ember életéhez, megfelelő szervezéssel a régi szép varrottasokat is minden nehézség nélkül, gyönyörű háziszóttés vászonra, újból lehetne készíteni. Szeretném hinni, hogy ez a tanulmány, ez az egész könyv az egyes falvak értelmiségét az értékes népművészeti hagyományok további gyűjtésére, folytatására s ennek alapján az asszonyokat és a leányokat saját otthonuk szebbé, gazdagabbá tételére fogja buzdítani.

A NYERSANYAG FELDOLGOZÁSA

Szilágyban is, mint Erdély és a Részek legtöbb vidékén, a család alsó-ruha-, valamint a ház vászonszükségletét egészen az első világháborúig majdnem teljes mértékben a ház asszonynepe állította elő.

Gyapjút a múlt század közepétől a második világháborúig, a szilágyballaiak tanúsága szerint, házilag nemigen dolgoztak föl. Ahogy a juhról lenyírták, úgy adták el a románoknak. Ők szöttek belőle *tyeptárt*, *darócot*. Úgy is hívták őket: „darócosok”. Csak a második világháború után kezdték fölhasználni a gyapjút: posztót szöttek, meg ruhát varrtak belőle. Éppen ezért, míg a román asszonyok különösen a gyapjúszöttesek terén értek el gyönyörű eredményeket, addig a magyar asszonyok a házilag termelt és feldolgozott lenből, de különösen kenderből készítették és készíteneek még ma is figyelemre méltó szötteseket, szedetteseket.

Lent és *kendert* „nagyon dolgozták Ballán, a legrégebbi idők óta” – mondták még az ötvenes években a ballai idős asszonyok, és csak a maguk szükségére szöttek. Amióta a gyapot bejött, a lennel inkább felhagytak. *Kendert* a kollektív megalakulásáig mindig termeltek, de termelnek ma is, 1973-ban. Legnagyobb meglepetésemre az alig fölépített háromszobás téglaház konyhájának egyik sarkában aragáz-tűzhelyet, vele szemben mosógépet láttam, s ezek társaságában nagyon jól megfért a *szapuló cseber*, benne a szép sárga kenderfonallal.

Nemcsak a hagyományt jobban őrző Tövisháton dolgozzák fel a *kendert* ma is, hanem a Biharral határos Kémeren is. S míg Kalotaszeg nem egy falujában arra hivatkoznak, hogy a háztájiban nincs hely a kender számára, Kémeren ma is áll a fonó, a fiatalok is, az öregasszonyok meg éppen, minden háznál fonnak, a maguk számára, de eladásra is. Gyönyörű fonalat fonnak, s olyan három- és négynyüstös zsákot és kétnyüstös kézimunkavásznat szőnek, hogy nem győznek annyi fonalat fenni és vásznat, zsákot szőni, amennyi a margittai és a váradi piacon gazdára ne találna. De kell is a házhoz a sok vászonnemű, a sok zsák, törülköző, abrosz meg a *hammas* és a *csepűkötő*.

Kémerre menet, 1973 februárjában, egész sor embert láttam: előttük *csepűkötő*, ócska abrosz vagy nagy *hammas*, melyből vállukon átkötve, két sarkát fölfogva szórták a műtrágyát. Valamikor így szórták a gabonát is.

A kendertermelés tehát egyes vidékeken még ma sem vált fölöslegessé, s ez csak azért is érdekes, mert a kender és földolgozása a legrégebbi idők óta hozzátartozott asszonyaink életéhez.

„A kenderfeldolgozás – külön kérdés, hogy milyen intenzitással – része volt a magyarság kultúrájának már a honfoglalás előtti időben is – írja Szolnoky Lajos *Az alakuló munkaeszközök* című könyvében¹¹. – Ezt – többek között – a technikához tartozó fontosabb szavaink eredete is mutatja. Nagy tömegeknek és a parasztságon belül is a társadalmi helyzeténél fogva konzervatívabb résznek, a nőknek a munkája volt, amit valamennyi magyar népcsoportnál és minden parasztcsaládban egészen a legutóbbi időkig az asszonyok végeztek egyéb gazdasági munkáik mellett.”

A *kendert* Szilágyban is május huszadika körül vetették. Régen még ki is dobolták: „Ki, mindenki *kendert* vetni!” Aztán, ahogy mondják: „Ha jó

idő járt, megnőtt.” Általában 18 liter magból 6 *kita* kendert takarítottak be. A *virágoskendert* júliusban, a *magosat* augusztusban, lehetőleg csoportosan *nyűtték*. A kenderszálat *fűkbe* kötötték, négy napig *szárították*, majd négy hétig *áztatták*.

Désházán áztatni a kendert a Szamosra vitték, a diósadiak Erkeken áztattak. Mindenütt azt tartják, hogy jobb az állóvíz, mert a „Szamoson igen keményre ázik”. Az időpontok most a közös munka miatt eltolódnak, de amikor a tsz-beli munkák megengedik, lehetőleg még a hideg beállta előtt, áztatják a kendert, aztán szárítják. Diósadon előbb *elcsapják a rúdhoz*, majd *tilolják*. Tilolás után *meghúzzák téhellel*. Egyszer lehúzzák a töviről a *vonszösz*t, aztán a hegyiről a *csepűt*. A szösz *beleverik a kistéhelbe* s így nyerik a *szöszmejjéket*. A kenderszálat aztán *ecsellővel megecselik s fűbe csavarják*. A lehúzott *pátyszösz*t (nevezik még *pátyszösznek* vagy *pácszösznek* is) *guzsalyba tűrik*. A *kenderfűből* 12–15 darabot kötnek egy kitába. A szösz *megcibálják* s guzsalyba kötik, külön a *vonszösz*t, a *pátyszösz*t és a *csepűt*. Összel, a betakarítás után fonják.

A szerszámok farészét házilag állítják elő. A kis- és nagytételhez a vasat a vásárból, a románoktól veszik, az *ecsetet* meg az *orsót* a cigányoktól szerzik be. A guzsalyt a díszes *csontpecekkel* együtt általában a régi karácsonyt (vízkeresztet) követő szombaton kapta a leány kedvesétől (lásd a Fafaragás című fejezetet). Sokat tudnának ezek a guzsalyok mesélni a régi és az újabb fonókról, farsangokról!

Fontak és még ma is fonnak Szilágyban. A fiatalok még járnak a *fonóházba*, az idősebbek inkább egymáshoz mennek. Rokkával fonnak, de van, aki kézi orsóval (l. fk.). „A guzsalyt még mindig *kipántlikázzák*, s a legények az orsókat elkapdossák, míg megy a téli este.” „Amikor bejön a szüvés, akkor már nem fonnak, plántálják a hagymamagot” – mondják a varsolciak. A gyermek, a fiatal kezdő a *csepűn* tanul meg fonni, majd kapja a *vonszösz*t, s csak a gyakorlottabb fonók, különösen az idős asszonyok fonják a szép *ecsel*t *kenderszálat*, s a finom vékony *pátyszösz*t.

A jó fonó egy fű kenderből 20–40 *igét* fon. Egy ige Szilágyban is három szál, de itt 100 ige egy *pászma* s nem 60, mint Kalotaszegen vagy a Székelyföldön. Egy ilyen nagy *pázmából* a *vetőn* nyolcas bordába három *karikókört*, *matollahosszat*, három *singet* vetnek. Vagyis egy *pázmából* a nyolcas bordába, például rongyszőnyegnek, két métert tudnak fölvetni. Egy végbe általában 40–45 karikókört szoktak vetni, *gomolyagból*, *kétszálával*. De előbb a fonalat *megszapulják*. Egyszerre húsz *pászma* fonalat tesznek a *szapulóba*, kádba, cseberbe. A fonalat jó langyos vízbe teszik, s rá hamut szórnak *mangorlófával*. Ballán inkább a hammasba teszik, s azon átöntik a vizet. Reggeltől délig ázik a szapulóban, majd kimossák *mosószéken*, sulyokkal. Ha megszáradt, *bogáncsra tekerik*, arról gomolyagba (posztódarabkára vagy fára).

Volt amikor a hamut a kádban leforrázták, s a kenderfonalat bele-mártották *darabonként*. Egy darabba 5 *pázmát* tettek a kenderfonalból s kettőt a szöszből, csepűből. Így zsákba rakták, majd betették a kemencébe.

Egy nap, egy éjjel tartották benne, aztán vitték a tóra sulykolni, mert sok víz kellett hozzá.

A szapult fonalat aztán jól *kifagyasztották*, s leginkább a maga természetes színében használták fel.

Egyes falvakban, például Diósadon, úgy emlékeznek, hogy házilag se kendert, se gyapjút nem festettek, mert az *hagyul* a szapuláskor. Már rég az ideje, hogy a nagykárolyi festődéből járnak ki a környező falvakba, s szedik össze a festenivalót. Különösen pirosat, kéket és zöldet festettek, szövéshez is használták. A varráshoz, amióta adatközlőim emlékeznek, piros és kék fejtőt, majd színes DMC pamutot vásároltak.

Ezzel szemben Désházán még jól emlékeznek a Székelyföldön is ismert *gálicos sárga* festésére. Két pászma fonalhoz egy negyedkiló gálicot számítanak. A rézgálicot feloldják annyi vízben, amennyi a fonalat ellepi. Ebbe a lébe reggel beáztatják s délben a gálicos fonalat hamulúggal leforrázzák. Így olyan sárga színt kapnak, mely többszöri szapulással nemhogy színét vesztené, de mind sötétebb lesz. Ezt a festésmódot, illetve a színt, a Székelyföldön a *szegények színének* ismerik ma is.

Festettek egészen sötétkék, majdnem fekete színt is tölgyfa gubacsával. A gubacstintát is abból készítették. Feketét festenek fakéreggel is, a *pipaszárfa* kérgével. Ez az égerhez hasonló, fekete, sima törzsű fa.

A fonalat, festése vagy fehéritése után, megszáritják, gomolyagba tekerik. Aszerint, hogy *feleresztőnek* vagy *belévalónak*, *beléverőnek* fonták, osztályozzák. A legfinomabb ecselet kenderszálból, a kenderfűből készültek az ünnepi fehérműk, a varrottas-vásznak és a lakodalmas *kenderfűabroszok*. Ezeknek a feleresztője és a beléverője tiszta ecselet kenderfonal. Mikor a gyapot bejött, kezdetben ezt használták feleresztőnek, s kézzel font gyapottal verték be. A pátyszösz, amit az ecsellővel a kenderszálról lehúztak, a *puhácskát* addig használták, amíg nem volt gyapot. Akkor a vékony kenderszál-fonalt *feleresztették* és *pátyszösszel* verték. Ezt inkább alsóruhának: pendelynek, női és férfi ingnek, gatyának, kötéses lepedőnek és párnahajnak szőtték. Még ünnepi abroszt is szőtték belőle, amikor még nem volt gyapot. A pátyszösz igen apró, ezért fölvetni nem lehet, csak bevetni kenderfonalba vagy szöszmejjébe.

A *karikó* vagy *szöszmejjék* minőségben a tiszta kenderszálfonal után következik. Tarisznyát, viselőabroszt, lepedőt, törülközőt mind szöszmejjék feleresztővel szőtték, de pátyszösszel leverve nemegyszer viselő fehérművászon felvetőjének is használták. A kistéhelbe belevert vonszösz annyira finom, hogy pátyszösszel leverve mezei munkához nagyon kellemes viselet, különösen ha egyszer-kétszer még meg is szapulták.

A vonszösz, ha nem verik kistéhelbe, már durvább szálú, de még mindig elég erős feleresztőszál. Elég vastagon fonják, feleresztik, *csepűvel* verik. Zsákot, szalmazsákot szőnek belőle. Ritkább esetben lepedőt is, inkább a szegények, ha kevés volt a kenderük. Rongyszőnyegnek is ez a feleresztőszála.

A csepűt magára nem használják, mert igen gyenge. Csak a vonszösz mellett beverőnek.

A gyapotfonal megjelenése után a kenderfonalat vegyesen is feleresztették gyapottal, és pátyszösszel vagy sodratlan gyapottal verték be. Ilyen *egyeles vászonból* vagy *rázottasból* leginkább inget készítettek. Mezei munkára, úgy tartják, legjobb ez a vászon, mert a vizet, az izzadságot jól itatja, s a testet sem igen töri.

SZÓTTESEK

A szilágysági falvakban, akárcsak más vidékeken, a szövés éppen úgy hozzátartozott a ház asszonynépének munkájához, mint a kenyérsütés. Éppen ezért, ahogyan minden háznál megvolt a sütökemence, úgy megvolt, sőt nem egy háznál még ma is megvan a szövőszék, teljes felszereléssel.

Szilágyballán most, 1973 telén is Bálint Jánosné éppen a szövőszékben ült és *fogdosta* a fonalat (2. fk.), s kérésemre közben röviden elmondta a fonal további útját, legyen az házi fonású vagy bolti sárga, esetleg fehér cérna.

„A fonalat két szálával vetjük a *vetőkaróra*. A pirosat, ha zsáknak vetjük, nyolc szálával, hogy *bársonyos* legyen a csíkja. Felvetés után *lekulcsoljuk* a kezünkre. Előbb elkötöttük a *keresztjét*, hogy ne »bolonduljon össze«, aztán feltekertük az *esztovátára*.”

Az esztovátának Szilágyban is két *talpa* van és két *karja*. Azokat alul összeköti a *keresztfa* a *lábítókkal*, s fönny a *csigatartó*, amire jönnek a *csigák*, a *nyüstökkel*. A két karjára akasztják a *bordahajat* a *bordával*. A fonalat a hátsó *szobojra*¹² tekerik, majd az elsőre jön a kész megszőtt vászon. A hátsó szobojban van az *eresztőrúd*, az elsőn a *lyukasfa* jár a *fapinába*, azzal feszítik meg eresztés után a vásznat. A vásznat itt is, mint mindenütt, *vetéllővel* szövik, s benne a bodzafa *csű*.

De nemcsak Ballán, Kémeren is szönek még javában. Még nyüstkötni is házi fonású kenderfonalat használnak. „Van fonóházunk, s fonunk minden este. Ott még hallunk is valamit. A minap is négy nagy gomolyagot csináltam – mesélte az öreg Dombiné – s szösz *viszáltunk meg*. Megfontam s két szálával megviszáltam, megsodortam. Aztán bétesszük a lúgba, de nem szapuljuk. Az ám az erős fonal. *Nyüstkötő deckán* aztán megkötjük két vagy négy nyüstnek. Annyi a bordánk még, hogy »csigacsinálni« a lakodalmi levesbe is azt viszik.” Mert kell még a jó nyüst s a jó borda Szilágyban, azzal szövik a szebbnél szebb két-, három- és négynyüstösöket, szedteseket ma is.

SZÖVÉSI MÓDOK

Szilágyban általában elég kevés szövésfajta járta, de azokkal a legváltozatosabb anyagokat tudták előállítani. Mindössze két, három és négy nyüsttel szöttek és orsóheggyel vagy dohányfüzötűvel szedték a mintás darabokat.

1. *Kétnyüstös szöttesek*: a *kettős vásznak*, s minthogy a gyapjút nemigen dolgozták meg, a rongyszőnyegek.

2. *Háromnyüstös sima szöttek*.

3. *Négynyüstös szöttesek*: a *négyes*, a *fenyőágas* és a *barackmagos* anyagok.

4. *Mintásanyagok*: *három-* és *négynyüstösök*.

5. *Szedettes szöttesek*: *bársonycsíkos* és *orsóhegyre szedettek*.

1. Két nyüsttel szövik Szilágyban is a legsűrűbb és a legvékonyabb vásznat, de kettővel a durva vastag *rongypokrócot* is. Míg a vászonféléket két nyüsttel, két lábítóval és bordafoganként két szálat fűzve, az utóbbit csak bordafoganként egy szállal szövik.

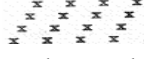

Két nyüsttel és két lábítóval, foganként két szállal Szilágyban, mindössze a házi kender- és a bolti gyapotfonalak különböző csoportosításával, nyolcféle vásznat állítanak elő (lásd Vászonszöttesek). Ezeket elsősorban fehérnemű- és kézimunkavászonnak használják.

A rongypokrócot szintén két nyüsttel szövik. Nyolcas bordába egy pászma vonszöszből három singet vetnek fel. Van úgy, hogy gáliccal festett fonalat is vetnek föl, s akkor kockásan szövik. Egy takaró rongypokrócot három szélből szönek, lepedővel használják takarózni, vagy a padra teszik.

2. A háromnyüstös sima szöttest három nyüstben, három lábítóval szövik. A nyüstbe a szálat *rendre fogják*, a lábítókat *rendre kötik*, s *rendre lábítanak* vele. nyüstbefogás, lábító kötés és lábítás. Leginkább zsákot szönek vele, mert az tömöttebb, mint a négynyüstös, s a lisztet sem engedi át.

3. A négynyüstös szötteseket valamennyit négy nyüsttel, négy lábítóval és bordafoganként két szállal szövik, de a befogás a lábítókötés és lábítás szerint lehet négyes, fenyőágas vagy barackmagos. Ezek a szövés módok, éppen úgy, mint a kettős, valamennyi szövő vidékünkön megtalálhatók¹³.

A négyes sima szövés egyike a legrégebbi szövésformáknak. A szálat éppen úgy, mint a háromnyüstös sima szövéskor, *sorba fogják*, a lábítókat *sorba kötik* és *sorba lábítják*. A nyüstbefogás rendje a következő:

 a lábítókötés és a lábítás . Az így szőtt anyagnak, akár csak a hármassima szövésűnek, két oldala van, az egyik a felvető, a másik a beverő érvényesül. Éppen ezért zsákoknál és fejtős szötteseknel használják, mert a fejtőt jól kiadja.

A fenyőágas szövéshez kilenc párat kiválasztanak, s azt a négy nyüstbe előlről sorjába befogják, aztán megfordulnak, s a másik kilenc párat hátulról fogják be. A bordafogakba két szálat fűznek, s a két szélső lábítót a két szélső nyüsthöz, a két középsőt megcserélve kötik, s kettőnként lábítanak, de mindig csak egy lábítót váltanak. Fenyőágasan lepedőt, törülközőt, takaróruhát szönek.

A barackmagos szötteseket a fenyőágas befogásba szövik, de bizonyos szálmennyiség után a lábítást megfordítják. Kötéses lepedőket, abroszokat készítenek ezzel a szövés móddal.

4. Mintás szötteseket, három- és négynyüstösöket a múlt század végén kezdtek szöni a Szilágyságban. A fehér *libabőrös* háromnyüstöst és a *sáhos* négynyüstös abroszok szövését Varga Mihályné szerint Szabó Zsuzsanna és Cserés Julianna szilágyszéri falusi asszonyok hozták divatba. „A grófoknak és a nagyuraknak dógoztak, nem volt mindenkinek.” Mindkettőt a kapott

minta után fogták be, s abroszokat és kerekkendőket szöttek vele, nemegyszer *tótos* vagy szedett szélel.

A század elején Szilágyban is elterjedtek a mintás nyüstös szövések. Désházán a libabőröst – „olyan, mint a pontos törölköző” – háromnyüsttel szöttek. Széren a sáhos abroszokat mintásan fogták négynyüstbe, akárcsak a *táblásokat*. Kémeren a táblásokat szöttek, abroszokat, kerekkendőket, lehetőség szerint tiszta gyapotból. Dombiné 1913-ban a díszesebb szegett törölközőket, szakítóruhákat mind *macskanyomos táblásan, almás és derejemet-szős csikkal* szedte.

Ezek a mintás szövések a múlt század végén kiadott takácsminta-könyvek alapján¹⁴ az uradalmi vagy a városi takácsok közvetítésével terjedtek el országszerte.

A bársonycsíkos szöttesek mintegy átmenetet képeznek a szövött és a szedett anyagok között. Míg ezt a szövésmódot a Székelyföldön nem nagyon ismerik, addig a Szilágyban, Biharban¹⁵, sőt újabban a Mezőségen is egyre általánosabb és kedveltebb díszítési mód. Ballán, mint mondják, egy ideig elhagyták, de most két éve újra elővették a régi leírást, ismét szövik a bársonycsíkos kendőket, abroszokat. „A négynyüstös (bársonycsíkos) befogása – olvasom a Domokos Juliska leírásából, aki még a negyvenes években meghalt–: ki kell választani négy szálát: fogjuk az első nyüstbe, fogjuk a harmadikba addig, míg a négy szál elfogy. Aztán válasszunk ki másik négy szálát, azt meg fogjuk a második és a leghátsó nyüstbe. Aztán mind így

folytatjuk.” Tehát: $\begin{matrix} x & x & x & x \\ x & x & x & x \end{matrix}$ „A két szélső nyüstöt a lábítóra kell kötni, s a két közbülsőt *lógóba kötve* azt is a lábítóra kell húzni, a bársonycsíkra meg kell cserélni. A csiga kötözése: a két közbülső karikára kell kötni a két közbülső nyüstöt, a két szélső karikára a két szélsőt.” Bársonycsíkkal díszítették a közel száz esztendőes holmikat, de díszítik még ma is több-kevesebb szedéssel a széleskendőket, a kerek- és komakendőket, abroszokat, törölközőket.

A *szedéses szötteseket* Szilágyban dohányfüzöttűre vagy orsóhegyre szedik, s aztán a borda megett vászontekerő vesszőkre teszik. A legegyszerűbb a bársonycsíkos fogása, ezt, ha kisebb, csak két vetéllővel szövik. Egyikbe piros fejtőt, a másikba fehér vagy sárga gyapotot tesznek, s két lábítóra a pirosat, a másik kettőre a fehérét *öltik*, s így fogazzák. Ha nagyobb fogat akarnak, akkor orsóhegyre fölszedik, s egy vesszőcskét dugnak a szálai alá. Mikor a pirosat öltik, a vesszőt fölemelik, s annak a nyomán lökik a vetéllőt. A cifrább szedéseknél ahány mintasor, annyiszor szedik fel, s annyi vesszőcskét dugnak a nyüstök mögé. A szedetteket régen, amíg még nem járta a bársonycsíkos, két nyüstbe fogták. Emlékezet szerint kb. nyolcvankilencven éve a bársonycsíkosat fogják a leggyakrabban, de szövik, szöttek fenyőágas, még sáhos szövésbe is. Kémeren a század elején s az első világháború alatt az egyik adatközlőm, Dombiné, mind mintás táblásszöttekre szedte a derejemetszős és a madaras abroszokat, kendőket. Mint mondta: „Mikor mi fiatalok voltunk, akkor inkább szedtek, nem varrtak. Édesanyáméknak mind az a keskeny párnája volt, azt varrták ezelőtt 70–80 évvel. Az én kiskoromban (78 éves ma) mi már csak szedtünk. Felszedtük

orsóval az abroszt, a lepedőt, a kendőt. Három lányomat adtam férjhez, s mind odaadogattam.”

Kelengye (stafér vagy staférung). Hozomány nélkül egyetlen leány sem mehetett férjhez a Szilágyságban sem. Kellett az új házhoz a sok szőttemény, s mindenki azon igyekezett, hogy meg ne szólják az új menyecskét anyósa házánál. Régen a leány nem kapott a szüleitől sem földet, sem házat, csak egy tehenet vagy négy juhot vagy 200 liter bort, hogy „adja ki új fejibe”. Az új borból ugyanis 400 litert kapott vissza, s annak árával kezdhetette a fiatal pár az életet¹⁶.

A lakodalom napján hatökrös, csengős szekéren vitték a leányt. Az ökrök külső szarvára *félkendőt* kötöttek. Másnap szekérral költöztették a leányt. Vitte a nagyágyat, a *stafirungos ládát*, s a *szuszékot* a sok szőtteménnyel. Petri Mór is írja: „Ballán meghordozzák a menyasszony kelengyét is külön szekéren, melyet hat csengős ökör húz.”¹⁷

Máthé Bálint szilágyballai gazdálkodó szerint az első világháború előtt egyetlen leány sem mehetett férjhez 15–25 zsák nélkül, de kellett még legalább 10–15 abrosz, 15–20 *törülközőkendő*, 20–25 ágylepedő, 9–12 *ki-varratos* vagy *szedékes párna* a nagyágyra, 2 *szűttes* a „fejek alá”, 12 *szakasztóruha*, amire a kenyeret „kiszakasztották”. És kellettek a *vőfi-* és *muzsikáskendők*, mert a két „vőfi” vőfikendővel a karján ment hívogatni. A lakodalom is három-négy napig tartott, s akkor a muzsikásokat is *kikendőzték*. Ezenkívül a leány legalább 30 darab *félkendőt* készített a lakodalomra a vőfélyeknek és más „kedves vendégeknek”.

Kasza Gergelyné, a híres szilágyszéri szövőasszony mesélte, hogy 1955-ben, tehát kutatásunk idején, a lakodalmon 36 szedékes és varrottas kendőt osztottak széjjel: vőfikendőt adtak a négy vőfinek, a hívogatóknak, hiszen kettő ment a leányosháztól, kettő a legényestől; a násznagynak, aki a menyasszonyt kikéri. A négy lónak egy-egy kendő kerül a külső földre (ha lovas szekéren vitték a menyasszonyt), s a kendőket a kocsis kapja szívesség fejében. Egy-egy kendő a papnak, a jegyzőnek s a tanítónak, egy-egy a nyolc muzsikásnak, a szompolyasszonynak és a nyüzszüleányoknak.

Széren a következőket kellett hogy tartalmazza a hozomány:

	a szegénynek	a közepes gazdának	a nagygazdának
<i>zsákja lehet</i>	5–6	15–20	30–40
<i>lepedője</i>	5–6	10–12	20–24
<i>abrosza</i>	5–6	12–18	20–24
<i>párnája</i>	6 db, 12 huzattal	9 db, 18 huzattal	12 db, 24 huzattal
<i>dunnája</i>	1 „ 2 „	1 „ 2 „	2 „ 4 „
<i>surgyéja</i>	1 „ 2 „	1 „ 2 „	2 „ 4 „
<i>tarisnyás kendője</i>	6	10–12	12–18
<i>törülközője</i>	6	6	12
<i>szakasztókendője</i>	6	10	12
<i>vőfikendője</i>	36	36	36
<i>széleskendője</i>	2	2	2
<i>kerek- vagy komakendője</i>	12	24	24

Tehát a zsáknál, lepedőnél, abrosznál, párnánál még van valamelyes eltérés, de a sok vőfi- és kerekkendő meg a két széleskendő – az előbbiek a lakodalmi tisztségeket betöltőknek, az utóbbi a két koporsó aljára – senkinél sem hiányozhatott.

De manapság is, amikor a viseletet már jóformán teljesen elhagyták, a szőttemények nélkülözhetetlenek nem egy gazdaságban. Szilágyballán az 50 éves Balla Béláné már elkészítette a kilencedik osztályos lányának a hozományát: 30 zsákot (van, aki 50–60-at is ad), 20 abroszt, ebből „van, amelyik használni megyen”, 6 *körücsikos*, *kockás*, 6 a konyhaasztalra, „ezen gyúrnak”, a többi szedéssel; párosával. 15 törülközőt, „ami két ágra csiling le az ajtón, „ebbe az arcunkat töröljük”, 5–6 *felet*, *kéztörőnek*. Ez csak 48X86 cm, s csak egy csík van rajta alul. „Ha bejövünk a disznótól, munkából, ehhez töröljük a kezünk. Aztán adjuk a leány kezét is, szű majd ú is. Én megtanítottam szűni mind a két leányomat.” Van még 2 surgyé, szalmazsák, 10–12 szöttes lepedő – 5 fehér és 5 sárga *gyócs*. Hét párnát ad a vetettágyra, s még egyet a fejük alá, s egyet ad majd a fiú anyja.

Mostanság a fiúknak is olyan hozományt adnak, mint a lányoknak. A fennebb felsoroltakon kívül a hozományhoz tartozik még a damaszt paplan és párnahuzat. Amit mosni kell a mosógépben, az mind bolti holmi. A konyhában egymás mellett áll a szapulócseber és a mosógép. Egyikben a kenderszötteseket és a fonalat szapulják, a másikon a bolti ágyneműt mossák.

A lakodalomban még most is elosztogat a menyasszony különféle házi-szött dolgokat: kerekkendőt, kerekruhát adnak a szakácsasszonynak – ha tízen vannak, mind a tíznek, ha húszan, mind a húsznak. Adnak a *tángyér-szedőknek* is, ha hat leány van, mind a hatnak, ha tizenkettő, tizenkettőnek. Vőfikendő ma is sok kell. Ha szekérral viszik a menyasszonyt, akkor „4 kendő megy a lúnak, egy a luvasnak. Egy a hívogatónak, ezen háromsoros varratos van; 2 a vőfinek, ezeken is annyi varratos. Ez a három olyan díszes, hogy kiteszi a többit együtt. Kell még egy a »kiadó-, egy a befogadó apának«, 4–5 a »borosgazdáknak«. Ahun egy, ahun hat a »nyűszülányoknak«, ahhoz »vőfi«-knek ugyanannyi. Egy a »szompolyasszony«-nak, az kontyolja fel a menyasszonyt. Az vesz még ma is a menyasszonynak kontytűt, hajfonót, kendőt a fejire, amivel felkontyolják.” Egy kendőt adnak még a papnak, a kántornak, a titkárnak, aki összeesketi a fiatalokat. Adnak még egy kerekkalácsot és egy liter bort. Az anyósoknak egy rend ruhát, s minden családtagnak valamit.

VÁSZONSZÖTTESEK

Az első világháború előtt a szilágysági falvakban, éppen úgy, mint a Székelyföldön, a munkanapi, de az ünneplő fehérnemű, asszonynak, embernek egyaránt, háziszöttes vászonból készült (L. az Öltözet című fejezetet). De háziszött len-, kender- vagy gyapotvászonra varrták a szebbnél szebb kereksemes, töltéses varrásokat is. A gyapotfonal általános elterjedése előtt még a vőlegénying is finom len- vagy kenderfűvászon volt.

A *kenderfűvászon* felvetője és heverője egyaránt a legfinomabb ecselet kender. Ebből szötte a leány a vőlegényinget. Ha a karácsonyra kapott cifra

guzsalyt finom ecselt kenderfonallal viszonzta a leány, akkor a legény büszkén „feszített” az abból szőtt kenderfűvászón- vagy „egyeles” ingben, s bizvást remélhette, hogy ezután szívesen látott vendég szombat este a lányos háznál. Az igazán szép, aprószemű szilágysági varrottas is kenderfűvászónra készült. Pendelynek, gatyának a vékony kenderszálat pátyszösszel verték be, „ez nem töri annyira a testet”. Ebből szabták a szép ráncolt pendelyt és a ráncos gatyát. Öt-hat szél kellett egy pendelyhez, s a cifra surcot is ebből szabták-varrták. Ehhez már két szél elegendő volt.

A gyapotfonal elterjedésével nagyobb tért hódított a gyapottal vegyített *egyeles-*, *fonalas-*, *gyapottas-* és *rázottasvászón*, s a század elejétől a *házi-gyócs* és a *miszírvaszón*. Hogy aztán a harmincas évektől kezdve fokozatosan áttérjenek a *bolti gyócs* használatára.

Az egyelesvászón felvetője egy szál vékony kender és egy szál 18/2-es gyapotfonal, váltakozva, tiszta gyapotfonallal beverve. Szegényebb családok ünneplő, a módosabbak viselő fehérneműje legtöbbször egyelesvászón volt. Legkellemesebb fehérneművászónnak tartják, mert szellősebb, mint a tiszta gyapot – viszont puhább, mint a tiszta kendervászón. Egyelesvászónból szép kerek- vagy komakendőket is szöttek és széltében kissé megnyújtott mintájú, de szép varrottast is hímezhettek rá.

A fonalasvászónat ecselt kenderbe, a szegényebbek szöszejjékbe, gyenge sodrású (*mulé*) 6-os vagy 8-as gyapotfonallal szöttek.

A gyapotasvászónnál viszont 16/2-es vagy 18/2-es gyapotfonalat vettek fel s vékony kenderszállal vagy pátyszösszel verték be. Szűkebb viselőpendelynek és lábravalónak szívesen használták. A múlt század végén a keresztben vagy hosszában kissé elnyújtott mintázatú hímzett *kötéses lepedőket*, *párnacsúcsokat* legtöbbször gyapotas- vagy fonalasvászónra varrták.

Rázottast is szöttek, *kétvetőllösen*. A gyapot felvetőbe felváltva egy szál kendert s egy szál gyapotot vertek. A módosabbak tiszta fonalcikkal szöttek a viselő törülközőt is. Az ünneplő már piros szőtt vagy szedett széllel készült.

A század elejétől s különösen az első világháború után, aki tehetett, az házi-gyócs- vagy miszírvaszónat szöttek.

A miszírvaszónat tiszta sodort 18/2-es gyapotfonálból szöttek. Csak ünnepi fehérneműt, pontosabban férfi és női inget szabtak belőle, mert a munkához nem volt olyan szellős, mint a tiszta kenderből szőtt vagy az egyeles, fonalas- meg rázottvaszón. Hamarabb piszkolódott és nehezebben tisztult.

A házi gyócsvaszón felvetője 16 vagy 18/2-es gyapotfonal, heverője az alig sodort 6-os vagy 8-as gyapot volt. Erre varrtak a cifra kereksemeseket s a töltéses sima varrásokat. Ebből szabták-varrták az igazán ráncos gatyákat, pendelyeket az első világháború után. „Az ilyet édesanyám is csak ünnepponon vette fel” – mondta a 65 éves Demény Fiuk Györgyné Király Katalin Szilágyballán. „Alól egy kis pendely, három szílből, s rája a szíp ráncos, 9–10 szílből. De jegybe az uramnak is ilyet adtam 1926-ban. 8 szílből, egy-egy szárra 4–4 szíl. Én már nem tudtam megvarrni, ídesanyám csinálta. Tiszta gyapotvaszón volt mind a kettő, abból szabták. Nígy szíl az egyik szára, nígy a másik, s alól jött az ület. Mind *késsel szedték le s küvel rakták le* régen. Édesanyámnak volt egy kis fanyelű bicskájja, be volt kötve, csak a hegye látszott ki – füzte tovább a szót az 51 éves Bálint Jánosné –, azzal szedte le, s küvel, a *ráncoló küvel* megnyomtatta. Most

már ráncolóké sincs. Ez még az anyámé volt. Olyanok voltak a *kötők* hozzá, mint azok a félkendők. A ráncos gatyához s a pendelyhez talált” (3. fk.). „Ma már nem venném magamra, sárgul meg az ilyen ruha – simogatja végig Demény Fiuk Györgyné édesanyja és férje megsárgult ráncos holmiját –, a tiszta gyócs, ha már fonalas, akkor fehéredik.” „A második világháború után kendervászonból szabtuk az alsó-, felsőruhát” – emlékezik Bálint Jánosné. – „Adj nekem egy *ingrevalót*, adj egy *gatyáralót!* Fess szürkére egy *nadrágravalót*, egy *kabátravalót!*” – így mondták.

Most már fehérneműnek inkább boltból veszik a vásznat, hogy ne is beszéljünk a felsőruháról. De kézimunkavásznat, különösen Kémeren, igen szépet szőnek.

Kézimunkavásznat olyat szőnek fehér horgoló cérnából és szép ecselet kenderfonalból 13-as bordába, két nyüsttel, hogy ma már, ha valaki szívesseget tesz, nem pénzzel, hanem ilyen vászonnal honorálják.

Zsákot olyat szőnek ma is, hogy „hat nyelven beszél”. Egy zsáknak 12-esbe (55 cm) három métert számítanak. Szövik tízesbe a *kisleányzsákot*. Aki teheti, azt is ilyen *horgalócérnából* szövi. A *bóti cérna* kilója 100 lej. „Abban szőttem a leányomnak abroszt, zsákot” – mutatta 1973 februárjában a 48 éves János Imréné Dombi Katalin. – „Fenyőágba fogtam, 15-ösre, akkor fordultam.” Gyönyörű tömött zsák, gabonának, lisztnek egyformán használják; Szilágyballán inkább a háromnyüstös zsákot szeretik. Most három szálát tesznek minden bordafogba, így 10-es bordába 15 pászmát vetnek 55 cm szélességben a leányoknak. Régen csak 10-et vetettek s két szálát tettek. Régen és most is fonallal verték be, s aki tehetett, piros fejtővel vagy piros-kékkel csíkozta. A piros fejtőből 8 szálát is tettek egy bordafogba, hogy a fejtőt jól kiadja – magyarázta az 50 éves Balla Béláné Kis Erzsébet.

Ezelőtt általában háromvékás zsákokat szőttek, úgy számították, hogy 80–85 kiló gabona fér bele. Ezért kb. 4 sing vásznat hajtottak kettőbe, s így 120–130 cm hosszú zsákokat szabtak, kb. 45–50 cm szélességben. Inkább három nyüsttel szőtték, mert az tömöttebb, de négyvel is, fenyőágasan. Vonszószt vetettek, s csepűvel verték be. Hogy a malomban mindenki megismerje a maga zsákját, a múlt században és a második világháború után, amikor nem lehetett szintartó fejtőt kapni, házilag festett gálicos kenderfonallal csíkozták, majd később szintartó piros vagy kék fejtővel. Mindenkinek megvolt a maga egyszerű vagy változatosabb csíkja, csíkcsoportja, amely szerint a malomban száz közül is ki tudta választani a magáét.

A surgyét vagy szalmazsákot szintén vastag kenderfonalból, két vagy négy nyüsttel szőtték. Négy szélből, 12 singből szabták. Karikó vagy szöszmejjébe, a szegényebbek vonszöszmejjébe csepűt vertek. Friss szalmával megtöltve tették a vetettágyba, a hálóágyba legalul.

Vászonlepedővel letakart szalmát is még nem egy falusi háznál láttunk 1955-ben, Erkedén, Széren. Három szélből, kilenc, de inkább tíz singből szabták, hogy a hálóágy végénél a szalma ne bújjék ki alóla. A vonszöszmejjéket a csepű olyan jól körülfogta, hogy – különösen szapulás után – puha, kellemes fekvés esett rajta, anélkül, hogy az ember minden szalmaszálat külön megérezett volna.

A két-, de különösen a négynyüstös, fenyőágas vagy barackmagas vastag lepedőre tett egy-két szöttes párna, nyáridőben egy szál vékony gyapjú- vagy rongypokróc volt nem egy hálóágy minden tartozéka. A finomabb le-

pedőknél *karikó feleresztőbe* tiszta fonalat vertek. De szőtték egyelesen is a módosabbak. Az ünnepi lepedőknél az egyes széleket csipkével foglalták össze. A vetettágyra az *ágytakaró lepedőt* már fejtőfonallal szedték vagy varrták. (Lásd a Színes szöttesek, Varrottasok részt).

Vastag kendervászonból szabják még ma is a csepűkötőt, a hammast és a tarisnyát.

A hammast két szélből 105X122 cm nagyságban varrják. Ebbe teszik a hammat, mikor szapulnak. Akkor úgy mondják: *hamus hammas*, mert ma is szapulnak. De hammasba teszik a paszulyt is. Szedik, kötik össze a négy sarkát, teszik a fejükre, s viszik.

A csepűkötő olyan, mint a hammas. „Mikor vetik a heremagot, mikor kívít kötnek az aratáskor, mikor teszik el a pityókát, mindig azt kötik Kémeren. A gabonát *ócska abroszból* vetik vagy ilyen *nagyhammasból*.”

A *tarisnyába* „paszulyt teszünk, vetőmálét. Mikor lefejtjük, kiválogatjuk a szépet, teszünk el a gabonásba, magtárba, s abból vetjük” – magyarázta a 78 éves Dombiné. De a tarisnyában viszik a mezőre a kenyeret s a szalonnát is. „Tarisnyás kendőbe belefogják, s úgy a tarisnyába, s viszik.”

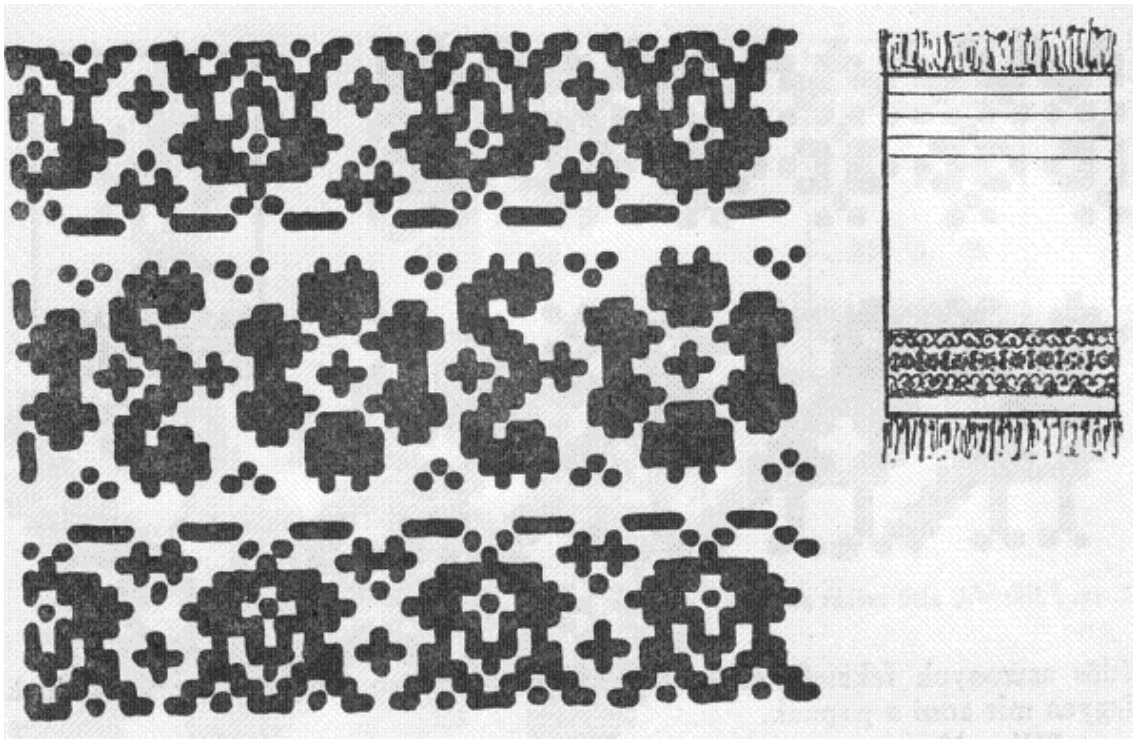
SZÍNES SZÓTTESEK

Kendők és terítők. A szilágysági falvakban a lakodalmi szokások tanúsága szerint nagy jelentősége van a kendőféléknek. A legegyszerűbb *tarisnyás-* vagy *tarisnyáskendőtől* a legdíszesebb *széles-* vagy *fiúskendőig* a legváltozatosabb alkalmi szöttesek és varrottasok egész sora elengedhetetlen tartozéka a kelengyének.

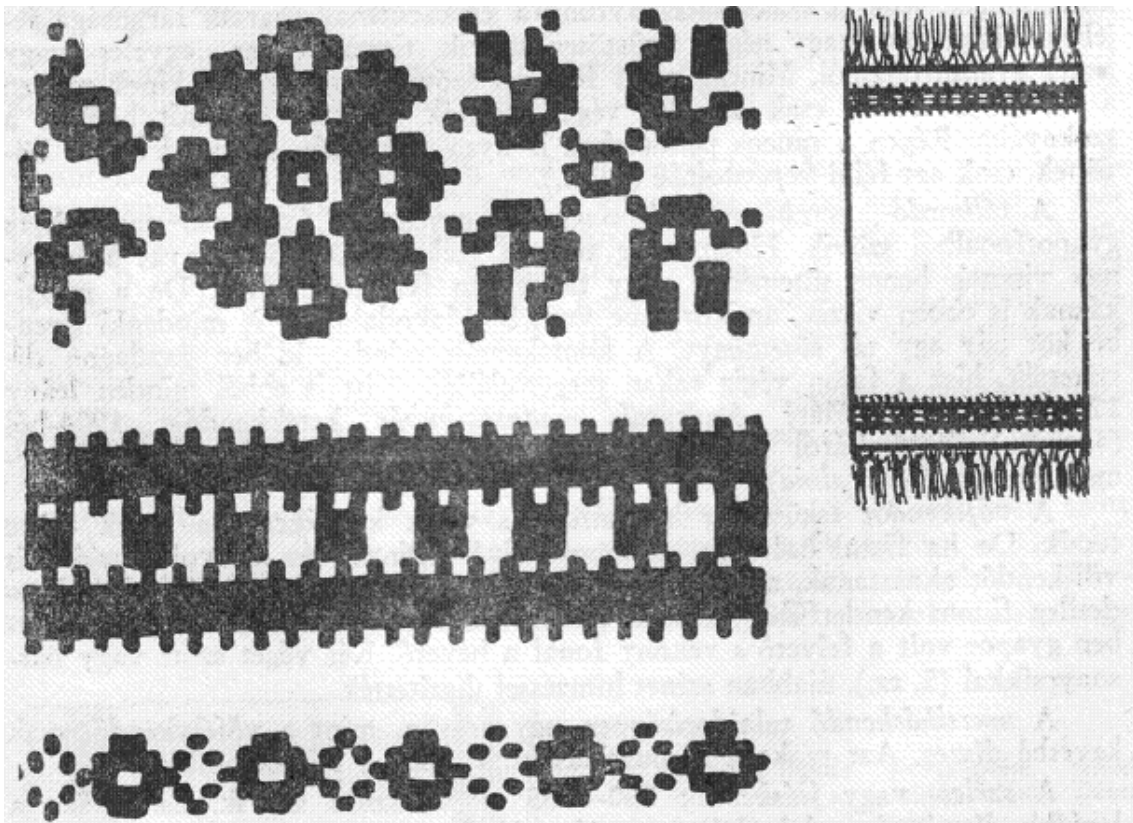
A tarisnyáskendőt egyszerű kendervászonból, a szélességének egy-másfélszeresére, tehát 50X57 – 75 cm-re szabják. Kenyeret, szalonnát göngyölnék bele. Pásztornak, aratónak visznek benne ételt. Otthon a kenyeret is ebbe takarják. „Ezt mindenre használják.” A két- vagy négynyüstös vásznat egyszerűbben csikozzák.

Szakasztókendőt, szakítóruhát, amire sütéskor a kenyeret „kiszakasszák”, legtöbbször négyszögűre szabják. Az egyszerű két- vagy négynyüstös kendőből 6–12 darabot kell vinnie egy leánynak, aszerint, hogy milyen a módja, s milyen házhoz megy, s hány kenyeret fog bevetni a sütőkemencébe egyszerre. Az egyszerűbbeket nemigen csikozzák, de Kémeren régen szakítóruhát adtak derejemetszőst vagy bársonycsikost. Most varrnak a fiatalok *gyúrókötényt*, azt adnak a lakodalomba. Még a múlt század hatvanas éveiben két szedett csíkja volt, s azt sokan később ki is varrták. Ezt a szép *poharast* (1. rz.) – két *poharas csík* között *dorombos alma* – még Szoborlai Katalin szötte leánykorában 1860-ban, tizennyolc éves korában (meghalt 1913-ban, 71 éves korában). Abban az időben ilyen apró, tömött szedés járta.

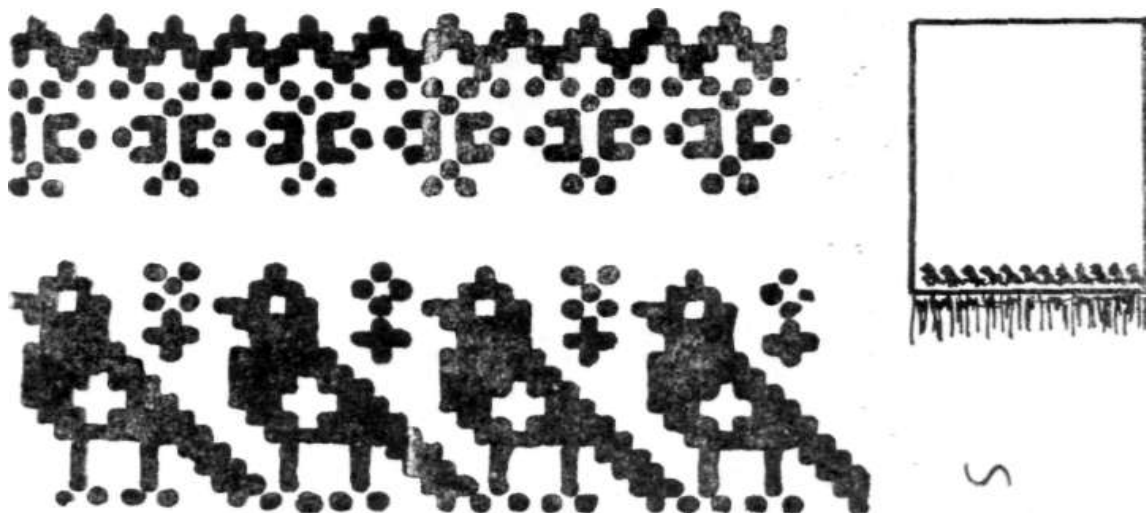
A törülközőkendőből 32 darabot is adtak egy jobbmódú leánynak. Egyszerű kendercsikost viselőnek, szép szedetttest, *bársonycsikút* (2. rz.) ünneplőnek. Az egyszerű viselőkendőt mindössze gálicos kender- vagy sodort pirosfejtős-csíkkal díszítették. A szedéses darabokhoz már sodratlan, *olajos fejtőt* vettek, azt is pirosat, mert az jobban kiadta a mintáját. Rázottasan, kétvetélesen is szöttek törülközőt. Régen „vendégségbe” ilyenben vitték az ajándékot.

1. rz. Poharas szakítóruha (56X77 cm). Készítette Szoborlai Katalin 1860 táján Kémeren.

2. rz. Szedett lakodalmos törülköző (56 x 95 cm), rózsás csíkkal, készült 1925-ben Szilágyballán.

3. rz. *Félkendő*, alsó szélén szedéssel: *madaras* szedett csík.

Idős asszonyok feketefejtős kendőt szőnek Kémeren, hogy mikor meghalnak, legyen mit adni a papnak.

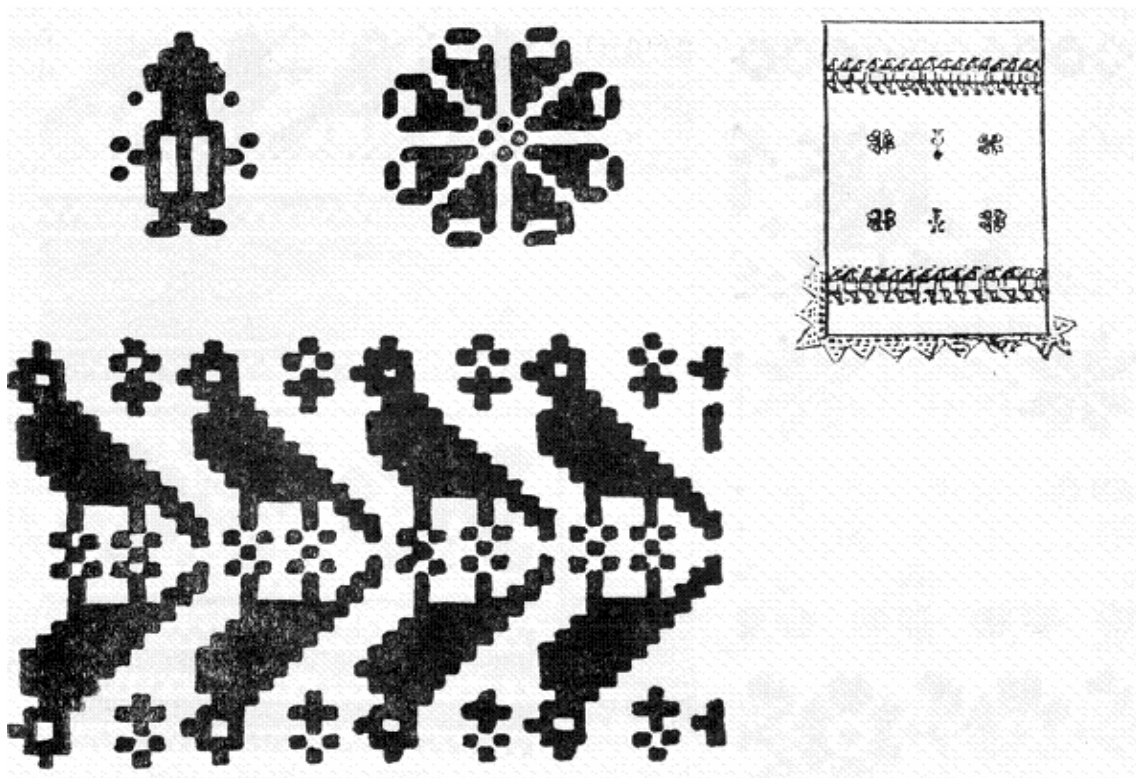
Félkendőt vagy *szakácsasszonyruhát* kap a szakácsasszony a lakodalomban, hogy „akassa maga elé”, mikor gyúr, főz a vendégségben. Mikor a lakodalomnak vége, a szakácsasszonyruha a szakácsnénak marad, fáradsága fejében. Sima, két- vagy négy-nyüstösen szövik, tiszta kender-, egyeles- vagy tiszta gyapotfonalból. Mindig piros fejtővel szövik vagy szedik, kinek milyen a módja. Díszíteni csak az alsó végét szokták (3. rz.), a felsőt betűrik a szoknyába. Régen a ráncos pendelyhez is ilyen félkendőt, illetve *félkötőt* kötöttek, csak azt felül *bepántolták* (3. fk.).

A *tálhordó*-, *kerek*- vagy *komakendőt* egyenesen fonalasan vagy tiszta gyapotfonalból szövik. Hossza alig több a szélességénél. Betegágyas asszonynak visznek benne süteményt vagy tányérban frissensült húst. De a muzsikásnak is ebben viszik, amikor tánc van. S a lakodalomba is mindenki ilyenbe köt bár egy tál süteményt. A komakendőt minden időben gazdagon díszítették, hisz a falun végig sokan megcsodálják. Vitt is ebből minden leány 12–24 darabot. Máté Andrásné *madaras-bubás* kerekkendője 1904-ből (4. rz.), Szilágyballáról mintegy magában foglalja a komakendő díszítőelemeit (*madár, buba, alma*).

A *vőfikendőt* esküvőkor használják, a vőfik karjaikra s a lovak fülire teszik. De ha fiatal hal meg, a koporsóvivő legények és leányok karjára is vőfikendőt akasztanak, míg elviszik halott legény- vagy leánypajtásukat. Eredetileg finom kenderfűből szőtték, aztán tiszta gyapotból. Az ötvenes években gyapot volt a felvető s vékony fonal a beverő. Két végét szőtt vagy bársonycsíkkal (5. rz.), újabban színes hímzéssel díszítették.

A *muzsikáskendő* tulajdonképpen ugyanolyan, mint a vőfélykendő, csak kevésbé díszes. Azt szokták a muzsikásoknak adni a lakodalomban.

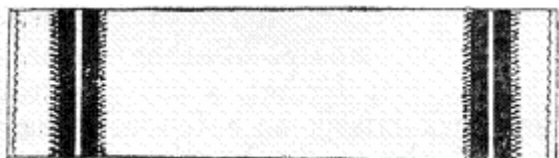
A *széles*- vagy *fiúskendőt* 250–335 cm hosszúra szövik. Ez egyike a legfőbb díszeknek a lakodalom napján. Ahol a menyasszony és a vőlegény

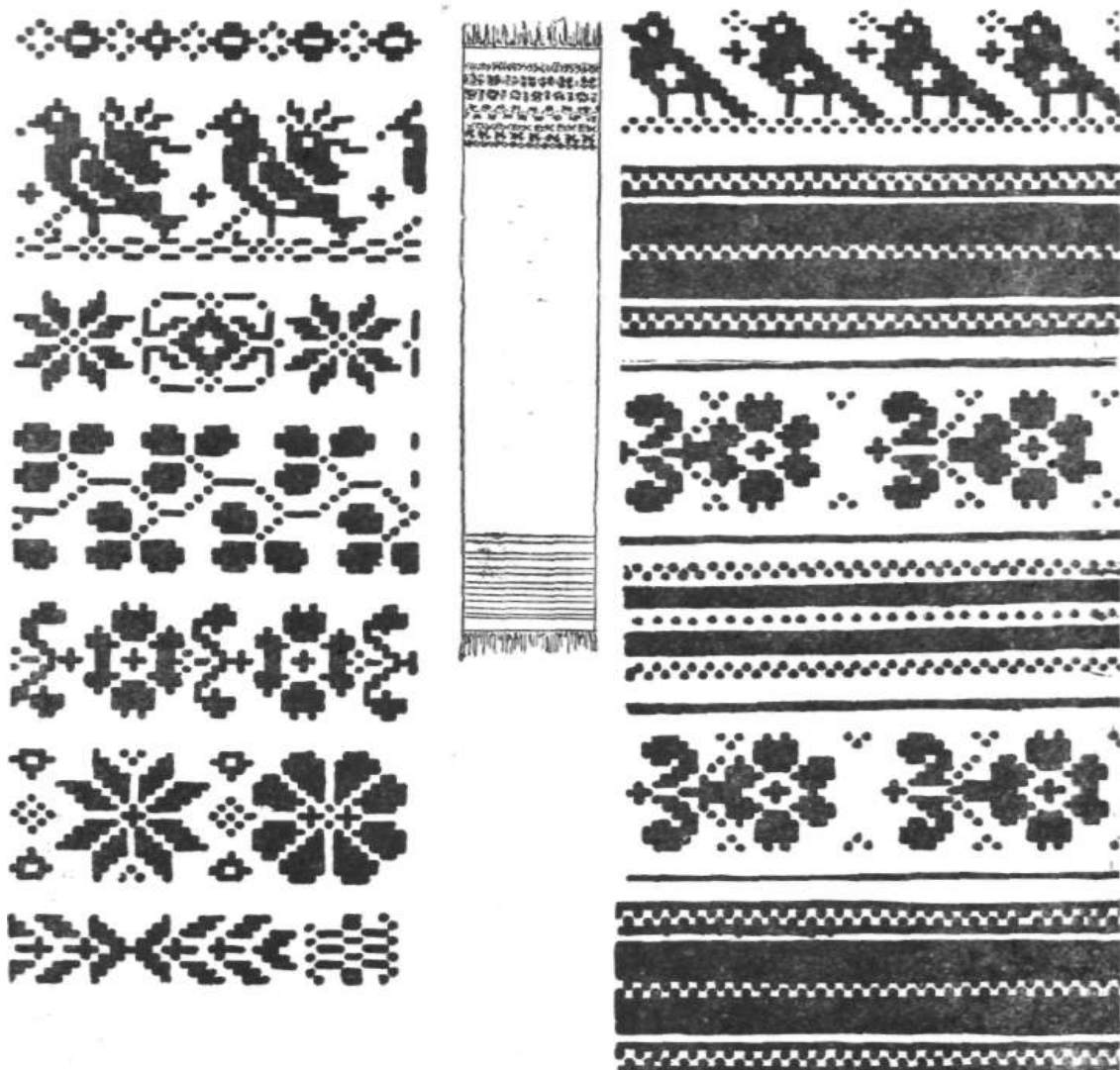
4. rz. *Madaras kerekkendő (tálhordó- vagy komakendő) almás-bubás középpel* (56 X 77cm). Készítette Máté Andrásné Szilágyballán 1904-ben.

vacsorázik, az ifjú pár feje fölött levő két tányér köré teszik föl, mint mondják: „a sírig tartó húség jeléül”. Mert a koporsóba legalul kerül aztán a széleskendő, arra teszik varrottas- vagy szedéses-lepedőbe, esetleg abroszba a halottat. A koporsóból kicsüngő széleskendő jelzi, hogy az asszony gondossága az embert még a síron túl is elkíséri. Éppen ezért széleskendőt, halottas abroszt vagy lepedőt anya soha nem készít leányának. Saját boldogságát vagy boldogtalanságát minden leány maga szövö vagy szedi, egyszerű csíkos vagy *virágos, sormadaras, bubás kendő* formájában. A széleskendő karácsonykor és nagy ünnepeken a tükröt vagy a családi képet keretezi. Sokszor tányérok fölé is akasztották.

Érdekes, hogy kutatásom alatt a múlt század 80–90-es éveitől szőtt széleskendőt nem sikerült találnom. A varrottas minták között is Györffy és Palotay kizárólag párna-, lepedővég- és abroszhímzéseket közöl. (Györffynél egyetlen rúdra való kendő fordul elő.) Adatközlőim sem emlékeznek, hogy

5. rz. *Vőfikendő bársonycsíkos széllel* (56 X 200 cm) a századfordulóról. Dénes Jakabné tulajdona, Varsolc.

6. rz. Széles- vagy fűskendő (56 X 335 cm) sormadaras, lóhereleveles, kerekalmás-dorombos, tulipános-almás szedéssel. Készült Erkedén a két világháború között. Varga Zsuzsa tulajdona.

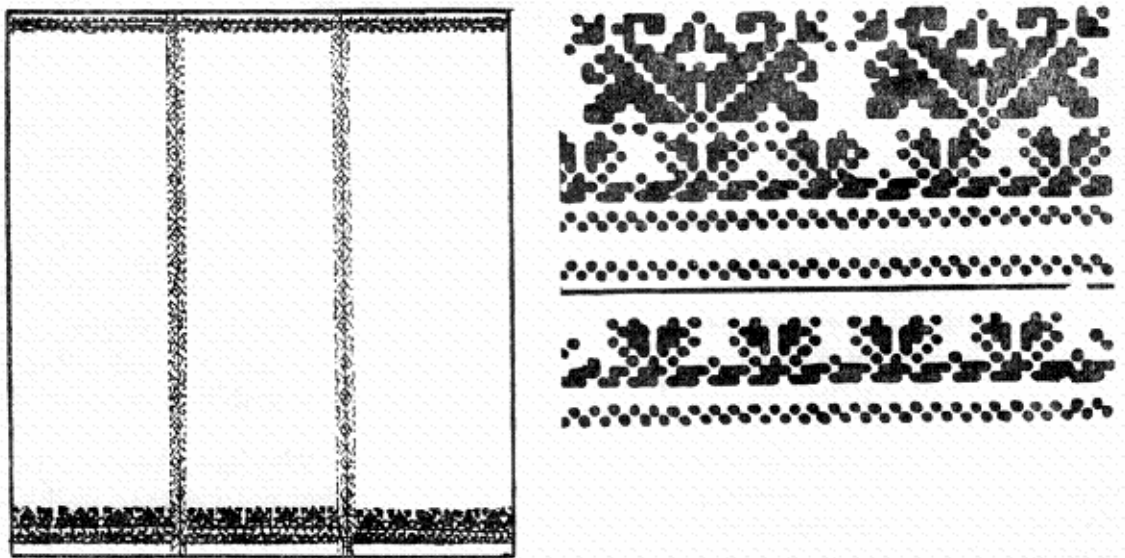
7. rz. Sormadaras, kerekalmás-dorombos széleskendővég (56 X 225 cm) részlet – bársonycsíkokkal összefogva, a századfordulóról. Készítette Máté Andrásné Szilágyballán.

széleskendőre varrtak volna szálán. Mindenesetre csak az újabb, a bársonycsíkos, szedett széleskendőkből maradtak fenn napjainkig. Minthogy a szegény és a gazdag leány egyaránt két-két kendőt vitt férjhez, s azt a kettőt aztán el is temették vele s az urával, valószínűnek látszik az a feltevés, hogy a régebbi darabokat magukkal vitték a sírba. Amint az itt közölt szélesken-

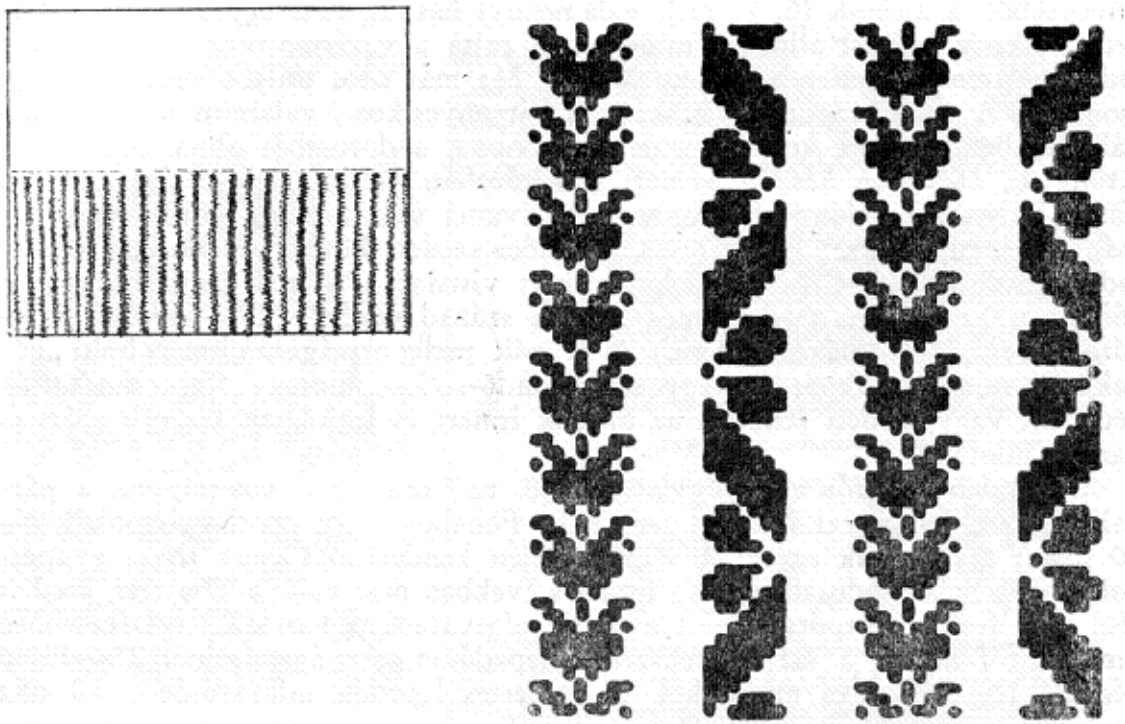
dővégekből is kitűnik (6, 7. rz.), valamennyi három, hét, egymás fölé helyezett, keskeny csíkból állott, s mindeniken rajta a vezérmotívum: a balra haladó madársor. Véletlen ez? Nem hiszem. Ma már nem tudják jelentését megmondani. A múlt század végén készült bársonycsíkos-, valamint a két világháború közötti *tiszta-szedéses* ismert motívuma, a dorombos alma, melyet ott látunk az 1860-ban készült kémeri szakítóruhán (1. rz.) éppen úgy, mint a bihari Bályokról valón.¹⁸ De kedvelt motívuma volt a Sebes-Körös menti román női ingujjaknak¹⁹ is, akár csak a rimóci szedett kötényszéleknek.²⁰ A második kendőszél 1., 4. és 7. szedett csíkját viszont a Maros menti Magyarón női ing ujjára ráncra szedték még a múlt század végén²¹ (1 – *pénzes*, 4 – *háromlevelű*, 7 – *húzás ráncra*.) A 6. csík pedig országosan ismert bolti „pókakötő” mintája. Tehát egy-egy széleskendő-szélen mintegy fősorakoztatják hét szőtt vagy szedett rendben az általuk ismert és legjobban kedvelt szőtt és varrott mintákat.

Ágytakarólepedőt vagy *ágylepedőt* (8. rz.) tesznek a vetettágyra, a párnák alá, s a hálóágyat is azzal terítik le. Fonalas- vagy egyelesvászonból 9–10 singet számítanak egyre. A század elején kenderfűből vagy tiszta gyapotból is szőtték a módosabbak. Az ötvenes években már csak a díszített, szedett rész volt festett gyapottal mintázva. Fonalasvászonra varrták, legszívesebben piros fejtőfonallal, a szép kerekszemes lepedőket. Az ágy fejénél 20–25, a végénél 10–15 cm-es mintákkal. A szedett lepedők mintázásához 50 dkg festett gyapotfonalat vagy fejtőt számítottak.

Ágyfüttülvalót is szőtték és varrtak Szilágyban. *Kenderfülepedőt* tettek a halott alá, a fejéhez *ágyfüttülvalót*. Ennek lefele volt a csíkja. Tízféle csík is volt benne, mind más-más, s feketével szőtték. „Aki pirossal volt, azt a fiatalnak tették, anélkül nem temették. Voltak régen *famintások* (életfások – lásd Varrottasok), ezeket rendes hímzőcérnával varrták.” Az ágy fejénél felfelé, a ravatalon lefelé helyezték el. Ballán nem emlékeznek varrottas ágyfü-

8. rz. *Ágytakaró lepedő* három szélből (200 X 214 cm), közte varrott csipke. Készült az 1920-as években. Varga Zsuzsa tulajdona, Erked.

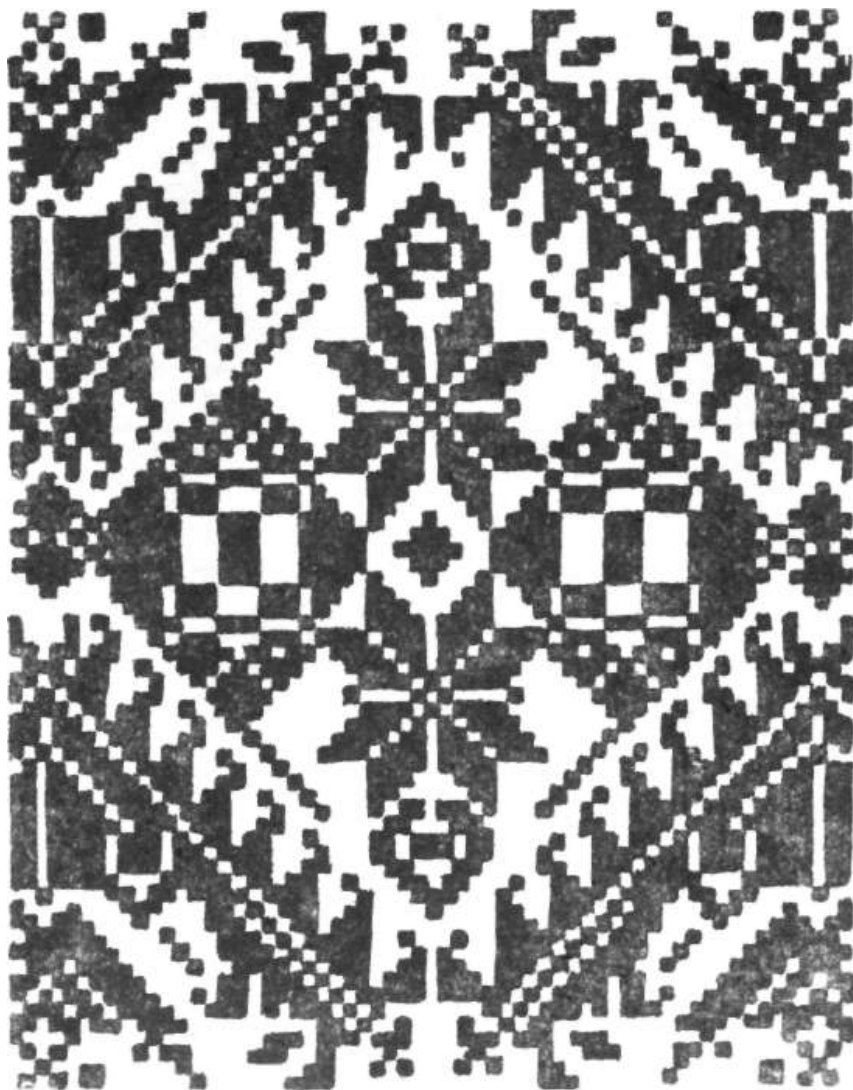

9. rz. Szedéses ágyfűtűlvaló (112X127 cm) fenyőágas és más mintával. Készítette Máté Andrásné. Demény Fiuk Györgyné tulajdona, Szilágyballa.

tűlvalókra. Ott szedéses ágyfűtűlvalót tettek a festetlen ágyak végére (9. rz.) Két szélből csinálták, egyik sima volt, a másik szedett, főleg fenyőágas, de más mintát is tettek.

A párnacsúcsok, párnavégek régen csak kis szöttesek voltak. Legfeljebb néhány szál gálicos-, majd fejtőfonallal, egyszerű csikokkal díszítették ezeket. 1850, de különösen 1870 óta a vetettágyra kék, majd piros szedetttes vagy varrottas csúcsokat készítettek (10, 11. rz.). Kenderfű egyeales- vagy fonalasvászra 1910 előtt egyszínű, legtöbbször piros fejtőfonallal hímezték a párnavégeket, úgy 50–60X90 – 100 cm-es nagyságban. Általában három singet számítottak egy párnahajra. Egyeseknél csak a párnavég gyapot, a többi fonal, másoknál a felvető gyapot és a beverő fonal. A leányok 6–12 párnacsúcsot szöttek vagy varrtak maguknak, a többi maradt az édes-, sokszor meg a nagy- vagy dédanya stafirungjából. A falvak egy részében szöttek, másokban varrtak, aszerint, hogy az illető helységben „mi járta”. Ballán például minden leány megvarrta magának, aki nem, az gabonával fizette meg a varrást. Széren is a múltban csak kerek szemű párnacsúcsot varrtak. Régen keskenyebb volt a párna, most szélesebb, s hét színes gombbal gombolják össze.

Az első világháború után általános szokás lett Szilágyban, hogy a leányok 12 párnacsúcsot szedtek, 12-t varrtak, s 12 darabot bolti damasztból készítettek. Soknak már vett párnahaja is volt, piaci stikkelással. Azokban a községekben, ahol inkább a varrás járta, áttértek a kereszt szemű varrására Diósadon úgy tudják, hogy náluk is csak a fejtőfonal megjelenésével, úgy 1870–80 táján kezdték előbb a lepedőszéleket, majd a párnahajákat hímezni,

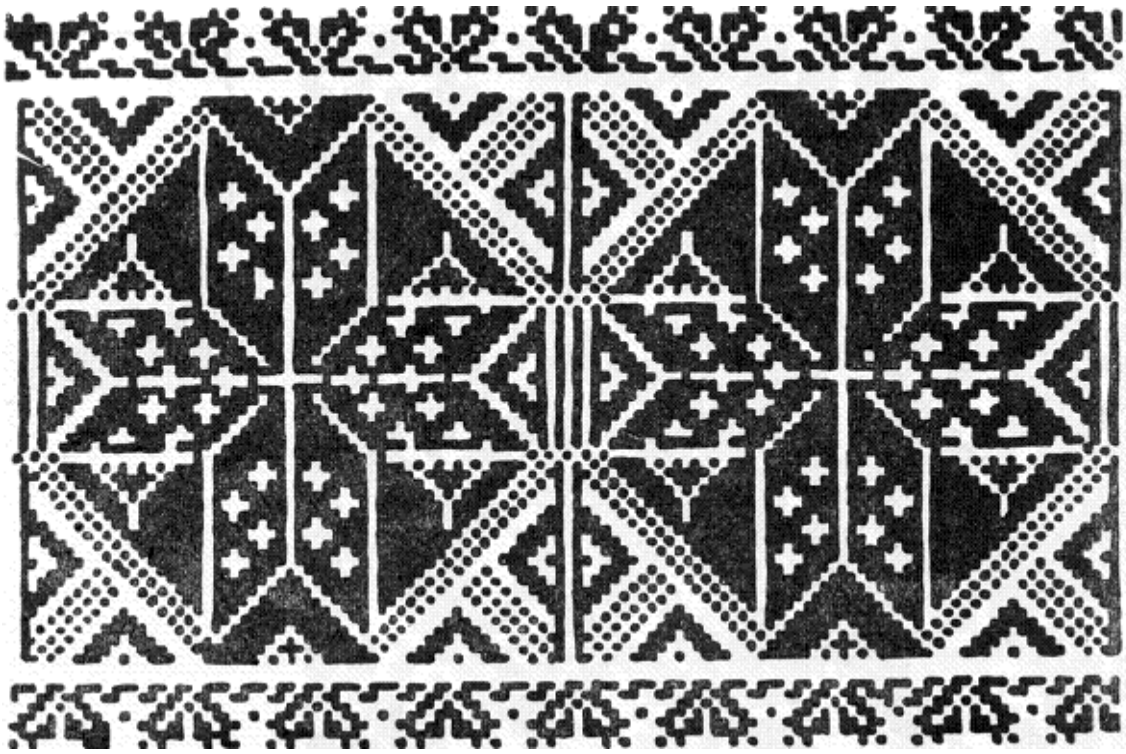
10. rz. *Lópatkós* szedett párnacsúcs (61 X 94 cm), készült az első világháború előtt Diósadon.

majd szedni. Előbb csak tiszta piros mintával szőtték, 1910 után kezdték „cifritani”.

A vetettágy lepedőjét, ágyfűtülvalóját és párnacsúcsait minden időnek és alkalomnak megfelelő abrosz egészítette ki.

Kenderfüabroszokat a múlt század 60–70-es éveig csak egyszerű gálícos fonállal, majd piros fejtővel csíkoztak. Aztán ahogy díszesedett a vetettágy, úgy gazdagodtak az abroszok is: kezdték szedni vagy elszórt mintákkal kihímezni.

A *viseltes abroszok* emlékeztetnek leginkább az egyszerű sokcsíkos kenderfüabroszokra. Keskenyebb és szélesebb csíkcsoportok váltakoznak nyers fehér alapon. Ezeket annak idején gálícos fonállal is meg lehetett szőni. A fejtő és a gyapot megjelenése után egyeles-, fonalas-, gyapottas- vagy rázottasvásonba szőtték, legtöbbször piros fejtővel csíkozták. Piros csíkos abroszokat szőtték Erdély-szerte. De ha egymás mellé tesszük a széles, mindössze néhány

11. rz. *Libazúzos (nagycsillagos)* aprón szedett párnavég az 1870-es évekből. Készítette Varga Györgyné Erkedén (részlet).

szál fehérrel hasogatott kalotaszegi fejtős abroszokat, vagy a mértéktartóbb, a díszített és díszítetlen felületet arányosan elosztó székeleyeket,²² a szilágysági mintha még a csíkos abroszaiban is tagoltabb, csipkeszerűbb volna (12. rz.). A fogazást az egyes csíkok mellett a székeleyek és a csángók is kedvelik, de az aránybeli különbségek folytán minden vidéknek megvan a maga jellegzetes jegye, s ezt még az egyszerű csíkos abroszok is magukon viselik. A szomszédos bihariak azt tartják, hogy ők a *körbecsíkos*, a szilágyságiak pedig a *sokcsíkos* kedvelik. S valóban, a Tövisháton például sem varrottásaikban, sem szöttéseikben nem ismerik az asztal formáját követő, polgári hatásra, mintakönyvek alapján elterjedt ún. tükörsarkot.

A bársonycsíkos abroszoknál a század elején előfordult, hogy a felvetőbe is tettek fejtős csíkot az abrosz szélébe (13. rz.), de az alig tetszik át az abrosz fehér beverőjén. A hangsúlyos piros bársonycsíkok csak a két hosszanti végén zárják le határozottan az asztalterítőt. A múlt század vége óta elterjedt bársonycsíkos a szinte kidomborodó piros fejtős csíkkal már hangsúlyosabb ünnepi abrosz (14. rz.), megőrizve szilágysági jellegzetességét, s mégis asztalra téve, jóformán egymaga kiegyensúlyozza az egész magasra vetett ágyat, a leheletfinom kerekszemes, töltéses párnáival, lepedőjével.

Szedett csíkos abroszok (15. rz.) kerültek az asztalra nagy ünnepek alkalmával. Ezeken 10 cm távolságra követik egymást a *tulipános* és az *almás csíkok*, s ilyen módon már a régi hímes takácsszöttésekkel mutatnak rokonságot. A szélükön váltakozó piros-fehér csipke ad nekik mégis háziipari jel-

1. fk. „Rokkával fonnak, de van, aki kézi orsóval”, Kémer, 1973. (Finta Edit felvétele.)

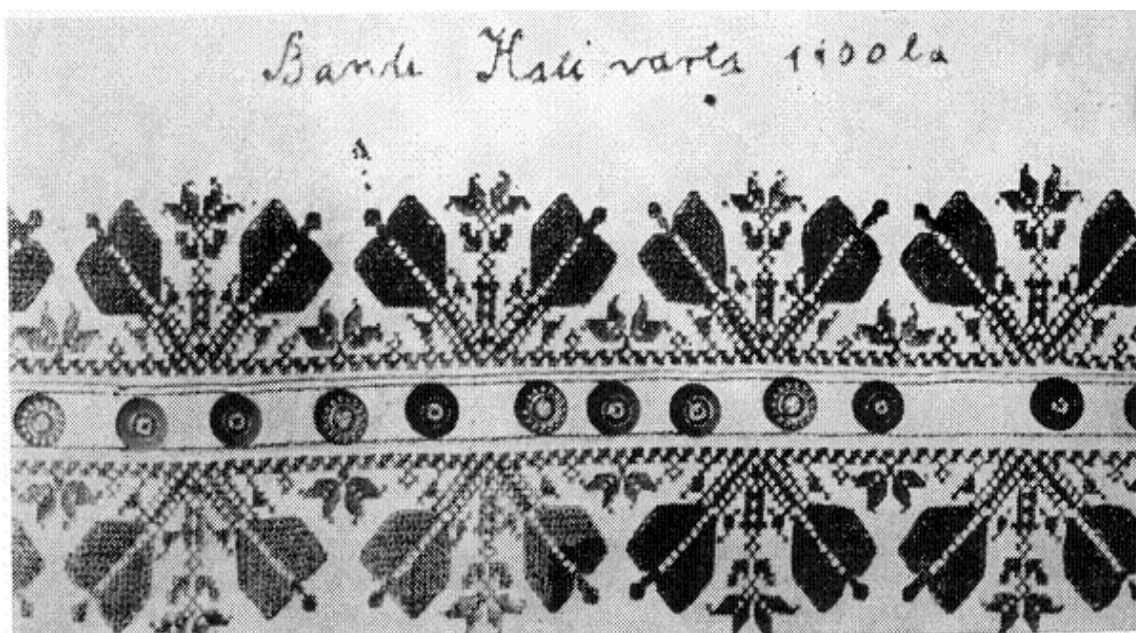

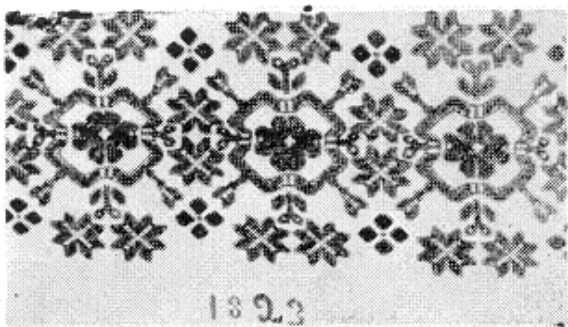
2. fk. A szövőszéken éppen „fogdosták” a fonalat. Szilágyballa, 1973.

3. fk. A régi női öltözet elengedhetetlen tartozéka a *szédéses félkötő*, a múlt század végéről, Szilágyballáról.

4. fk. *Töltéses, leveles párnavég*, részlet. Bandi Kata varrta 1900-ban Szilágyballán. A piros hímzett sorok között kék „porcelángomb”-sor (Kulin Miklós felv. 1955).

5. fk. Töltéses-karingós párnavég, részlet. Piros inasvarrással készítette Bóné Katona Anikó 1893-ban Szilágyballán (Kulin Miklós felv. 1955).

6. fk. Kopottkék tölgyfaleveles párnavég, részlet. Désházáról, a múlt század derekáról (1856?) – (Kulin Miklós felv. 1955).

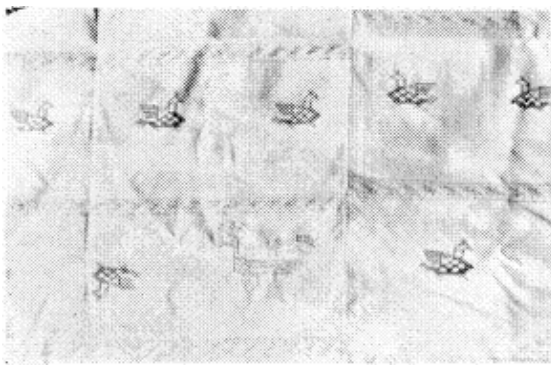
7. fk. Fehér férfikötény színes keresztszemes varrással. Készítette Máté Ágnes Désházán, 1936-ban (Kulin Miklós felv. 1955).

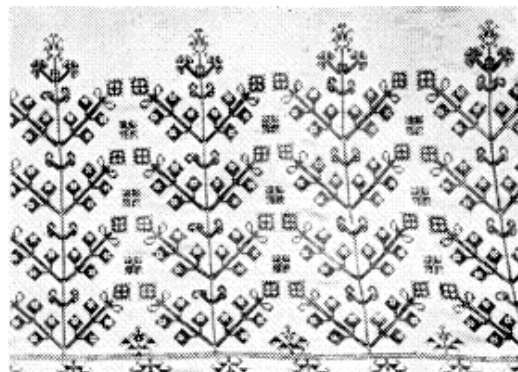
8. fk. Apa és fia még 1955-ben is felkötötte Désházán a színes keresztszemes fehér kötényt (Kulin Miklós felv. 1955).

9. fk. Károlyikék legénysurc. Készítette Petkes Zsuzsa 1955-ben Désházán. Szarvadi Sándor tulajdona (Kulin Miklós felv. 1955).

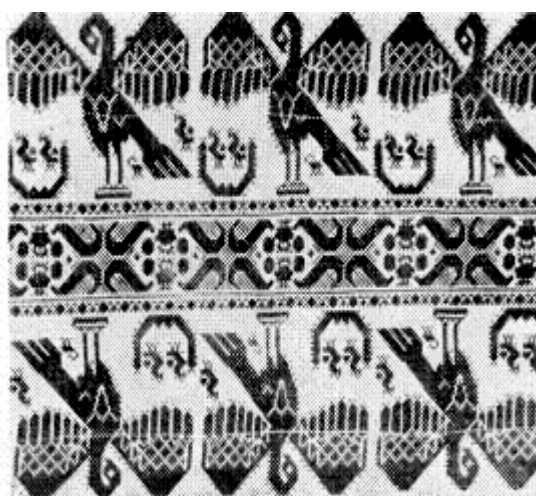
10. fk. Piroscsikos szedettes csikok közé varrt madarak (Finta Edit felv. 1973)

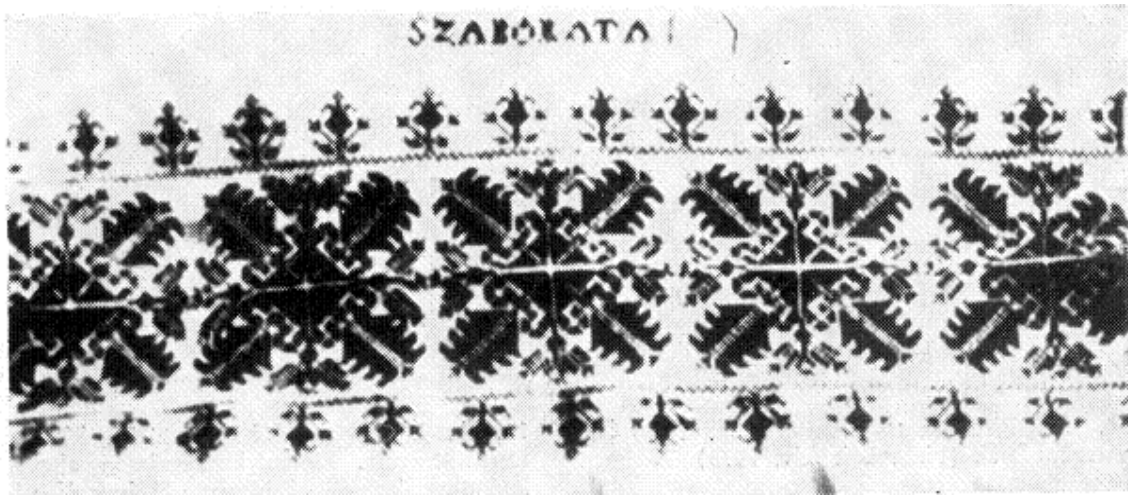
11. fk. *Életfás ágyfűtű* (173 X 56, hímzett része 38 cm). Finom kendervászon alapon kopottkék lenfonallal hímezve. Kémerről vásárolta Nagy Petronella. Húga, Nagy Albertina tulajdona Szilágysomlyón (Finta Edit felv. 1973).

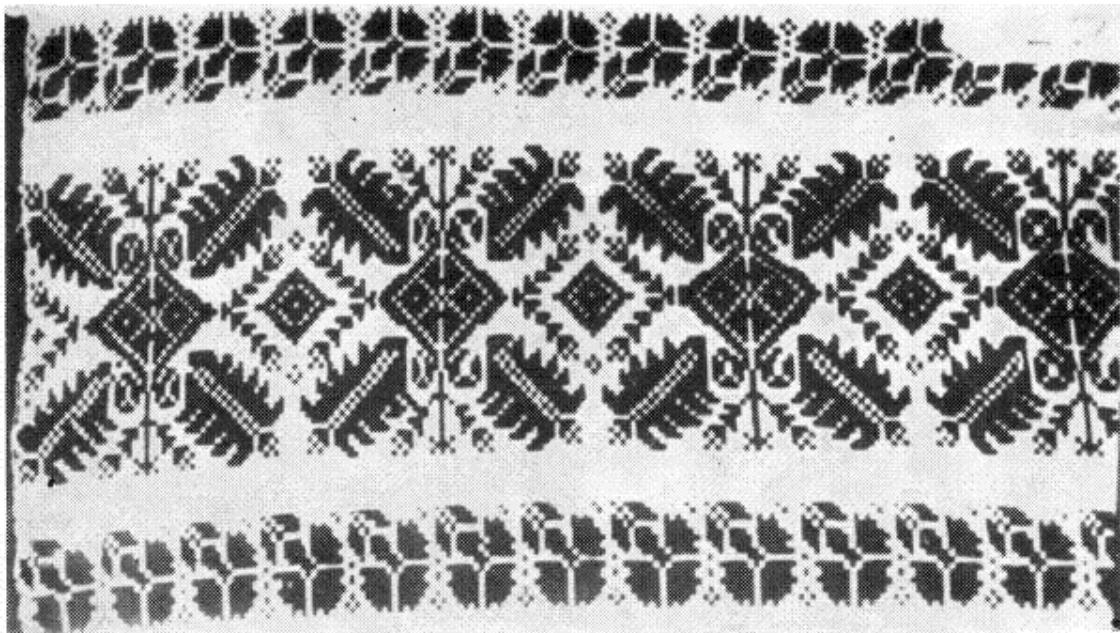
12. fk. *Szegfűs* falvédő (részlet). Régi somlyó-újlaki varrottasról készítette Balta Elemérné Józsa Anna fekete DMC-cénnával 1920-ban Szilágysomlyón. Leánya, Mártonffyné Balta Izabella tulajdona Szilágysomlyón (Finta Edit felv. 1973).

13. fk. *Pelikános* párna (részlet). Készítette Józsa Anna 1929-ben (Finta Edit felv. 1973).

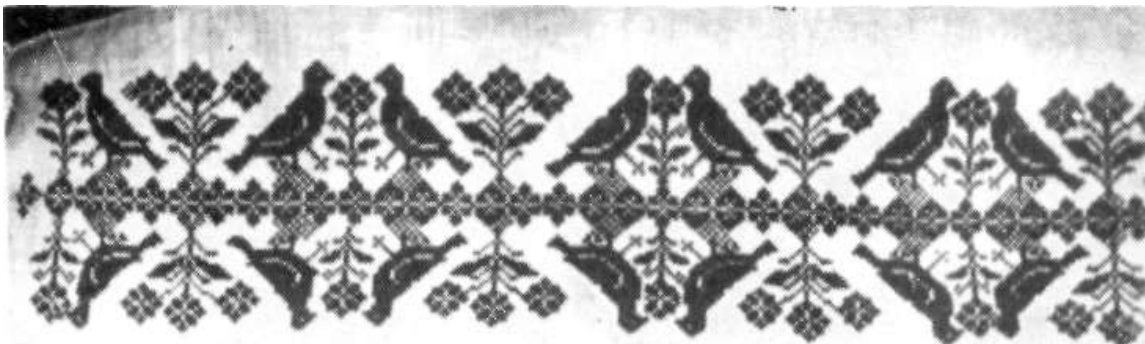

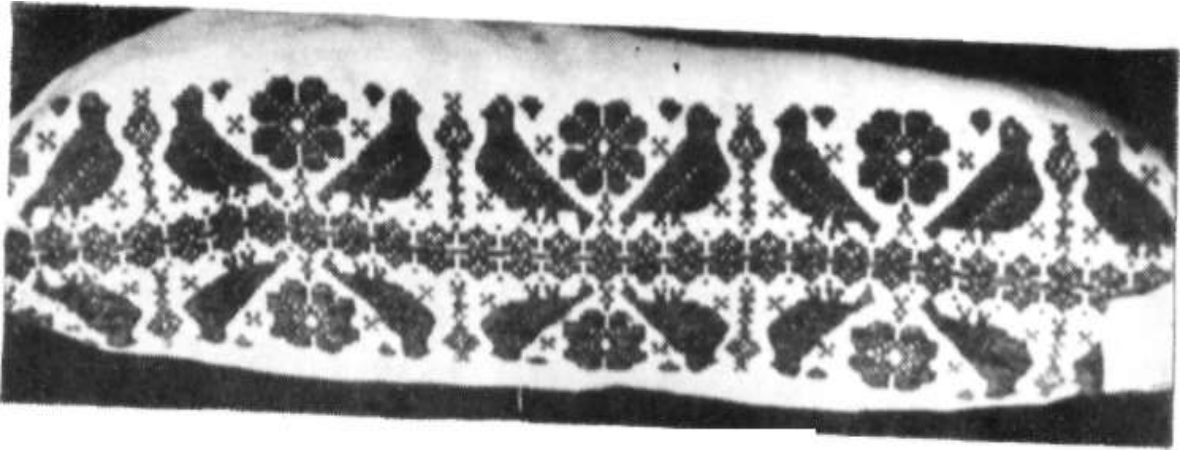
14. fk. *Fekete varrottas* (50 X 16, hímzett 9,5 cm). Készítette Szabó Kata. Nagy Petronella somlyói magángyűjteményéből.

15. fk. *Fenyőágas* kék szőttes változata *szegfüves* széllel Kárásztelekről (53 X 27, közép-minta 14 cm).

16. fk. Lompéрти piros *kicsimadaras* párnacsúcs (70 X 12 cm) a 48. lepedőszél összefordított változata.

17. fk. A *kicsimadaras piros diósadi szóttos* változata (63 X 12 cm)

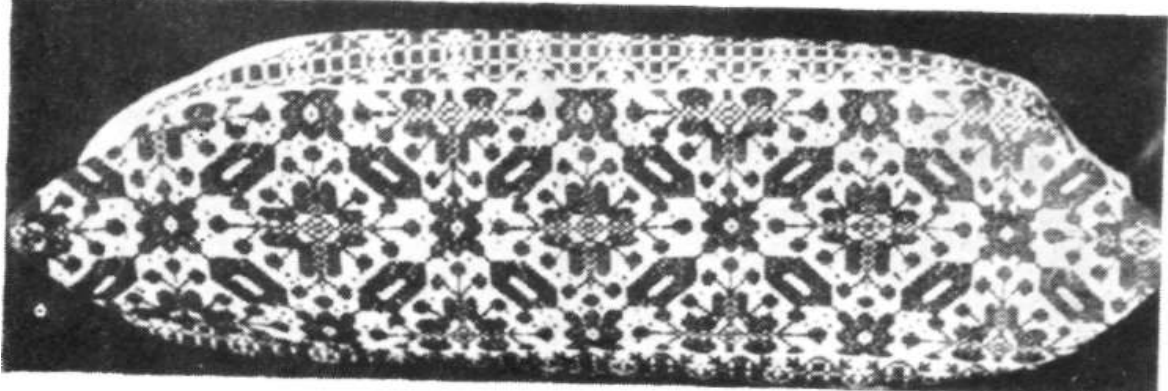

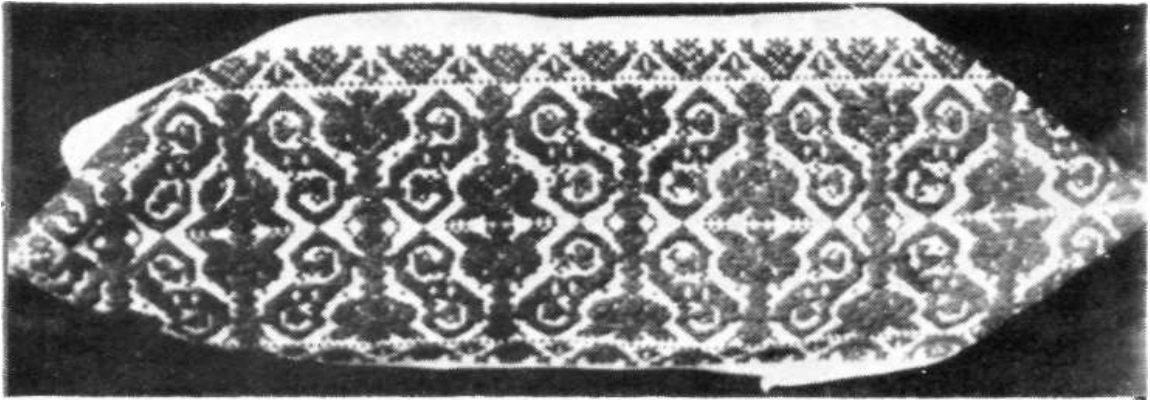
18. fk. *Sarmasági piros szóttos párnacsúcs* (52,5 X 15 cm, középmenta 10 cm)

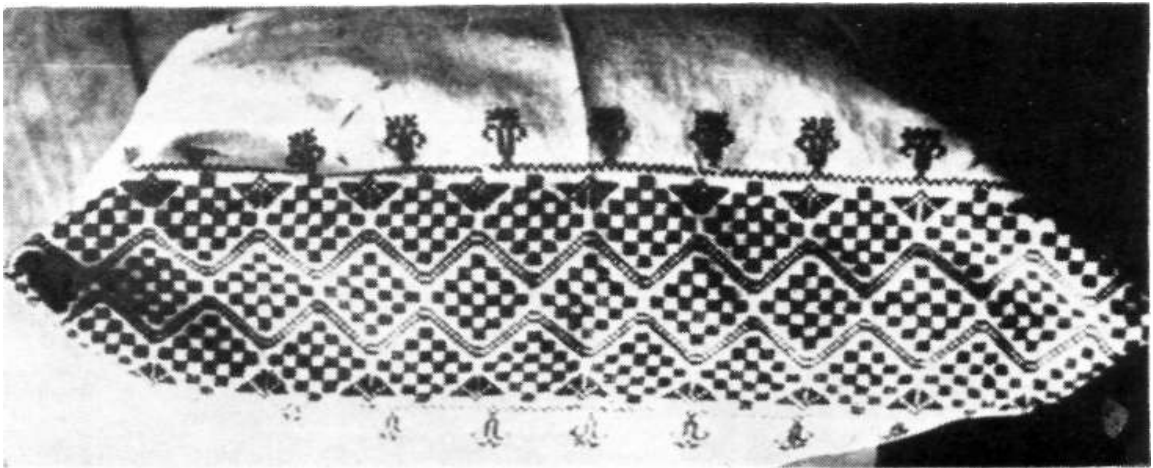
19. fk. *Diósadi piros szóttos párnacsúcs* (63 X 14, középmenta 9,5 cm).

20. fk. *Somlyóújlaki piros, szóttos párnacsúcs* (46 X 19, középmenta 12 cm).

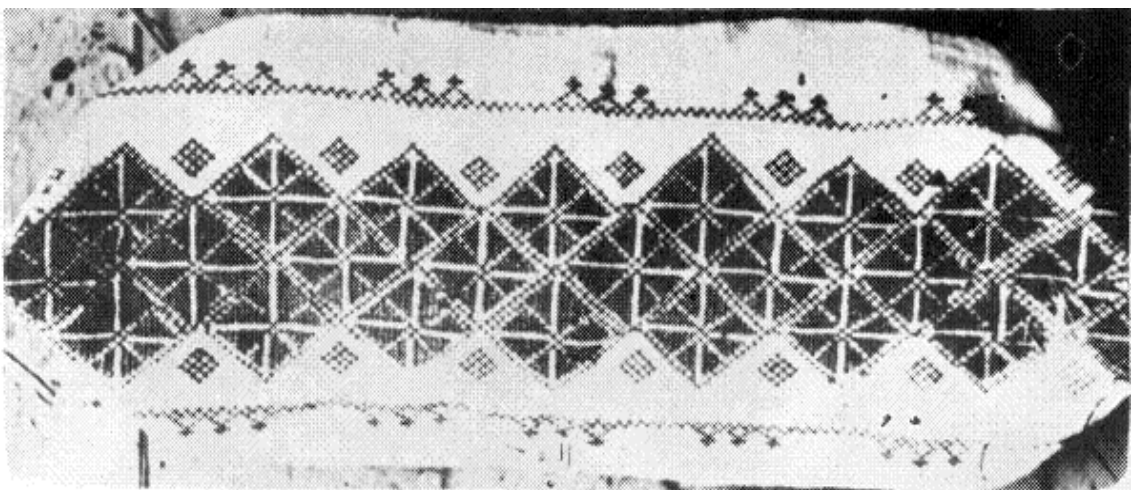

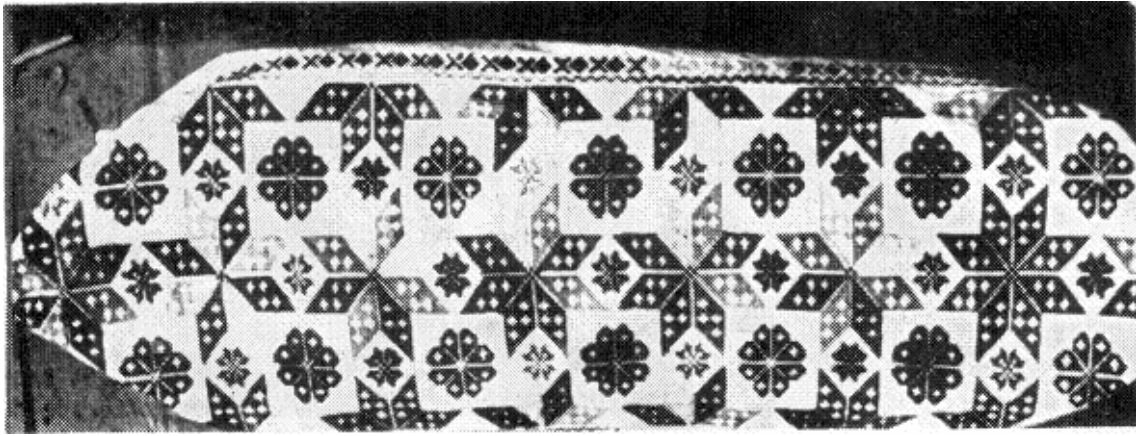
21. fk. Kémeri *abroszmintás* szőttés párnacsúcs (70 X 17 cm). Készítette Osváth Katalin 1882-ben.

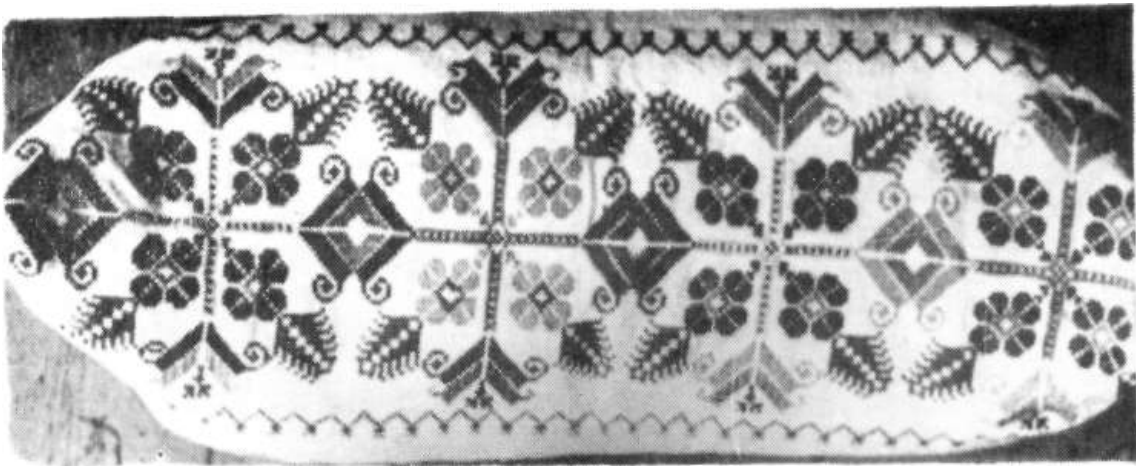
22. fk. Régi geometrikus párnavég, virágmintás széllel (48X18 cm, középmenta 11 cm).

23. fk. *Macskanyomos* párnavég hármastagozású mesterkével (52 X 15, középmenta 9,5 cm).

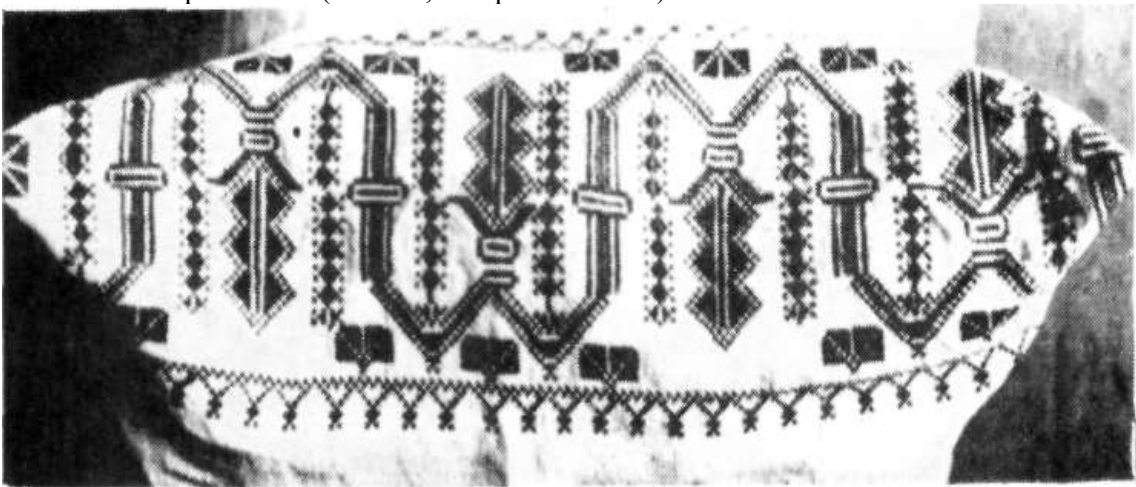

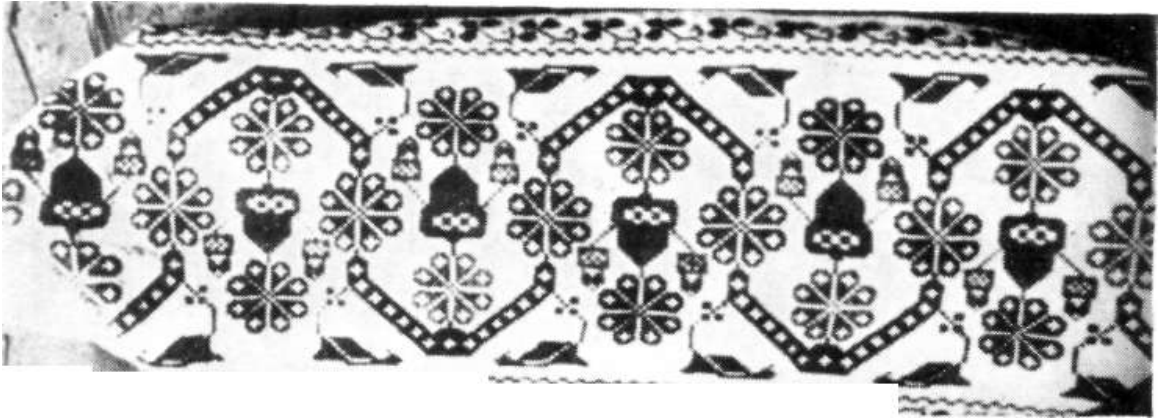
24. fk. *Nagycsillagos* párnavég (53 X 23, középmenta 18 cm) Désházáról.

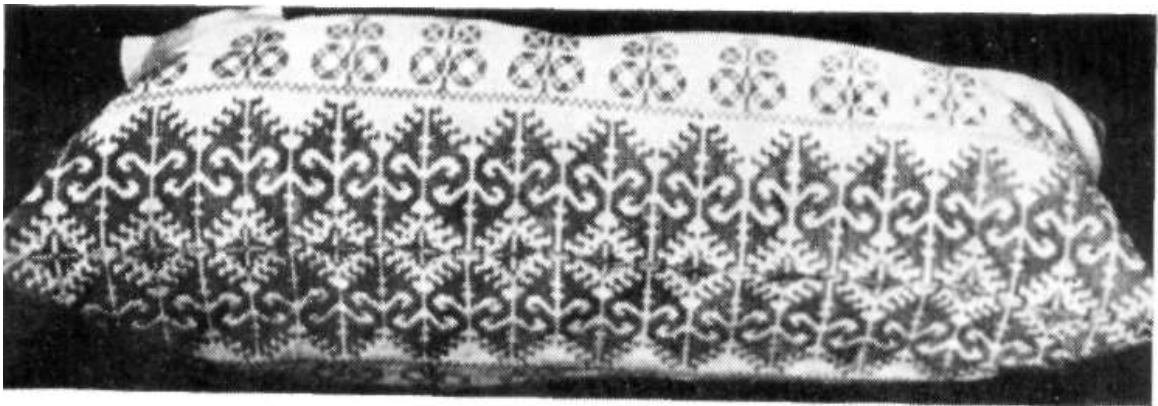
25. fk. *Csereleveles, tisztító*s párnacsúcs (57 X 18, középmenta 15 cm).

26. fk. *Makkos* párnacsúcs (58 X 24, középmenta 15 cm).

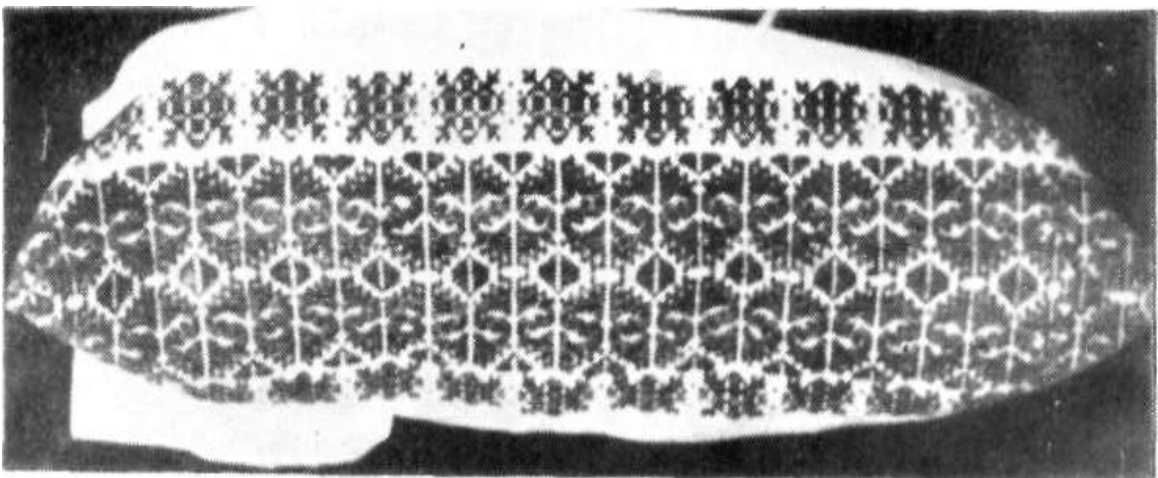

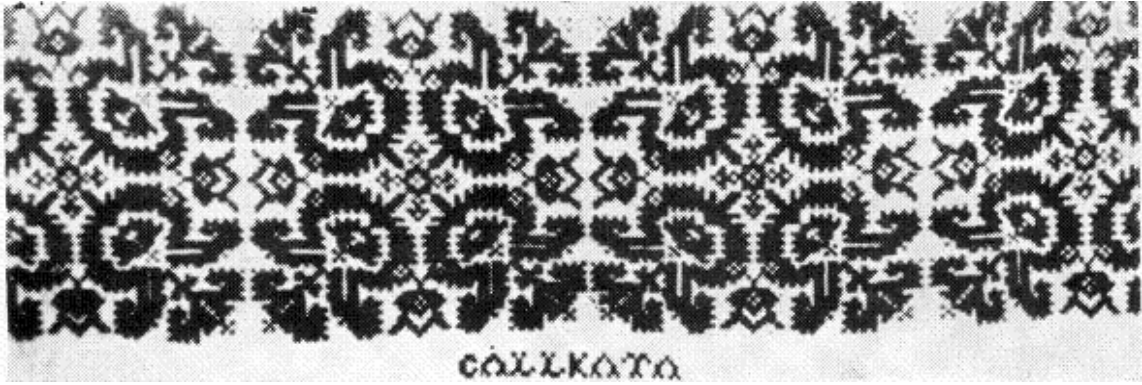
27. fk. *Tobzos* párnacsúcs (50 X 17, középmenta 15 cm).

28. fk „Ezt a *sárkányfej* (*kakastarés*) párnacsúcs szálánvarrottast (54 X 20, középdisz 12,5 cm) varrta Paniti Zsuzsa 1902-ben. Gyűjtötte unokája, Paniti Zoltán.”

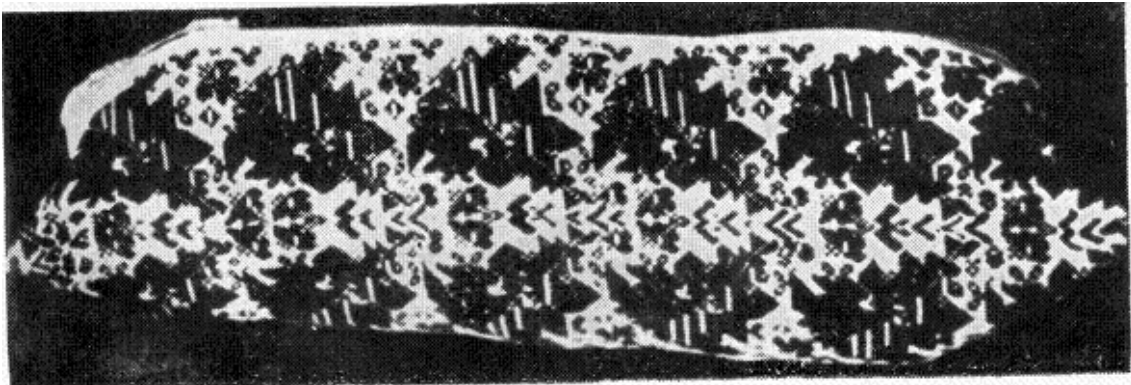
29. fk. *Sárkányfej*, *kakastarés* piros szőttés, szintén Kémerről (51 X 13 középdisz 8 cm).

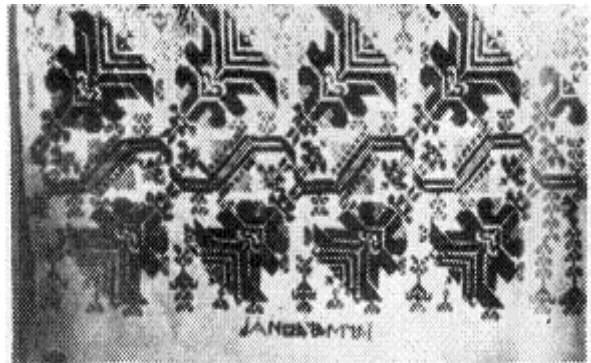
30. fk. *Bokrétás* vagy *kisbokros* piros varrottas (50 X 13 cm).

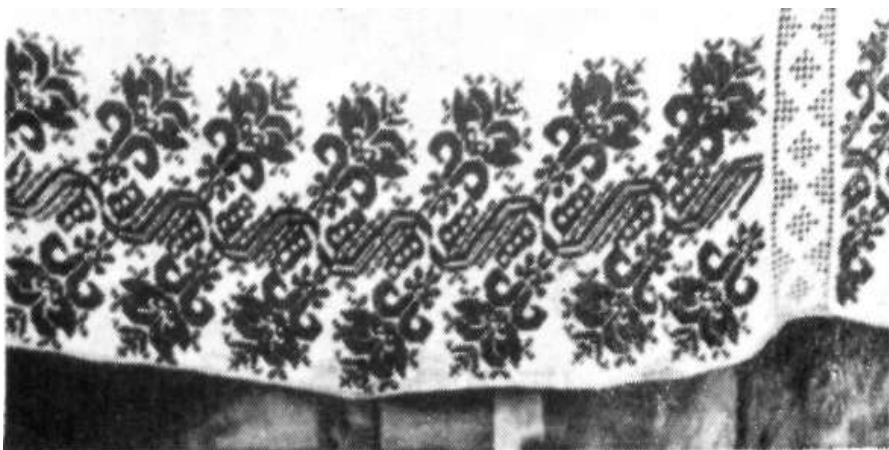
31. fk. *Bokrétás-leveles* kék varrottas Nagy Petronella gyűjteményéből. Fekete társával együtt készítette Gál Kata – valahol Somlyó környékén.

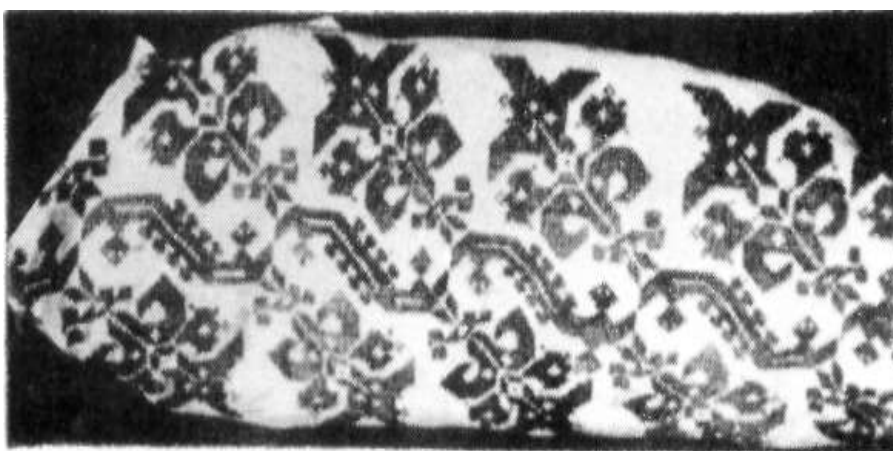
32. fk. A fekete kémeri szöttesen a levelek *patkósan* helyezkednek el (51 X 16 cm).

33. fk. *Görbeinú leveles* piros varrottas (46 X 23 cm). János Zsuzsa varrta valamelyik Somlyó környéki faluban.

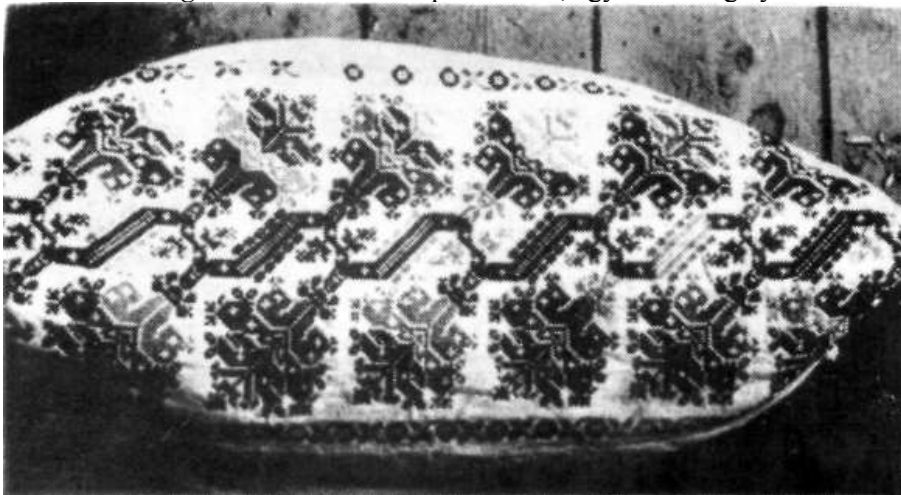

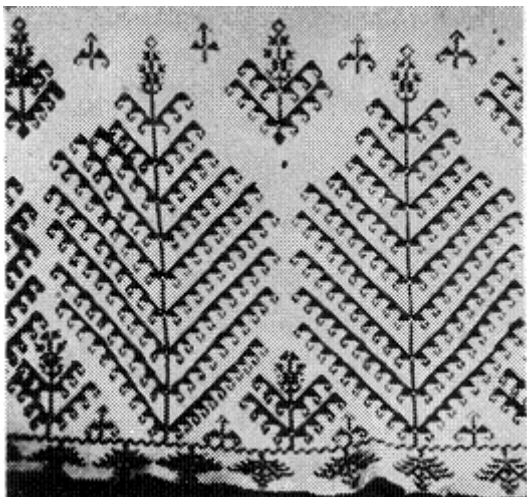
34. fk. *Görbeinú cserleveles*, sarmasági halottaslepedőről (59 X 15 cm).

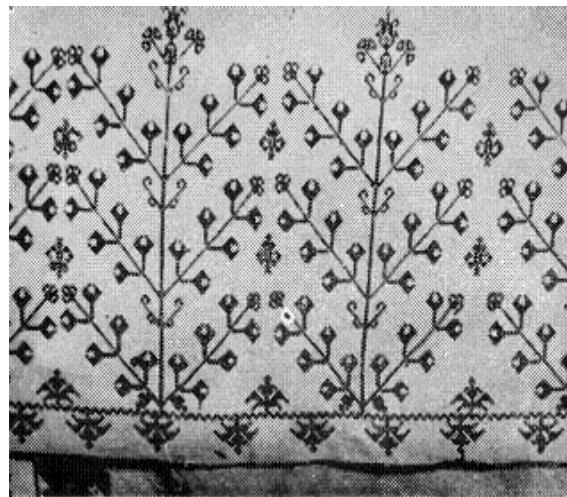
35. fk. Kémeri piros párnacsúcs (56 X 18 cm).

36. fk. Kémeri *görbeinú cserleveles* párnacsúcs, egyszerű szegélydísszel.

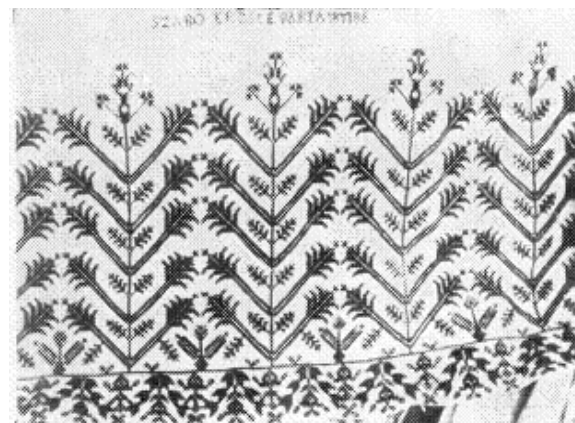

37. fk. Sötétkék *makkos* (136 X 32 cm).
Készítette Paniti Zsuzsa.

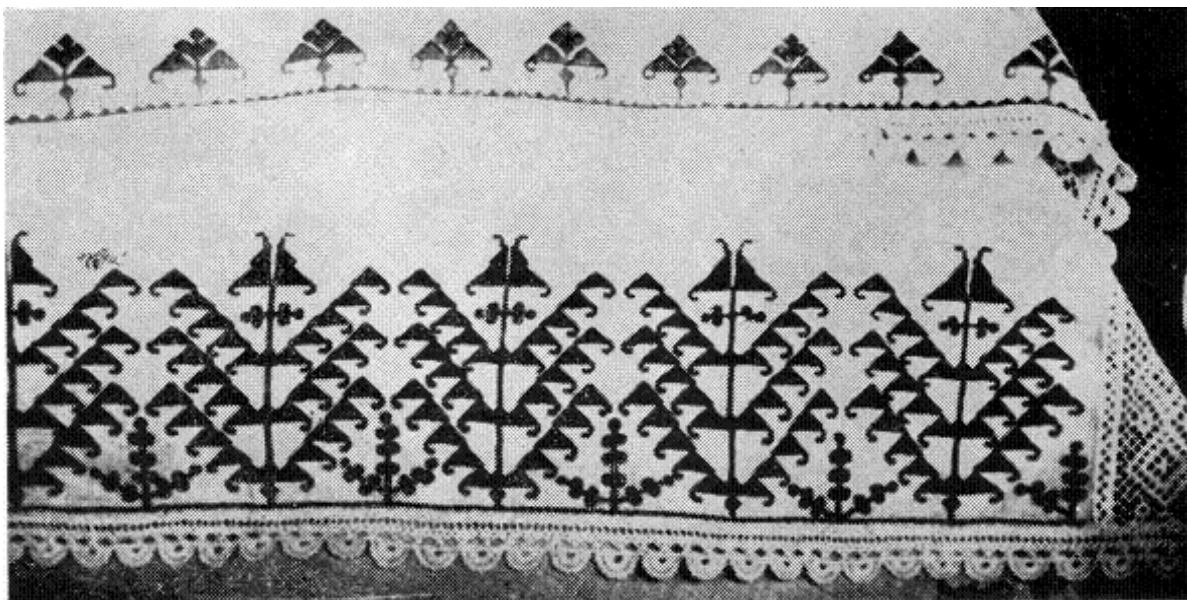

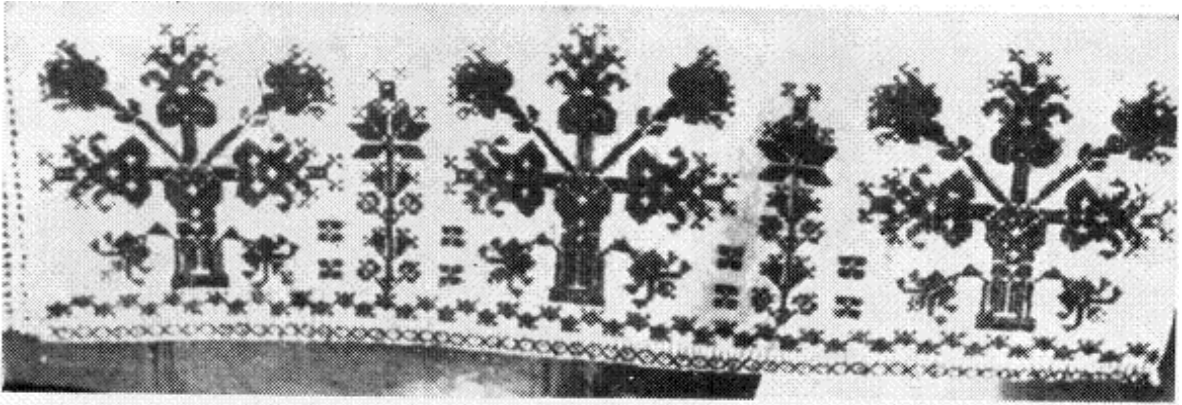
38. fk. Fekete ritkás *bagdandi bakrétás*
(135 X 33 cm).

39. fk. Fekete *fenyőágas* (135 X 33 cm)
„Szabó Erzsé, varrta 1871-be” felírással.

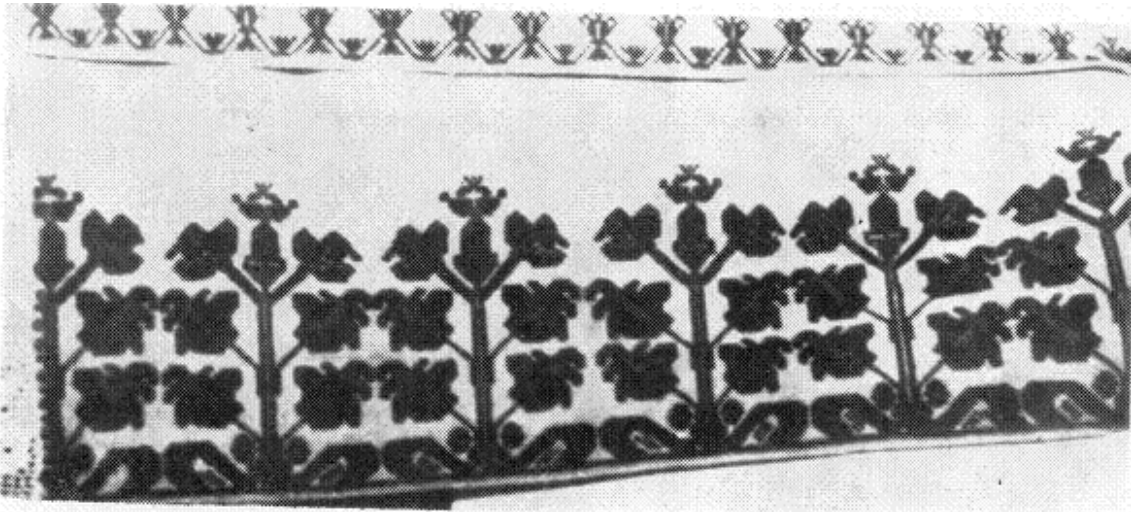

40. fk. Szilágysámsoni piros varrottas,
Kémeren *csengettyűs formának* nevezik
(144 X 13 cm, hímzés). A felső kes-
keny csík a lepedő másik végéről való.
Töltéses lapos varrás.

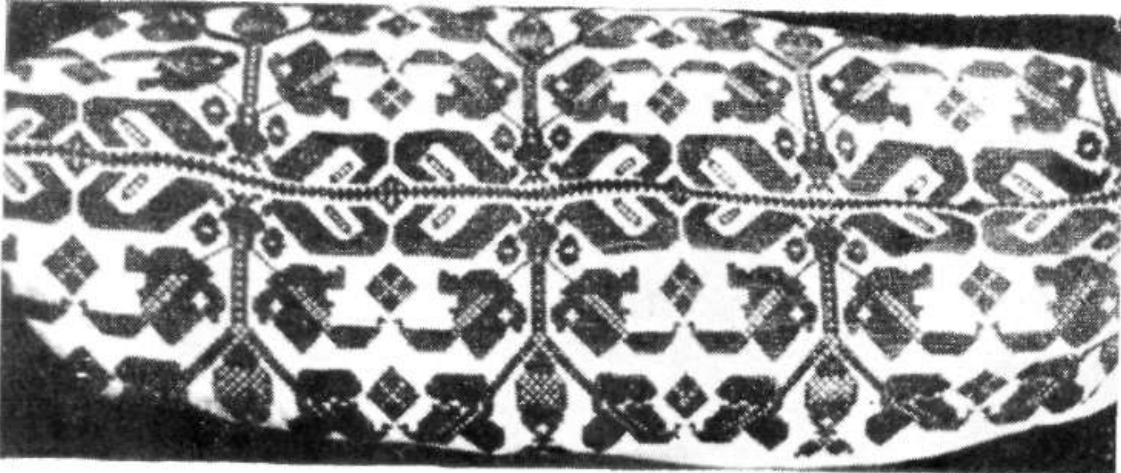

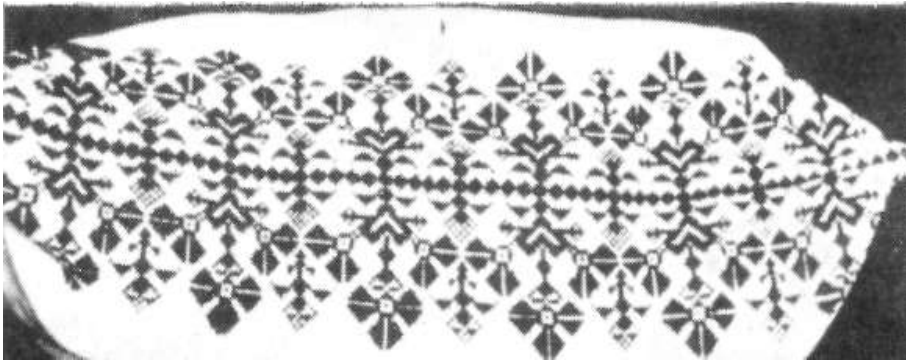
41.fk. A désházi halotti lepedőn (3 szél) a hét, vázából kiálló virág váltakozik a földből kinövő virágos ággal.

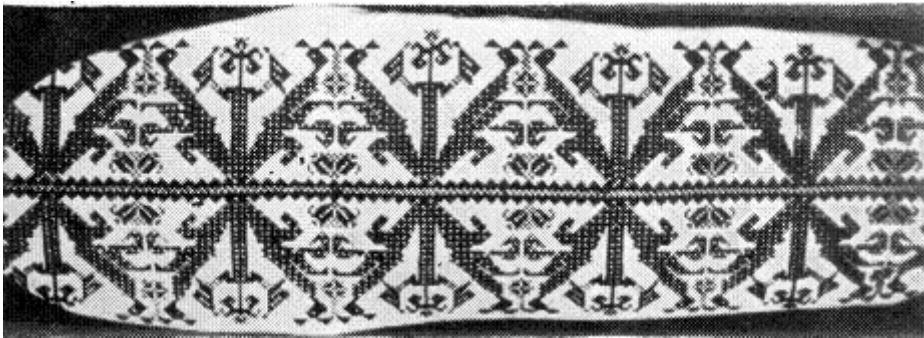
42. fk. A sarmasági makkos (59 X 15 cm, hímzés).

43. fk. Kémeri makkos párnavég (52 X 22 cm) az előző lepedőszél szembefordított mintája.

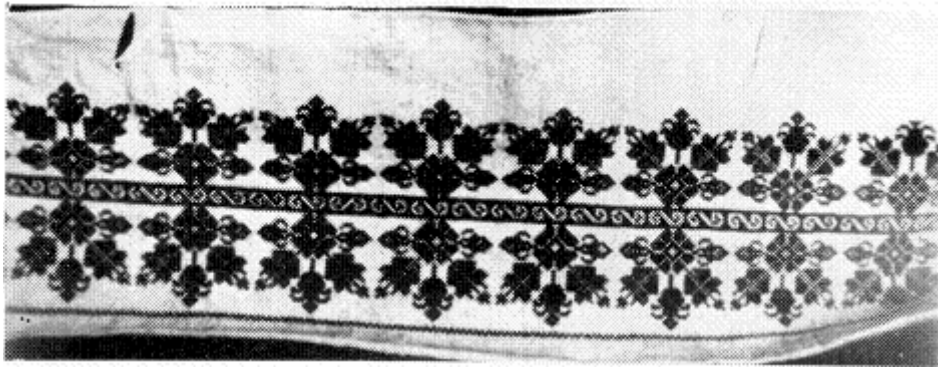

44. fk. Fekete párnavég-hímzés. Készítette Gál Kata. Nagy Petronella gyűjteményéből.

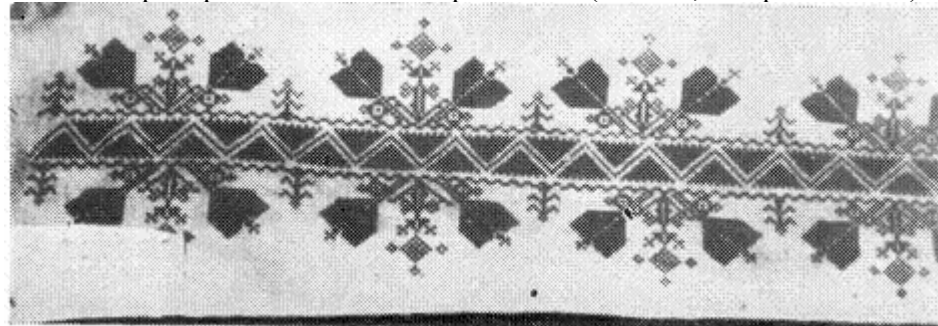

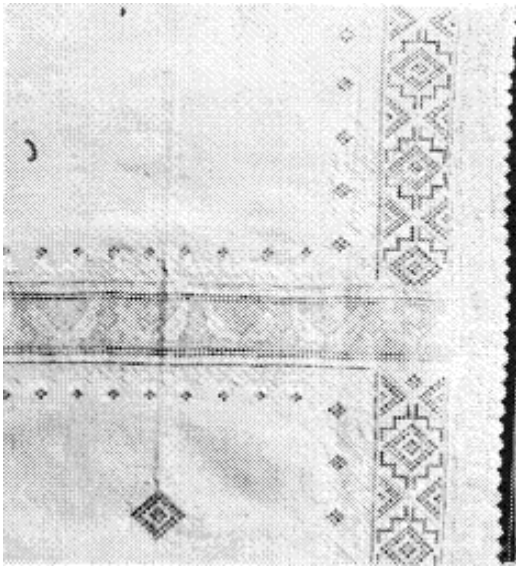
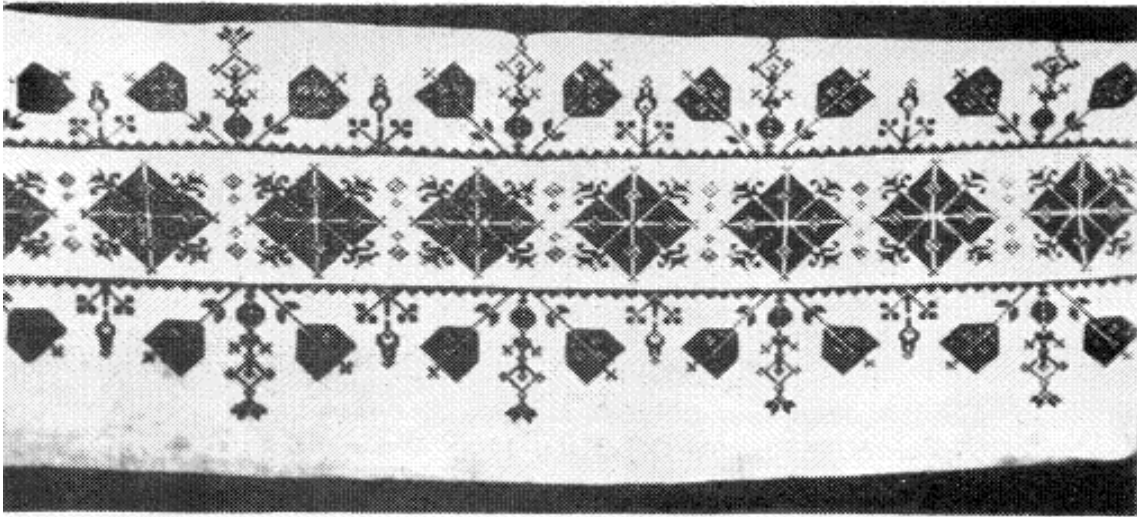
45. fk. Lompéti kék párnacsúcs, közepén piros kereszt szem.

46. fk. Lompéti piros varrottas (67 X 21, közép minta 2 cm).

47. fk. Lompéti piros *töltéses bokros* párnacsúcs (61 X 16, közép minta 3 cm)

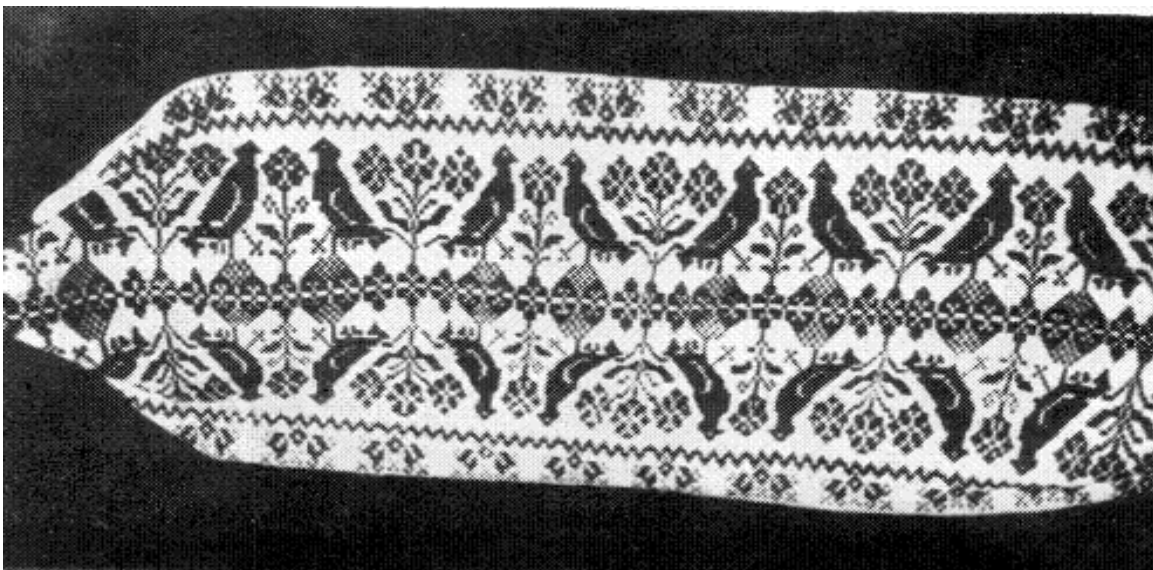

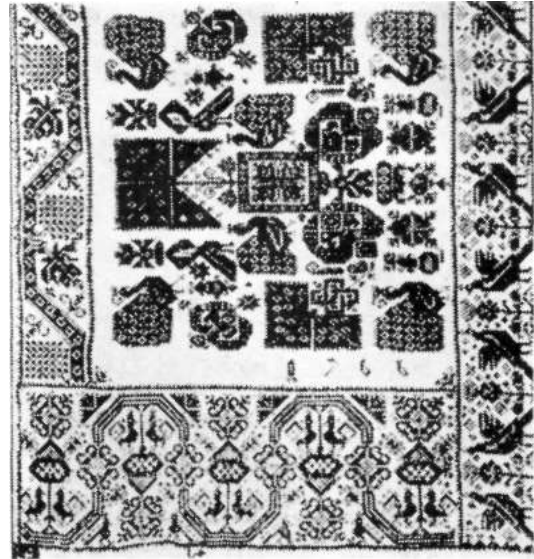
48. fk. Lompéti *almás* párnacsúcs, *töltéses, bokros* mesterkével (72 X 19, középmenta 7 cm). Piros varrottas.

49. fk. Magyarlónai fehérés lepedő, *kismadaras csipkebetéttel*. Készítette Székely Istvánné Magyarlónán, 1929-ben.

50. fk. Lompéti piros szőttés *kismadaras* párnavég, *középen széles inával és mesterkével*.

51. fk. *Madaras* varrottas lepedő
1766-ból, Erdély – közelebbi meg-
határozás nélkül.

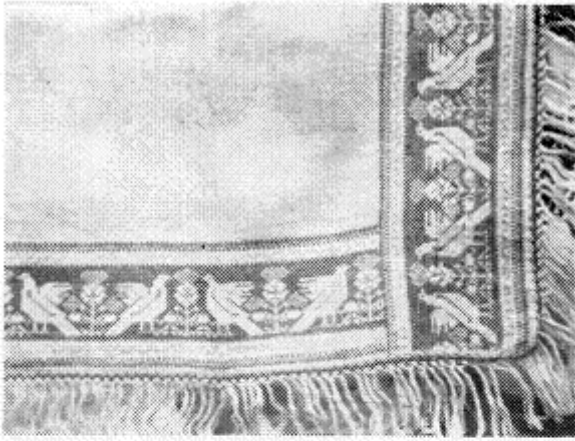

52. fk. Lompéti *repülő-
madaras* piros varrottas
(71X15, középinta 2 cm).

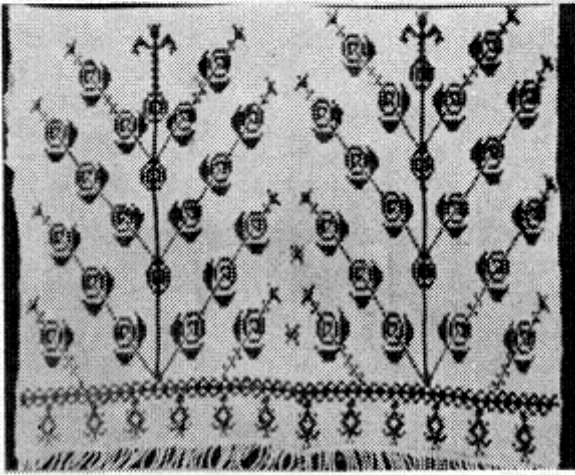

53. fk. Magyarói kendőszél
(Maros mente). A táblás
szóttas kendő két végén
két keskenyebb virágos csík
között egy sor piros-kék re-
pülőmadár.

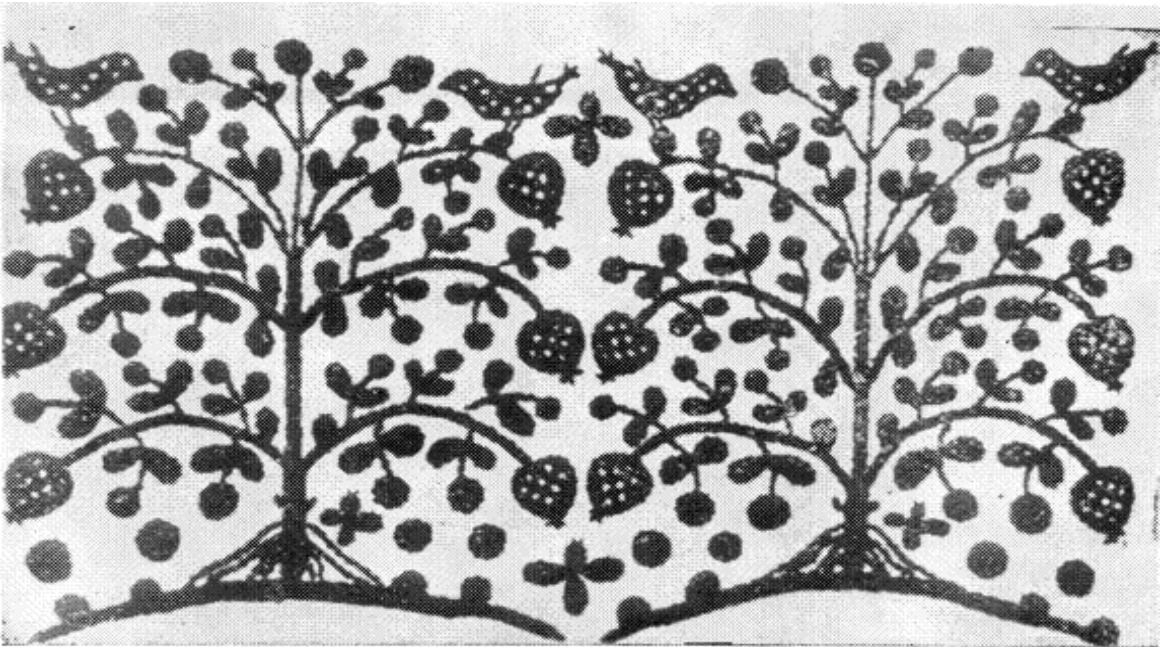

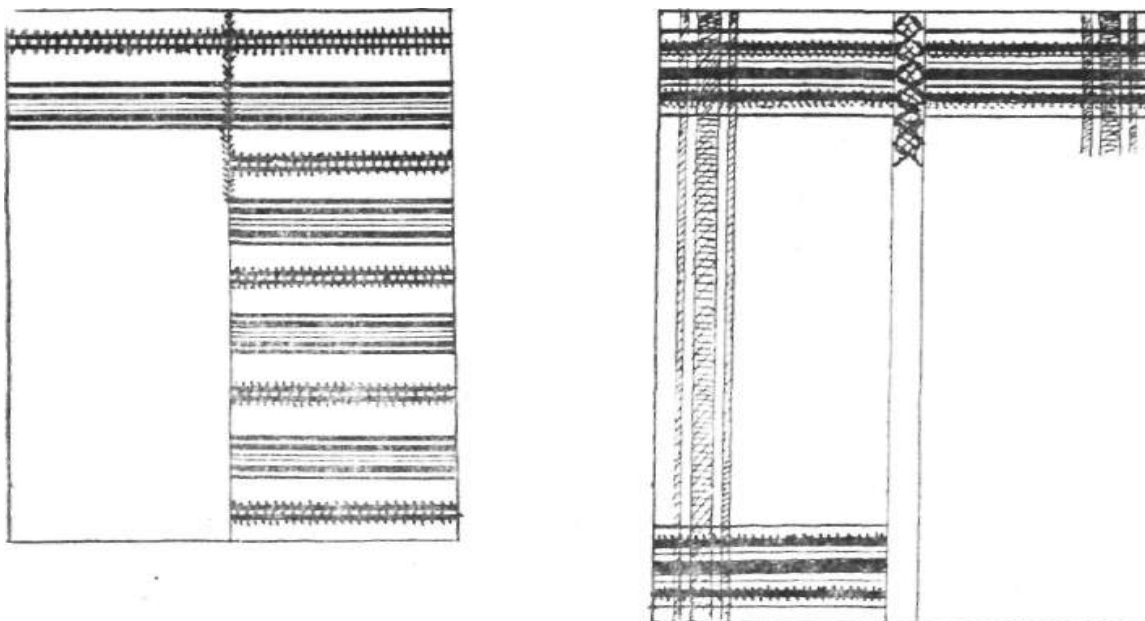
54. fk. Magyarbikali (Kalotaszeg) repülőmadaras abrosz (részlet). Nyers lenvászon alapon hagyult piros fonállal készítette Ágoston Kata (1801?). Kupa István tulajdona, Magyarbikal.

55. fk. Kendővég. Fehérvászon. Kék pamut. Kalotaszeg (?). Népr. Múz. Magy. 44, 55 60.

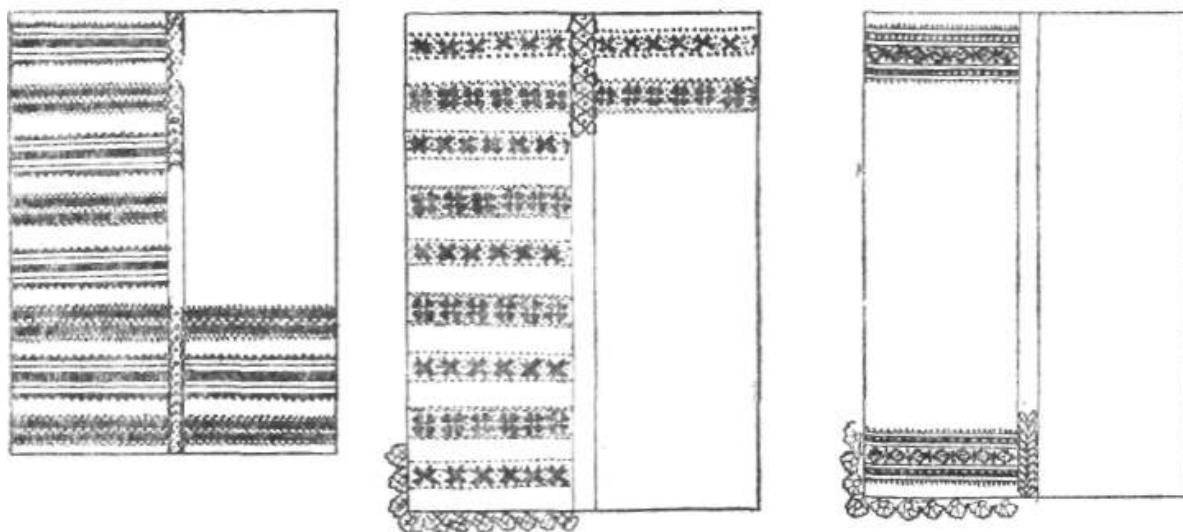

56. fk. Fás, madaras varrottas Székről (Mezőség).

12. rz. *Viseltes abrosz*, rázottas alapon sima szövött és fogas csíkkal Szilágyballáról.

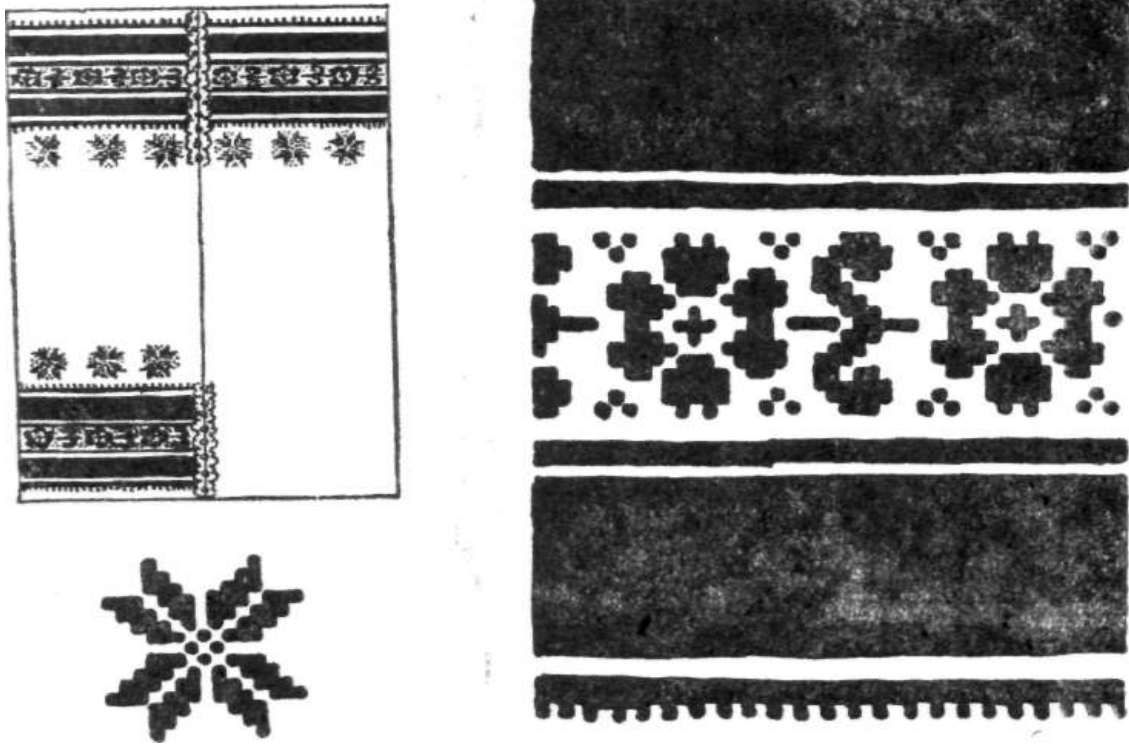
13. rz. *Bársonycsíkos abrosz* (124 X 184 cm) hosszanti szélén is piros csíkkal, Szilágyballáról.

14. rz. *Bársonycsíkos abrosz* (118 X 160 cm), közepén széles bolti szövött csíkkal. Bóné Katona Anikó tulajdona volt, Szilágyballa.

15. rz. *Szedett sűrűcsíkos abrosz* (112 X 175 cm), szélén piros-fehér csipkével. Készítette Bóné Katona Anikó 1905 táján Szilágyballán.

16. rz. *Szedett bársonycsíkos abrosz* (117 X 175 cm) csak a két végén díszítve. Készült Szilágyballán a századfordulón.

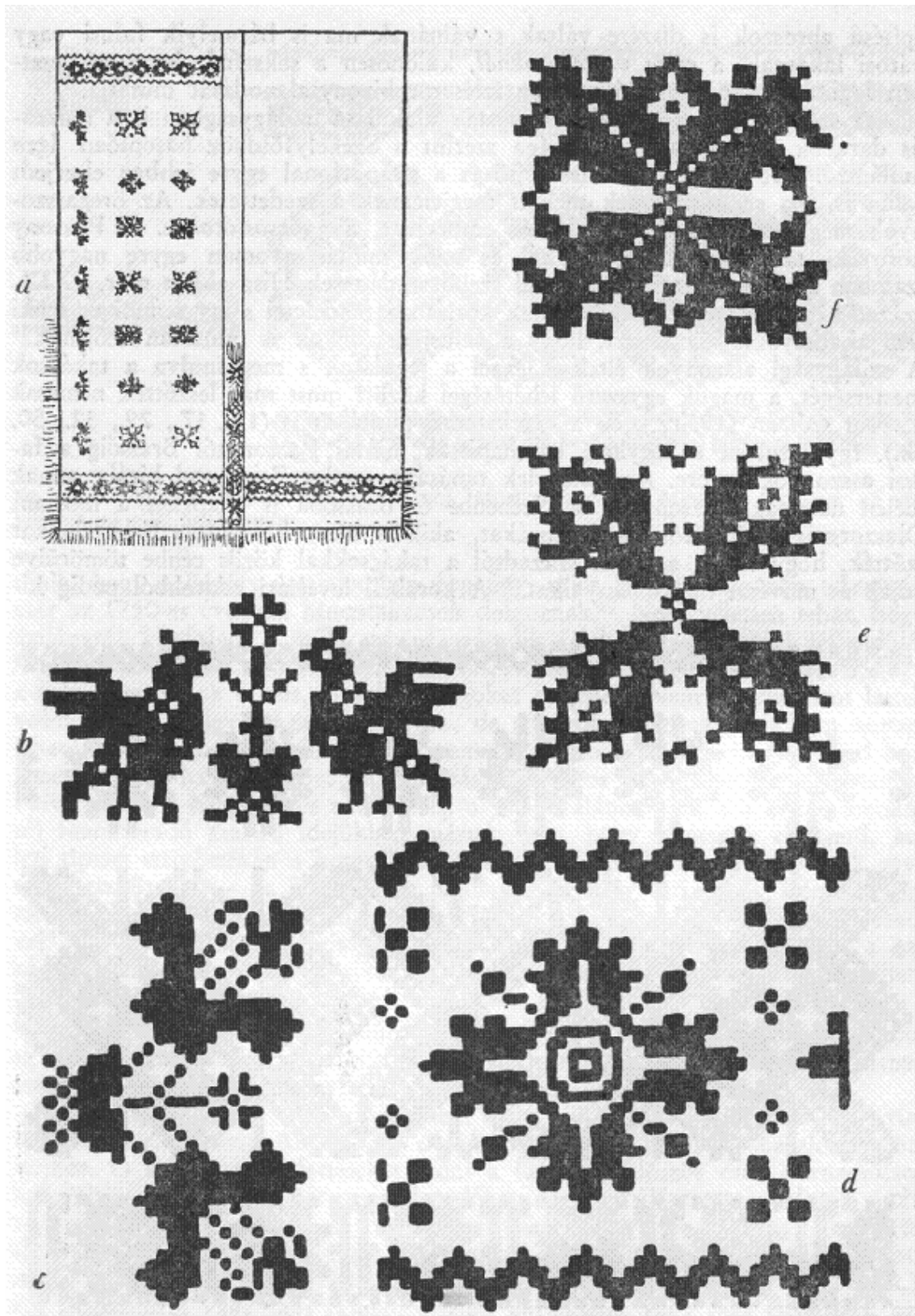
17. rz. *Szedéses abrosz* (112 X 170 cm); a bársonycsíkok közé fogott szedés az abrosz közepe felé folytatódik. Készítette Bóné M. Vilmosné Szilágyballán.

leget. A szedett csíkot hangsúlyosabbá tették, ha ugyanolyan széles bársonycsík közé fogták (16. rz.). Ezekkel a súlyosabb csíkcsoportokkal csak a két hosszanti végét zárták, s a két széllet bolti piros szőttescsíkkal és piros-fehér csipkével fogták össze közepén.

Idővel a súlyos csíkcsoportok mellé az abrosz fehér alapjára, 8 cm távolságban, látszólag egymástól független *csillagokat* is szedtek (17. rz.). Ezzel mintegy megteremtették az átmenetet a díszített és a díszítetlen felület között. A kerekalmás, dorombos csík Szilágyinak és Biharnak egyaránt igen kedvelt szedéses mintája.²³

A Tövisháton az abrosz, s idővel a kerekkendő az a díszített darab, mely a sordíztetés mellett vagy helyett terüldíszként elszórt mintákkal az egész felületet betölti.

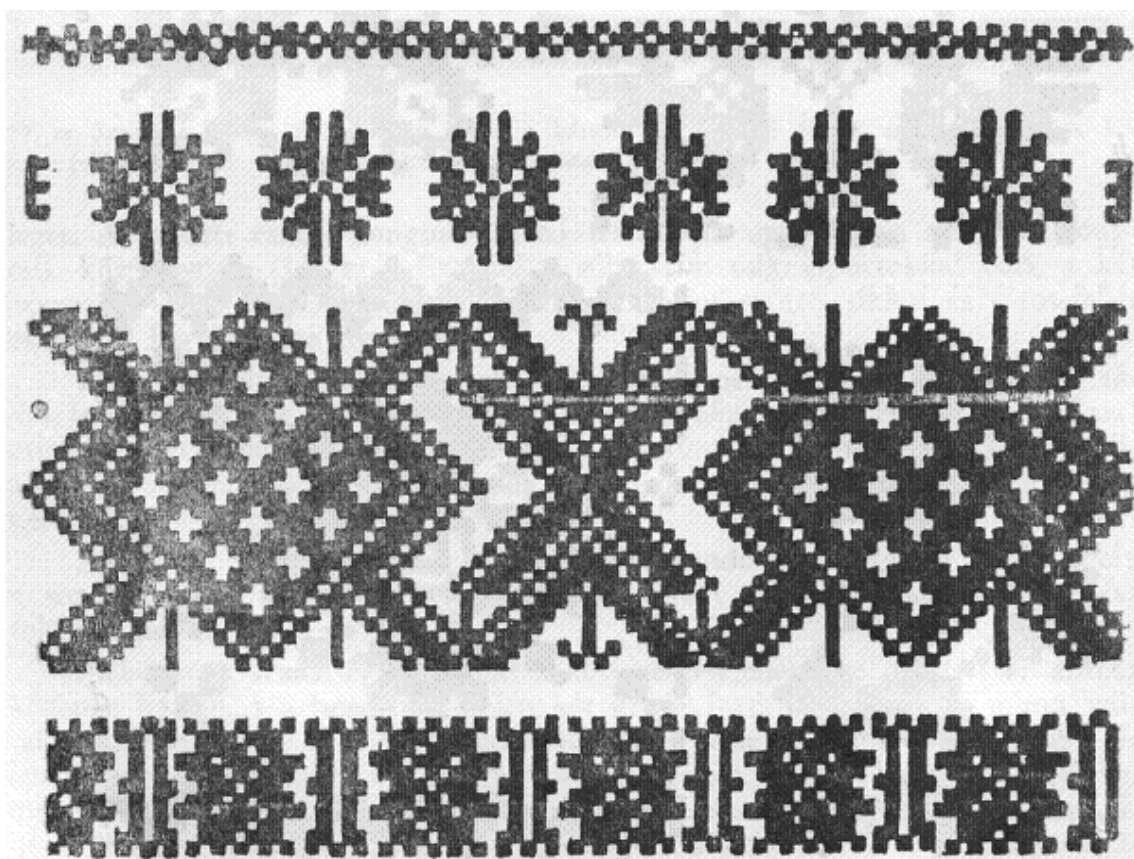
Ritkarózsás szedetttes abrosznál a könnyebb szedett szél mellett az abrosz közepén három, s a hosszanti szélén két kifelé fordított *tulipános* minta váltakozik a *madárral* (18. rz.). Érdekes módon emlékeztet ez a legrégebbi *kilencrózsás*, elszórt mintás, kerekszemes abroszokra. Csak míg annál egyetlen mintát ismételve az apró szálánvarrott hímzés szinte belesimult a vékony, finom kenderszál-abroszba, addig a vastag, több szálú fejtővel szedett, váltokozva ismétlődő minták már szinte reliefszerűen domborodnak ki ennek felületéről. Míg az egy-, legtöbb kétszínű szedettteseknél a legutolsó, lazább fel-

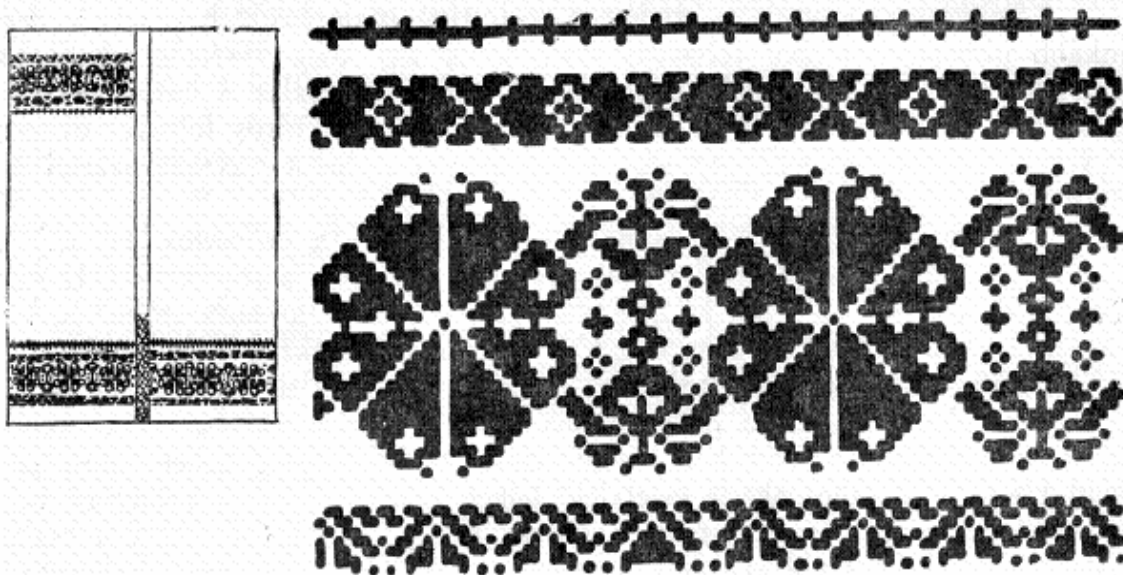
18. rz. Ritkarózsás szedett abrosz. Két szélén vízfolyás közé fogott rózsával (a) hosszanti szélén kifelé fordított madár (b) és tulipán (c) váltakozik. Középen három mintasor váltja egymást: rózsabimbó (d), a szélrózsa (f) és a négyes tulipán (e).

építésű abroszok is díszére váltak s válnának ma is bármelyik falusi vagy városi lakásnak, a *cifra varottasoknál*, különösen a sokszínű, laza, sok esetben logikátlan kompozíció már az ízlés megbizonytalanodását mutatja.

A szöttes, illetve a szedettes minták alakulása Szilágyságban is a múzeális darabok és szemtanúk tanúsága szerint a Székelyföldre hasonlóan igen hullámzó.²⁴ 1848 után a színes fejtő és a gyapotfonal egyre jobban elterjedt falun is, s a sima szöttesek mellett megjelennek a szedettesek. Az öregasszonyok még emlékeznek az átalvetős emberekre, a *gyócsostótokra*. A Pozsony környéki takácsok hímes munkái és azok mintái nyomán egyre nagyobb számban készülnek itt is a szebbnél szebb szedettesek. Hisz akkor már, a XIX. század közepén megszűntek a céhek korlátozó rendeletei s így semmi és senki sem akadályozta többé azt, hogy a falusi asszonyok is mintásan szőjenek.²⁵ A szilágysági asszonyok éltek is ezzel a jogukkal, s megtanulva a takácsok mesterségét, a maguk egyszerű lehetőségei között most már leszöttek nemcsak a *tótos szöttes-* (19. rz.), de a kerekszemes-mintákat is (15., 17., 29., 32., 50. fk.). Így jutottak az egykori barchanisták mintái Pozsonytól Brassóig a falusi asszonyok kezére. Az oklevelek tanúsága szerint Zsigmond király annak idején nemcsak Pozsonyba, de Szebenbe és Brassóba is telepített a mostani Olaszország területéről barchanistákat, akik a híres kékmintás bakacsinokat szöttek, hogy aztán a XVI. századtól a takácsokkal közös céhbe tömörülve adják át művészi hagyányaikat.²⁶ A korabeli levéltári adatokból pedig ki-

19. rz. *Sáhos-tótos abrosz* szedett széle.

20. rz. *Sáhos-almás abrosz* (188 X 170 cm). Mindkettőt Varga Mihályné készítette az első világháború előtt Szilágyszéren.

tűnik, hogy a Bánffy-uradalomban épp úgy, mint minden nagyobb udvarnál, már az 1750-es években hímestakácsok dolgoznak.²⁷ Nem véletlen tehát, hogy Szilágytól Hétfaluig a múlt század második felében a gazdasági fellendülés hatására kivirágzik a falusi mintás szövés. Azelőtt törvény tiltotta azt is, hogy a falusi asszonyok színes, mintás anyagokat szőjenek. Nem mintha nem lettek volna akkor is ügyes kezű asszonyok, de a jobbágyasszonyoknak sem anyagi lehetőségük, sem megfelelő fonaluk nem volt hozzá, hogy a múlt század hetvenes éveikhez hasonló, aprólékos mintás, valóságos remekműveket alkossanak. Falvainkban a házi szövés akkor még olyan általános volt, s a mezei munkától fennmaradó szabad idejükben ráérték arra, hogy a maguk egyszerű, keleti típusú szövőszékén a komplikált takácsszövőszékek mintáit a maguk egyszerű eszközeivel – a Tövisháton például a dohányfüző tüvel, Kémeren orsóhegygel, Hétfaluban csizmadiaárral,²⁸ Székelyföldön fonalkötő „csépecskével” – felszedjék. Mennyiségileg igaz, hogy nem tudtak versenyezni a takácsszövőszékek teljesítményeivel, de éppen a primitív és lassú munka kötetlensége folytán változatos, egyedi darabokat készítettek.

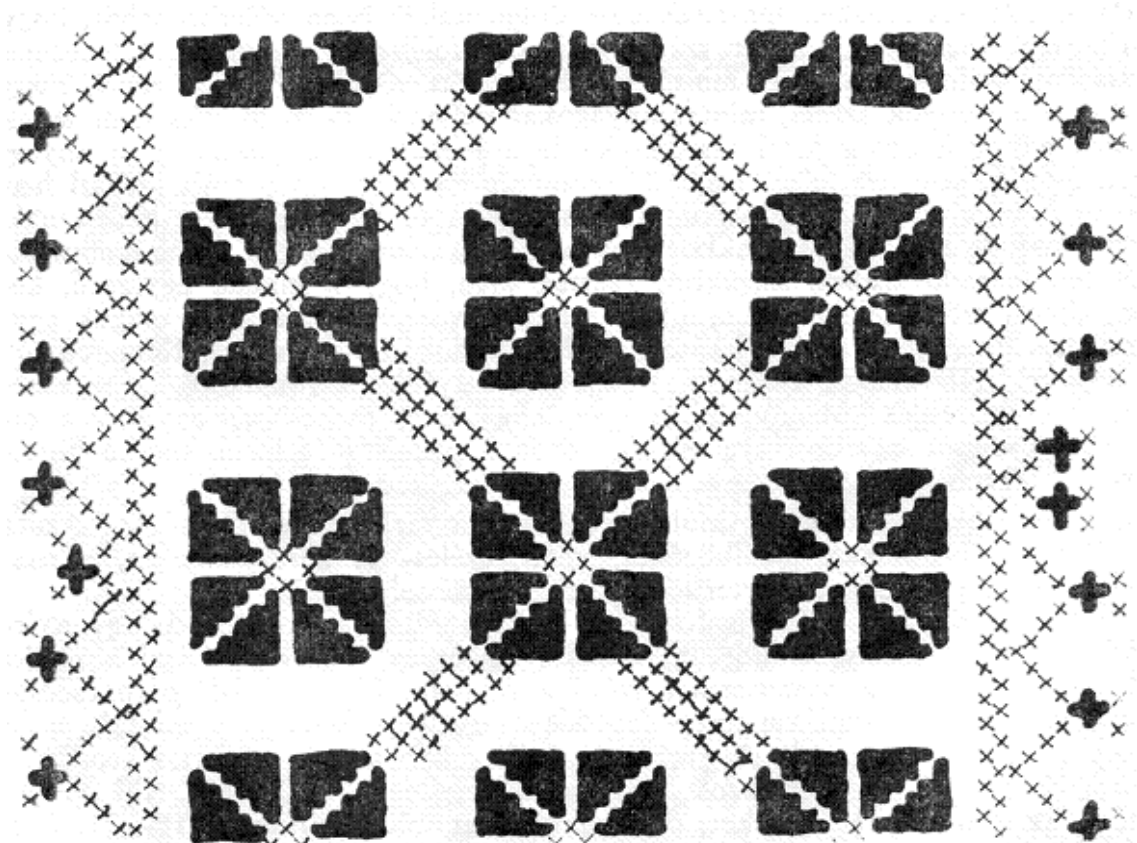
Az újabb szedettesek a múlt század végén terjedtek el Désházán. Azóta az ünnepi abroszokat, törülközőket, vőfi-, széles- és kerekkendőket, párnacsúcsokat, ágylepedőket (ágyterítőket) mind szedéssel díszítik.

Az öregasszonyok úgy emlékeznek, hogy 1895 táján került oda egy nyír-ségi asszony, Székely Anikó, aki désházi emberhez, Hunyadi Lászlóhoz jött férjhez. Ő kezdte a szedetteseket szőni a faluban. Először csak párnacsúcsokat, abroszokat, kendőket meg lepedőket szedtek. Varrottas minták után vagy könyvből dolgoztak. A gyócsostótoktól sokan vettek szedettes kendőket, abroszokat – különösen azok, akik nem értették a szövést.²⁹ Aki tudott szőni, az nem vásárolta ezeket, de a mintájukat szívesen levette (18–21. fk.). Ha Bogdándról vagy más faluból hoztak párnahéjat vagy más szedettet, azt is leszőtték. A módosabbak az egész darabot, a szegényebbek csak a díszített felületet szőtték gyapotból.

A szövéshez sodrott, a szedéshez sodratlan *olajosfejtőt* használtak, leginkább pirosat. „Minden felszedés után tettek egy *vászonzessőt*, olyan *rakottavessőt*, amit a fonál közé raknak, mikor a fonalat a hátsó lánchengerre (*szoborja*) tekerik. Minden sor szedés után, amit piros fejtővel ötenek, a vessző nyomán szőnek egy szál fehér gyapotot. Sima vászonzövésessel *elnyomtatják*.”

Legkedveltebb mintáik az *almás* (6., 7., 17. rz.), a *tulipános* (18. rz.), a *patkós* (10. rz.), a *tótos* (19. rz.), az *acélos*, a *csillagos*, a *libázúzos* (11. rz.). De szövik a *kicsi-*, (17., 50. fk.), *repülő-* (18. rz.) és a *sormadarasokat* is, különösen a széleskendőkre, a szerelem és a halál jelképeként (6., 7 rz.).

Hétköznapi szötteseiket továbbra is egyszerű csíkok díszítették, de az ünnepi darabok, különösen a párnacsúcsok és lepedőszélek szövésében az asszonyok valósággal versenyre keltek egymással. Azokon a vidékeken, mint például Hétfaluban, ahol akadt megfelelő lelkes asszony,³⁰ aki a gyönyörű népi szöttéseknek piacot is teremtsen, a szövés háziiparrá alakult át, s a család házi szükségletein kívül eladásra is termeltek. Különböző vidékek különbözőképpen vették át és használták fel a sok-sok mintát, saját közösségüknek és bizonyos fokig egyéniségüknek megfelelően. Így alakultak ki az egyes vidékek jellegzetes szöttesei. A Hétfalu *merőhímes* (a párnahéjat teljes egészében díszített) szedetteseitől óriási a skála a Székelyföldön, Mezőségen, Kalotaszé-

21. rz. Kopottkék *macskanyomos* (53 X 94 – hímzés 14 cm). Készítette Petkes Ágnes Dészahán a múlt század derekán. Két szélén mesterkével szegélyezett három sor mintaelem átlósan összekötve.

gen át a Szilágyságig,³¹ az itteni szedéses vagy szedett párnacsúcsokig (11., 12. rz.; 15., 17–21. fk.), lepedőszélekig (8. rz.).

Ezeknek az aprólékos szedetteseknek, éppen úgy, mint az aprószemű kekszeméseknek a helyét átvette a századforduló táján részben a horgolt csipke a párnacsúcsokon. Az előbbieket meg kiszorultak a kendők szélére, de ott már az erősebb dekoratív hatású, elnagyolt csíkok, formák kerültek előtérbe (6–7. rz.). A szilágysági asszonyok díszítőkedvére jellemző, hogy ezeken belül is tudtak még a két világháború között és után is, sőt egyesek ma is tudnak az új szedettesek, széleskendők, takaróruhák végein igazán szép, bár kissé mintakendőre emlékeztető darabokat készíteni. Ezeknek folytatása, továbbfejlesztése, a régi szép szöttesmintákkal kiegészítve, elsőrendű feladat lenne a művelődési élet helybeli vezetői és irányítói számára.

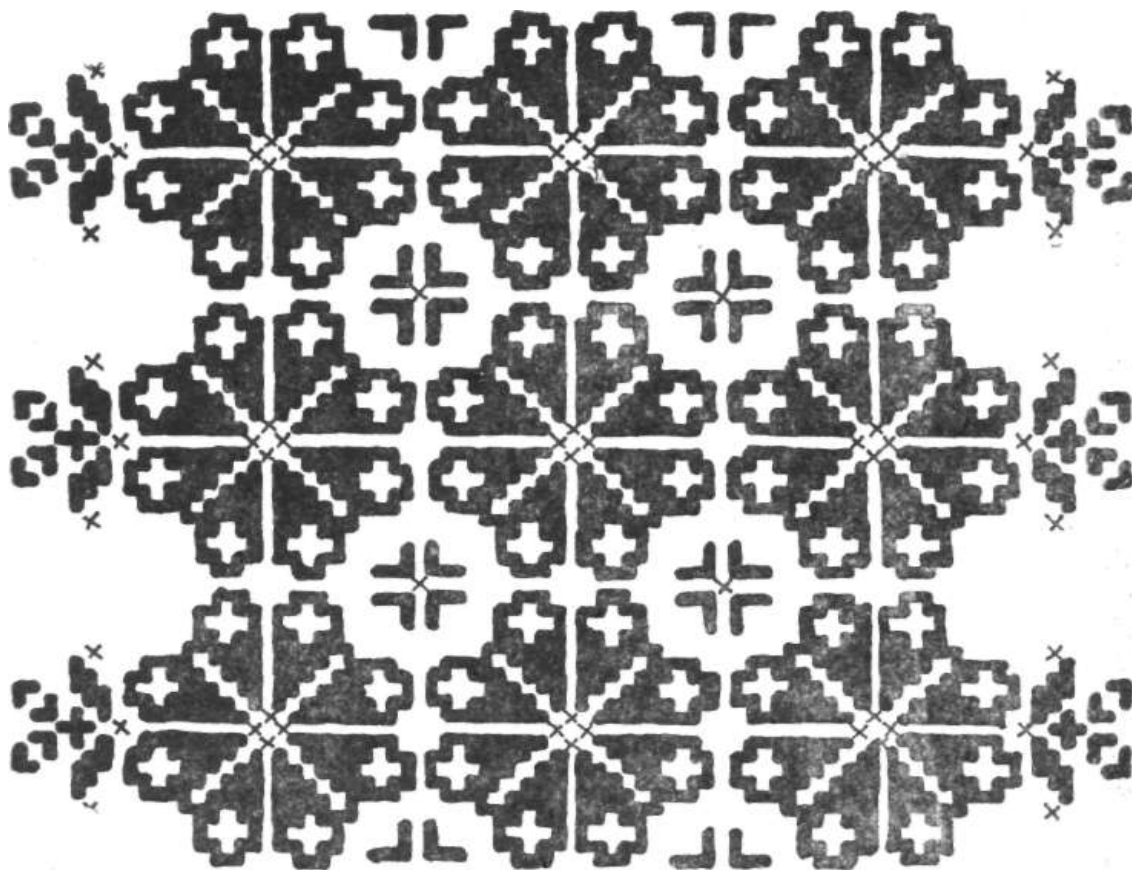
A VETETTÁGY – HALOTTASÁGY

A szilágysági falvak legszebb szötteseinek, varrottasainak valóságos kiállítására még a két világháború között is a magasra rakott vetettágy volt. A tövisháti hagyományörző falvakban, így Erkeden, Széren, Szilagyballán még az 1950-es évek derekán is a javakorbéli, a negyven-ötven éves asszonyok ragaszkodtak hozzá. De most, 1973-ban is nem egy vetettágyat találunk nemcsak Szilagyballán, de a jóval polgárosultabb Varsolcon is. Igaz, a 39 éves Dénes Jakabné már „bóti csíkos kanavász ágyneművel veti ki”. „Mik már ezzel jöttünk férjhez” – magyarázza. – „Nagyanyánknak még szedéses volt. Volt abba madár is szedve, de eltemettük vele.”

Szilagyballán a 65 éves Fiuk Györgyné nem is egy ágyat „vet ki”, s ha varrottas damasztlepedőre, ha nyomott takaróra, de kiteszi az édesanyja és a maga szedéses, illetve *cifra* varratos párnáit.

1955-ben a 80 éves Bóné Katona Anikó néni vetettágyán (1. színes kép) Szilagyballán még a tiszta piros varrottásokkal díszített párnacsúcsok és ágylepedők aránylag egységes képet mutattak. Bár ha az ember aprólékosabban megnézte, a két-három generáció varrottasai jól felismerhetők voltak rajta. Az édesanyja mértánias, a nagyanyja zártabb mintázatú *rezes*, *almás* (22. rz.) párnacsúcsai közül jól meg lehetett különböztetni az Anikó néni fiatalabbkori *bokros*, *madaras* (33. rz.) varrottasait, s a jó húsz évvel később készült *hattyús*, *kutyás*, *rózsabimbós*, az első világháború előtti polgári ízlést tükröző darabokat. A gazdatisztné kötényéről vett minta, a *tekintetesúr-virággal díszített* lepedő és abrosz ugyanannak a kornak ízlését mutatja.

A vetettágy lényege azóta sem változott. Akkor is legalul volt a *surgyé* vagy lepedővel letakart szalma, azon egy, a módosabbaknál két derékalj, háziszótt vagy vásári lepedővel letakarva. Ezen három-három sor varrott vagy szótt párna, esetleg *bóti csíkos*, a falvak, s azon belül az egyes korosztályok szokásának és korának megfelelően. „Ahol sok volt a család, ott a nagyágy tetején két deszkát hosszan tettek, arra jött a derekalj, majd a párna, s az ágy végére ágyfűtülvalót, *ágyfűtűt* is tettek. Éjjelre a cifra párnákat nem szedték le, csak felhajtották a cifralepedőt, s alatta a *lyukaságyban* háltak.” Lyukaságyba fektették a nagybeteget is. „Ökemét már a lyukaságyba tették” mondták, ha valakinek a napjai már meg voltak számlálva.

22. rz. Hagyult piros *apróalmás* (70 X 91 – hímzés 12,5 cm) a múlt század második feléből Szilágyballáról. Bóné Katona Anikó örökölte édesanyjától. A hármás díszítősor széléről az elválasztócsík nélkül a mesterke kapcsolódik a középmintához.

1973 telén Bóné Katona Anikó néni, a falu első varróasszonya szép vetettágyát hiába kerestem, pedig 1958-ban, ottjártamkor még de sok szép varrottasát lerajzoltam (6. fk., 22., 24., 25., 26., 33. rz.), lefényképeztem. A falu azt tartotta, hogy az újabb kerekszemes minták az Anikó néni közvetítésével és megfogalmazásában kerültek szét a faluban. Ő maga is úgy mondta, hogy „bármerre megláttam egy virágot vagy állatot, azt kerekszemesen, sodrott piros fejtőfonallal levarrtam”.

1969-ben, amikor Anikó néni meghalt, varrottasait elosztották. Éppen úgy, mint a Bóné Bandi Kata néniét (4. fk., 23., 28. rz.), vagy a Máté Andrásnéét (5–7. rz.). De sokat magukkal vittek a sírba is. Bóné Sándorné Mátis Irma unokaöccsének 53 éves felesége tanúsága szerint: szép kerekszemes párnahéjat tettek alája, kettőt. A párna mindkét végére húztak egy-egy darabot. A széleskendőt, kivarratos lepedőt mind vele tették, gyermeke nem lévén, amije volt, kerekkendőt, abroszt, párnahéjat. Utolsó útjára szép rancos pendelybe, kis ingbe, fekete mellénybe öltöztették. Eléje fekete kötőt, nyakába fekete nyakbavalókendőt, fejére fekete bársonykendőt kötöttek. Kívánságára édesanyjának, édesapjának az ingét, gatyáját is belerakták alul a

koporsóba. „Meghagyta, s alárakták, hogy vigye.” Ottjártamkor mindössze két piros varrottásával találkoztam, az 1893-as évszamos párnájával (5. fk.) Kovács István tanáréknál, és a tekintetesúr-virágos abroszával a zilahi múzeumban. Azt temetéskor a pap elé tették, mert ott úgy szokás, hogy ha van leánykori varrottas abrosza, amellől temeti a pap. A többi?

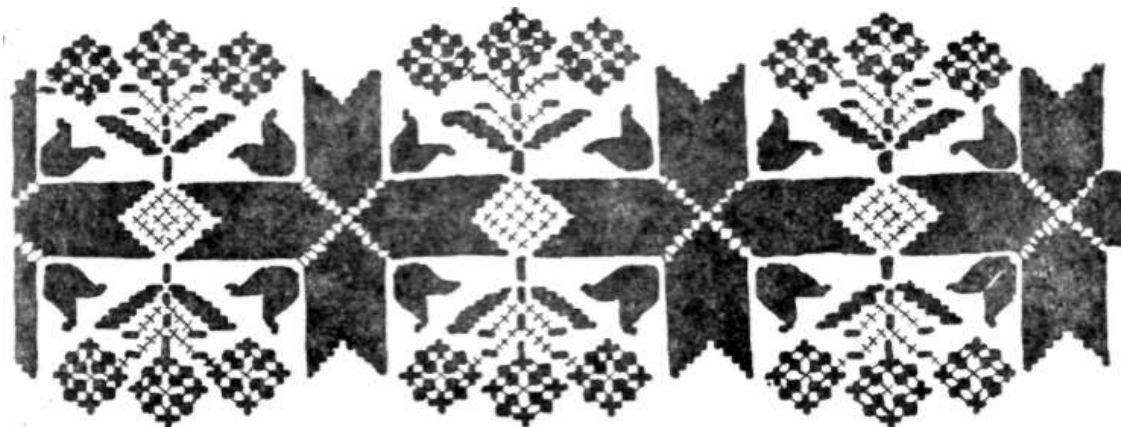
Most láttam csak, hogy nemcsak a torockói³² vagy a hétfalusi temetőben³³, de – mert Tövisháton is tartják még a régi pogánykori szokást – itt is teménytelen drága ruhát, varrottast nyelt el és nyel el még ma is a föld.

VARROTTASOK

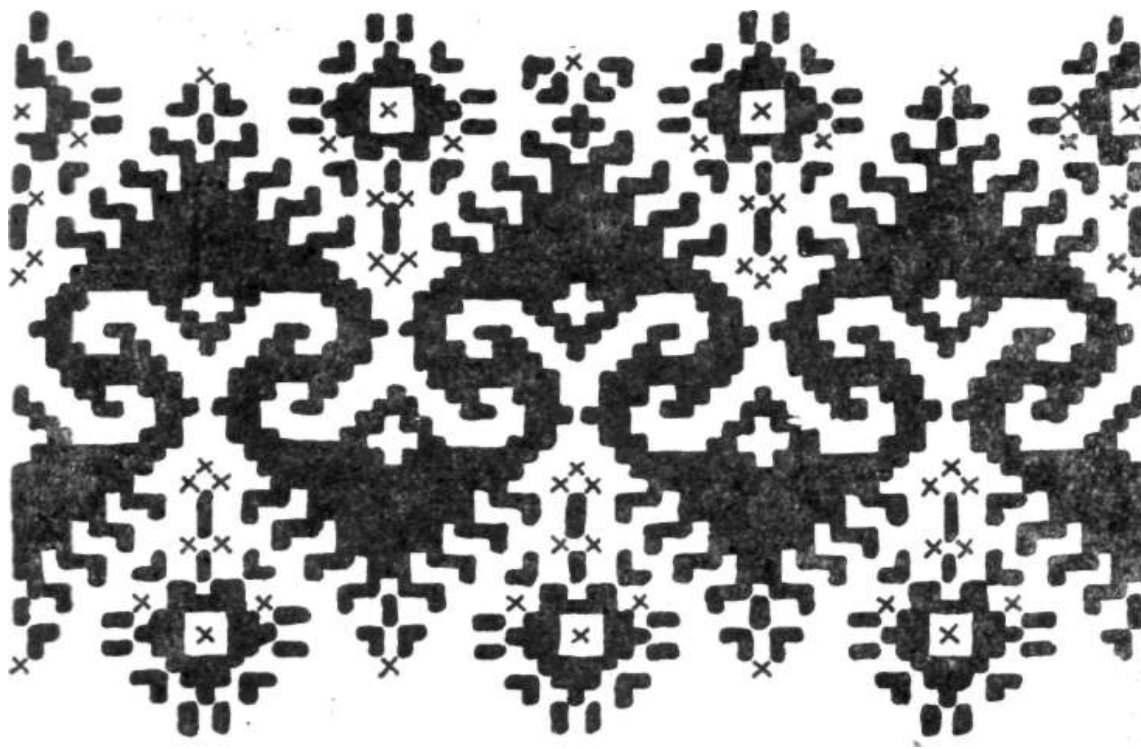
„A világon akármerre megyen, annyi varrottast sehol sem talál, mint Szilágyballán” – mondogatta özvegy Máté Andrásné 1956 nyarán. Ezeket azonban sem Szilágy „fővárosában”, Zilahon, sem Tövishát falvaiban, ahol leginkább megőrizték Szilágy egykori gazdag hímzőművészetének jellemző darabjait, nem ismerik.

„A hímzés, nevezetesen a párnavég hímzés a Szilágyságban nem újabb divatú. – Már a tasnádi vár 1642. évi inventáriuma is említ hímzett párnahéjat. Ma azonban (1924-ben) a hímzés már pusztulóban van, a vármegye Alföld felőli oldalán kiveszett, csupán a Zilah vidéki falvakban él” – írja Györffy idézett munkájában. Élt 1924-ben, de még az 50-es években is (8., 9. fk.). A Zilah és a Szilágy pataka között fekvő Tövisháton a leányok életéhez éppen úgy hozzátartozott a *töltéses sima varrottas*, mint nagyanyjukéhoz a *kerekszemes* vagy az *invarrás*. A szerelmes désházi leány még 1955-ben is *cifra surcot* varrt szeretőjének (9. fk.), s hozománya számára még számos *cifra* szőttest és varrottast készített. Nem egy szilágysági embert még ma is elkísér a színben és formában megváltozott szőttés és varrottas, a bölcsőtől a koporsóig.

A tövisháti idős asszonyok, Bóné Katona Anikó, Bóné Bandi Kata és

23. rz. Erősen kopott piros *nagycsillagos* (68 X 99 – hímzés 16 cm). Bóné Bandi Kata varrta Szilágyballán 1900-ban, édesanyja mintájáról. Az ismétlődő nagycsillagok közé behúzódik a szélső virágdísz.

24. rz. *Patkós kakastarás* (67 X 91 – hímzés 8 cm). Készítette Bóné Katona Anikó az 1890-es években.

Máté Andrásné az 50-es években még őriztek nem egy darabot anyjuk és nagyanyjuk munkáiból, s még ők maguk is haláluk órájáig hímeztek.

Szilágyszéren úgy emlékeznek, hogy 1880 körül az apró kerekszemeseket „még a mezőn is varrták”. „Míg déli ebédszünetben a férfiak aludtak, az asszonyok ott sem pihentek, szüntelenül varrták a szép kerekszemes párna- és derekaljcsúcsokat, cifra lepedőket.” „A mai lányok is sokat dolgoznak (2. színes kép) – füzte tovább a szót Kasza Gergelyné 1955-ben –, ahogy az idő engedi, kiülnek a kiskapuba s varrják az új *töltéses sima varrásokot*. Sokat kell egy lánynak dolgozni, amíg férjhez megy.” „Az én fiatalkoromban, úgy a múlt század 90-es éveiben – emlékezett vissza 1955-ben Bóné Katona Anikó néni – téli estéken fenni mentek a lányok. Este a fonóban leborították a kártyust, közepére tettek egy jó szál gyertyát, s aki elvégezte a fonnivalót, az nekilátott varrni.” Először a *kissorosokat*, az egyszerű mintákat varrták (21–24. rz.), aztán feljebb, feljebb. Előbb az *almást* (22. rz.), a *rezest*, majd a *töltésest* (5. fk., 25., 26. rz.), később a madarasokat (27., 28., 33. rz.) varrták, de mind csak veres kerekszemmel. 1900 után kezdték az *ójtotrózsásokat*. Kartonruhákról és a „tisztne” (uradalmi gazdatisztné) varrásairól nézték a *rózsákat*, a *hattyúkat* és a *kiskutyákat*. 1900 után aztán kezdték a keresztszemeseket *cifritani*, több színnel hímezni. Előbb a régi mintákat varrták piros-kék (30. rz.), majd piros-zöld, esetleg kevés lila és rózsaszín fonallal. Az iskolában a tanító nénitől is sok mintát kaptak. Azokat is előbb pirossal, majd cifrán varrták (3. színes kép). Az első világháború után egy somlyói asszony kezdte nyomtatni az *előreöltéseseket*, a *töl-*

téseseket. Abban az időben kezdték varrni mindenfelé a *töltéses* és a *sima-varrású* (laposöltésű) párnavégeket (31. rz.), asztal- és ágyterítőket.

A Szilágysomlyó környéki kutatások folyamán is megállapíthattam, hogy kb. a századfordulóig az egész Szilágyságban egyszínű szalánvarrott *kerekszemeseket* készítettek (21–28., 32., 33. rz., 4–6., 10., 11., 14., 16., 22–30. fk.). Kémeren 1973-ban még a 70 éves Balla Józsefné és a 79 éves Szabó M. Andrásné is úgy emlékezik, hogy „mi már csak szedtünk. Édesanyáméknak mind az a keskeny párna volt, azt varrták 70–80 évvel ezelőtt, a mi gyermekkorunkban (a század elején).” De ezt írják 1971-ben az ötödikes gyermekek is a hímzésalbumukban, melyben Tóth Erzsébetnek, lelkes vezetőjüknek buzdítására összegyűjtötték a családban még megmaradt hímzésdarabokat, a hozzájuk fűződő emlékekkel együtt³⁴. Tehát míg a Somlyó környéki falvakban, éppen úgy, mint Kászonban³⁵, teljes mértékben áttértek a szedettesre, a városban még dolgoztak egyesek a régi varrottasok után is (12–13. fk.)³⁶. Ezzel szemben a Tövisháton az első világháború után még a használati párnákat is kerekszemmel varrták, s az ünneplőnél, különösen a fiatalok, áttértek az előnyomott, szabad rajzú mintákra (31. rz.). A 30-as években Máté Irma és Domokos Ágnes látta el a községet és a környéket szabad rajzú mintával. Mindenki szőtte a két világháború között a vékony gyapotvásznat, s arra varrták a *simavarrást*. A második világháború után átmenetileg megálltak a varrással, mert nem volt színtartó pamut. Aztán újra nagy lendülettel dolgoztak, immár a szövetezést irányításával.

A szilágyballai népművészeti hímzőszövetkezet az elsők között alakult meg az országban. 1951-től 1957-ig működött, s a végén már 64 asszonnyal dolgoztak. Abroszokat, kiskendőket, díványpárnákat, „nemzeti viseleteket” készítettek „szelistyei”, „zsibói”, „szilágysági” mintára. Varrták külföldre és belföldre egyaránt. De varrtak újból maguknak is. Nagyon jó jövedelme volt a szövetezetenek, legalábbis úgy emlékezett vissza Máté Erzsébet, a szövetezést lelke, s állítólag az asszonyok is jól jöttek ki. Miután a szövetezést 1957-ben megszűnt, az asszonyok széteszlottak, egy darabig még varrtak maguknak. Takaróruhákat még ma is készítenek, de az ágyat már „letakarják” a fiatalok, csak, régi öregek „vetik ki”. Párna- s lepedőféléket nemigen készítenek, most már a Tövisháton is inkább szednek. Szilágy községeiben már nem nagyon vannak életben olyan asszonyok, akik valaha is szalán varrtak, s a Tövisháton is egyre fogynak azok a híres varróasszonyok, akik át tudnák adni mesterségüket a fiataloknak. Elsősorban az ő segítségével próbálom megszólaltatni a régi szép tövisháti, de az egész vidék egykori gyönyörű varrottasait.

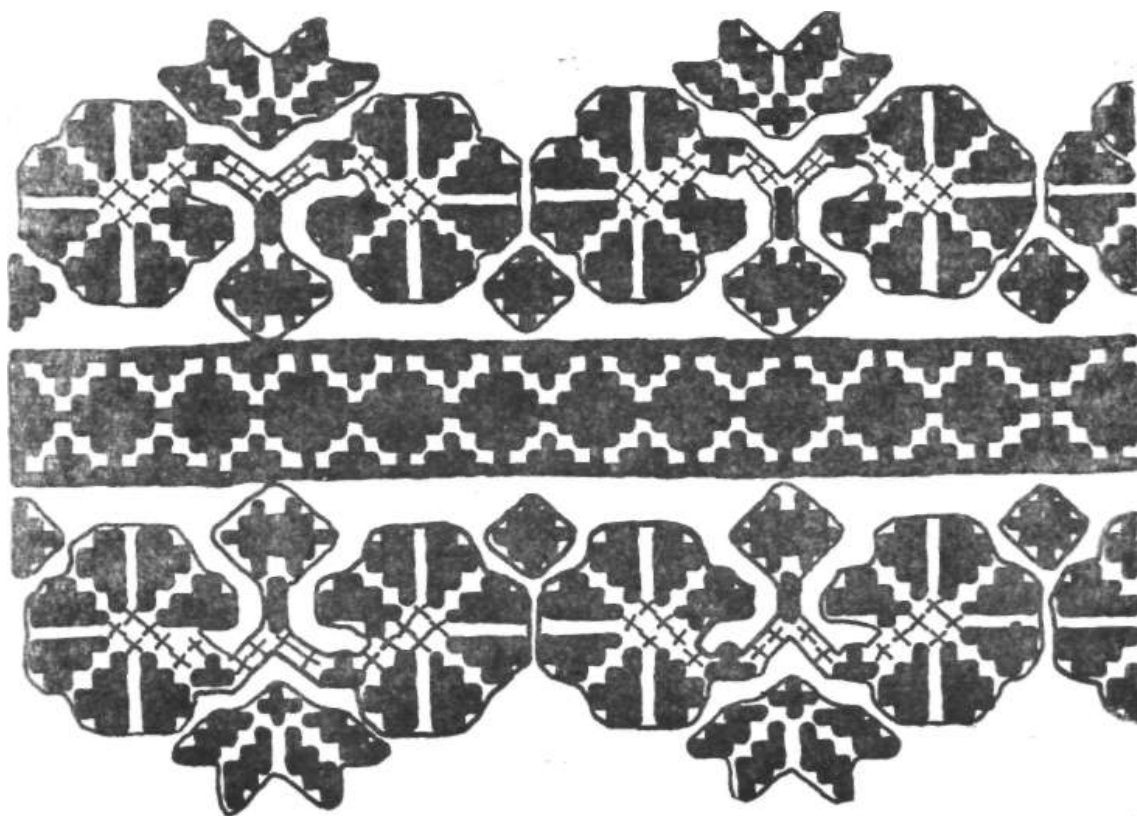
A VARROTTASOK ALAPANYAGA

Az első világháború előtt, míg a ház vászonszükségletét teljes mértékben a ház asszonynépe állította elő, valamennyi szilágysági varrottasnál háziszőtt kender-, len- vagy pamutvászon volt. A 30-as években kezdték bolti vászonra hímezni a töltéses-sima varrásokat és a *tűfokosokat*, amelyeket szabad rajz után, szálszámolás nélkül varrtak.

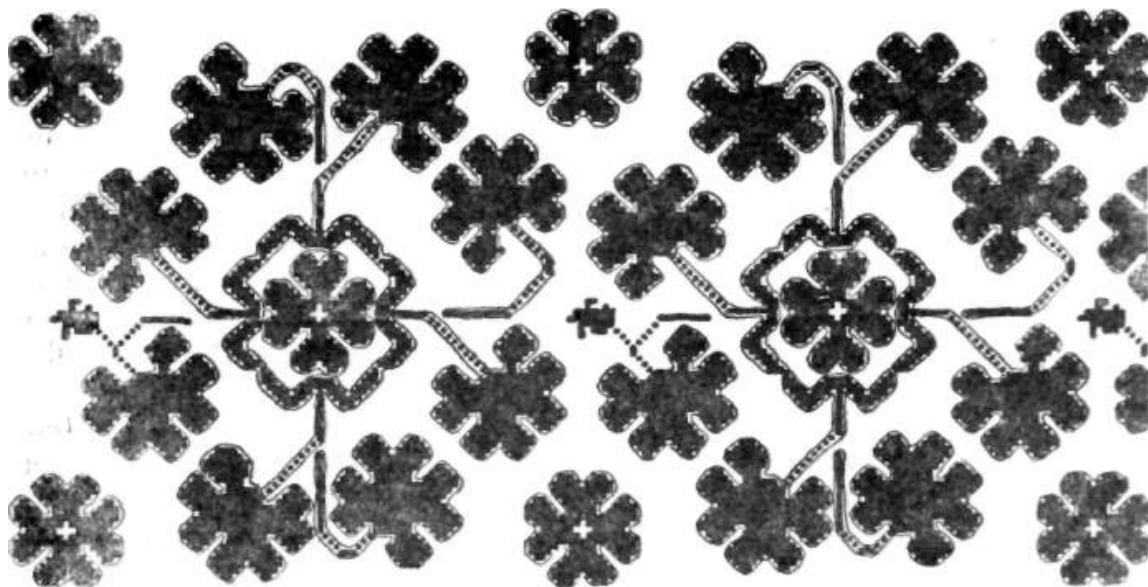
A legrégebb kerekszemesek alapanyaga vékony kenderfű- vagy kendervászon, a módosabbaknál finom lenvászon. A 60-as évektől, a gyapotfonal

mind szélesebb körű elterjedésével, a párnacsúcsokat és lepedőszéleket kezdték gyapotas-, fonalas- vagy egyelesvásznonra varrni. A 90-es évektől inkább háziszótt gyócs- majd miszírvasznonra dolgoztak. A *cifrakerekszemesekeket* és a töltéses-sima varrásokat már kendervásznonra nemigen varrták. Szerintük a szép egyelesvásznonra, de különösen a fehér gyócsvásznonra sokkal „jobban talál” a cifra, a színes varrás. A bolti gyolcs fehérje aztán még jobban talált, különösen a módosabbaknak, a 30-as évek után. Az 1950-es években aztán a felújítás öröme, átmenetileg újból kezdtek a háziszótt-, egyeles- és gyócsvásznonra hímezni.

Valamennyi szálánvarrottashoz természetesen csak a kétnyüstös vásznakat használták, mivel ezek a legvékonyabb és legtömöttebb vásznak, s a szálát is jól lehet rajta számolni. A felvető és a bevető vastagsága aztán nagyban befolyásolta a díszítőelemek nagyságát és arányát is. Az egyenletes tiszta len- vagy kenderszálvásznonnál a minták *kerek*ek voltak, s így a *kerekszemek* is azok lehettek. A fonalas-, egyeles- vagy gyapotasvásznonnál aszerint, hogy a felvető vagy a bevető volt a vastagabb, a házi sodrású, az egyes öltések elnyúltak, s így a minták hosszában vagy széltében nyomottabbak, illetve hosszúkásabbak lettek. A szabad rajzú mintákat természetesen nemigen befolyásolta sem a szóttas, sem a bolti vászon alapszálainak vastagsága.

25. rz. *Töltéses-bokros* (68 X 99 cm). Bóné Katona Anikó varrta az 1890-es évek derekán Szilágyballán. A párna középsíkja, az *ina* kiszélesedik.

26. rz. *Töltéses karingós* párnacsúcs (68 X 98 cm), jellegzetesen szilágysági az egymás mellé helyezett mintacsoport. Az egyes rózsákat az abroszon is fölhasználják. Készítette Bóné Katona Anikó.

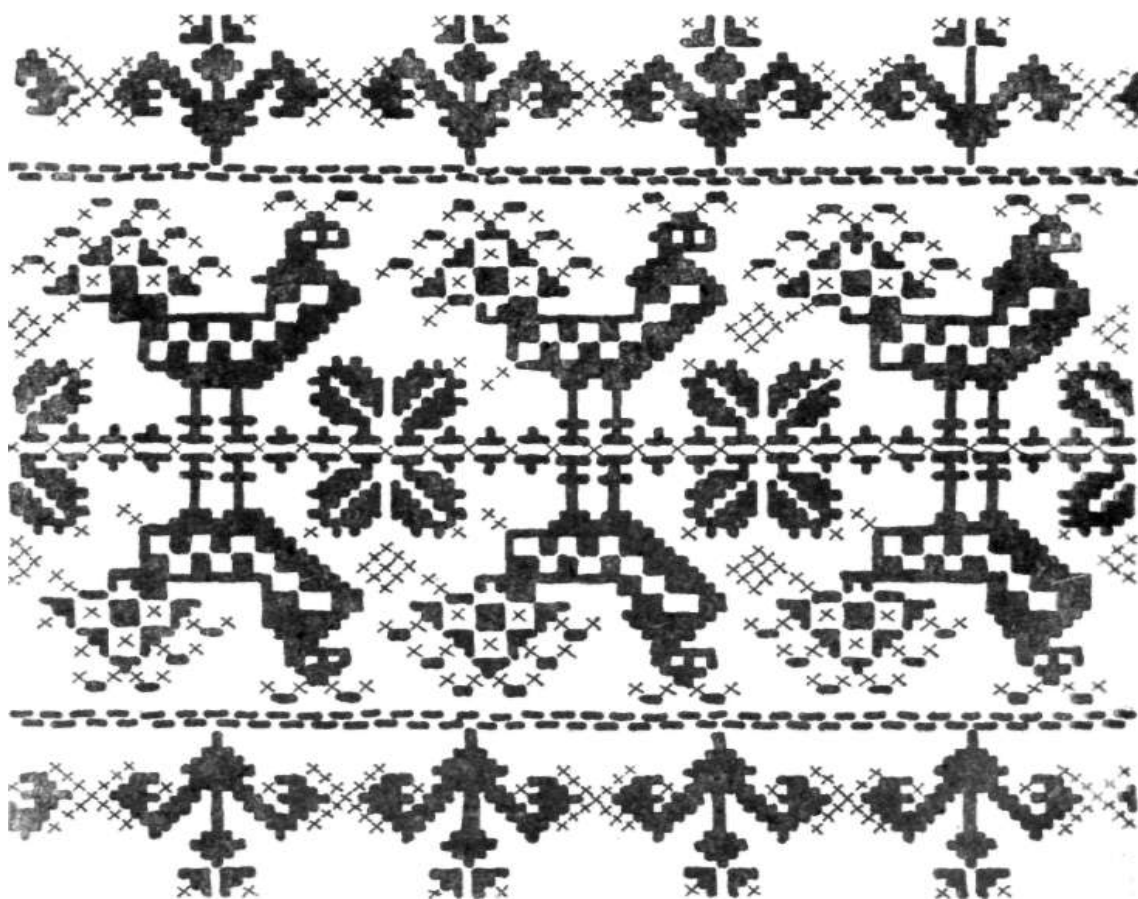
VARROTFASFAJTÁK

Szilágyban, éppen úgy, mint Erdély legtöbb hímzővidékén, a fennmaradt varrottas darabok alapján mindössze 100–120 évre, de az egyes minták alapján jóval régebbi időkre tekinthetünk vissza. Az adatközlők szerint Szilágyban a fejtőfonal megjelenésével kezdték előbb a lepedőszéleket, abroszokat, majd a párnacsúcsokat hímezni. Az egyes mesterkéek (34. rz.) és a járulékos díszítőelemek (35. rz.) meg az a pusztta tény, hogy aránylag olyan rövid idő alatt és olyan általánosan terjedt el a hímzés gyakorlata, s olyan sajátos hímzőstílust tudtak pár évtized alatt kialakítani, arra engednek következtetni, hogy itt már nyers vagy fehérített kender-, esetleg lencérnával, vagy gállicsal, gubaccsal festett fonallal is dolgoztak, dolgozniuk kellett. Hisz itt is, mint a Mezőségeen, a sötétkék varrottasok látszanak a régebbinek. Azok a sötétkék, életfás ágyfütülvalók készülhettek nyugodtan gubaccsal festett len- vagy kenderfonallal is (37–39. fk.), mint ahogyan a Nagy Albertina ágya felett levő, állítólag kémeri *bagdándi bakrétást* fakó kék lenfonallal varrták (11. fk.). Mert azokat nem tiltotta törvény, az nem számított hivalkodásnak.

Míg a múlt század 60-as éveiiig túlnyomó részben sötétkék, kisebb mértékben piros házi sodrású fonallal dolgoztak, később a piros került előtérbe, legalábbis a Tövisháton. Adatközlőink egyhangúlag azt vallják, hogy ők a múlt század végén kizárólag piros fejtővel készítették az *inas-* és a *kerek-szemesvarrást* (1. színes kép, 4., 5. fk., 25–28., 32., 33. rz.). Dészházán viszont Petkes Ágnesről (megh. 1887-ben) leánya azt állította, hogy a *tölgyfa-leveles* és a többi párnaveget kézzel sodrott, több szálú sötétkék szövőfonallal varrta (6. fk., 21. rz.). Úgyszintén a kémeri (37–39. fk.), a szilágysámsoni, a dészházi (22–27. fk.) ágyfütük és halottas lepedők elnagyolt hímzései, egyszerű kompozíciójuk s az életfás vagy bokrétás motívum egyszerű

ismétlései és járulékos díszítményeik arra engednek következtetni, hogy megelőzik egy emberöltővel is a legidősebb adatközlők munkáit. A *nagycsillagos* mintát (23. rz.), melyet Bóné Bandi Kata néni (szül. 1884-ben Szilágyballán) édesanyja párnájáról varrt, már piros fejtővel, a Kisküküllő menti Kundon³⁷ 1839-ben barna *szőrfonallal* (gyapjúfonallal), Békésben³⁸ meg több színű szőrfonallal finom len- meg kendervászonra hímezték. Feltehetőleg a piros fejtőfonalat a Tövisháton is éppen úgy, mint a Székelyföldön³⁹ vagy Torockón⁴⁰ megelőzhette a házi festésű rozsdabarna szőr-, illetve házi sodrású gyapjúfonal. Mert gyapjúfonalat ott is fontak és festettek a múlt század közepe előtt, mikor még a felsőruhát is házilag állították elő. (Lásd az Öltözet című fejezetben.)

A múlt század második felétől a könnyen varrható és színálló fejtő nagy lendületet adott aztán a színes szőttesek és varrottások fejlődésének, kiteljesedésének. Szilágyban is épp úgy, mint Erdély-szerte az egyszínű, elsősorban a piros szálánvarrottak váltak általánossá. Az egyszerű invarrásosokat, akár csak a töltéses kerek szemeket a múlt században Szilágyban kizá-

27. rz. *Pávás* párnacsúcs Bogdándról. A mesterkével határolt madársor a közép *ina* mentén tükörszerűen helyezkedik el.

rólág egyszínű hímzőfonallal varrták. Érdekes, hogy míg Kalotaszegen, Széken, Torockón a pirosfejtős a fiatalság, az öröm, a sötétkék, majd a fekete az öregség, a gyász jelképe, addig Szilágyban, legalábbis az adatközlők emlékezete szerint, az időshöz is talált a piros párna; a ravatalra és a pap elé is feltették, mégpedig lehetőleg a halott fiatalkori, leánykori munkáját.

A századforduló után is, mikor a naturalisztikusabb díszítmények megjelenésével egyidejűleg kezdenek a kerek szemes varrottások is színesedni, a piros-kék is kivétel nélkül talált időshöz és fiatalhoz egyaránt. Felváltva keretezték, majd csíkozták a leveleket és a virágokat (30. rz.).

Az 1910-es években a színtartó, mosást álló hímzőfonalak megjelenésével, de különösen a két világháború között, a varrottások egyre színesebbekké váltak. Így mind a cifrakerek szemeseket, mind a szabad rajzú töltés-simavarrottásokat a fényes DMC vagy más színes hímzőfonalakkal varrták.

A második világháború után, mikor az anyagihiány miatt beállott pár évi szünet után ismét hímezni kezdték a változatos, a lakás és az öltözet díszítésére szolgáló varrottásokat, áttértek a színtartó „arnics” fonalra. Ez lényegesen tompább fényű, s így szervezesebben tartozik az alapanyaghoz, és kellemesebb az összbenyomás is.

A tövisháti varrottásokat elkészítésük szempontjából két nagy csoportba oszthatjuk: a *szálánvarrott kerek szemesekre* és a *szabad rajzú írott töltés-simavarrottásokra*.

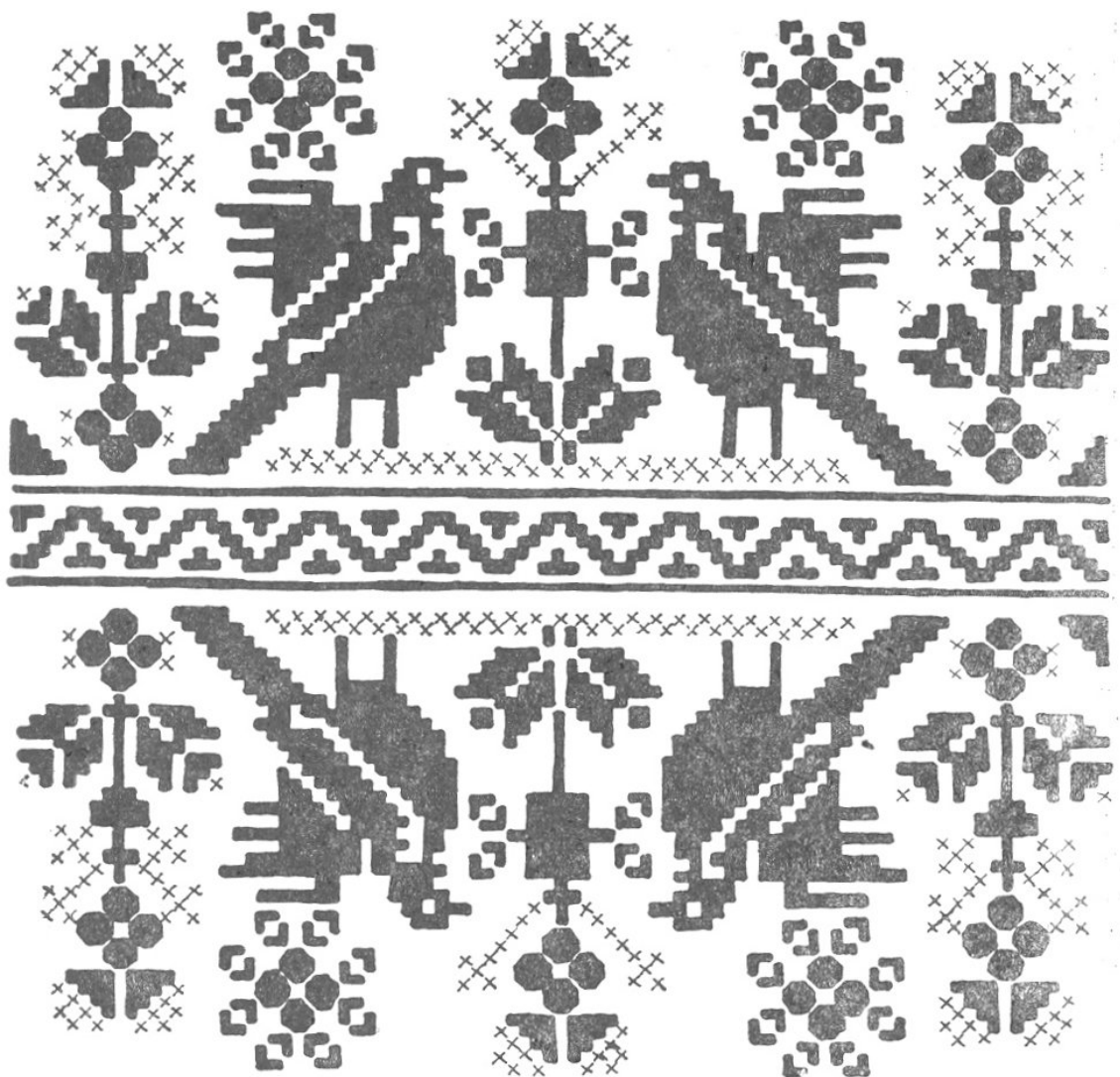
Ha az adatközlőket hallgatva figyelmesebben szemügyre vesszük a régi lepedőszéleket, párnacsúcsokat („az öregek a szálakat nemigen számolták, csak úgy előre varrták, a régi kerek szemes inasvarrásokat”), valóban a legrégebbi darabokon az Erdély-szerte ismert szálánvarrottas itt nem mindig követi a szálakat, viszont a házivászonra készült szabad rajzú varrásokat laposöltéssel, de szálán varrták. A *töltéses* elnevezést felváltva használják a kerek szemesekre és a simavarrottásokra.

ÖLTÉSELEMEK

Tulajdonképpen mindössze néhány öltéselemet használnak, melyeket a legrégebbi darabokon is megfigyelhetünk.

Kerek szemmel, egyszerű keresztszemmel⁴¹ Szilágyban is, éppen úgy, mint a Székelyföldön⁴², Torockón⁴³ vagy Kalotaszegen⁴⁴ csak az egyes szemeket öltik. A nagyobb felületeket az Erdély-szerte használt *inasvarrással* hímezik.

Az inasvarrást, a szálánvarrott fonottöltést különböző néven valamennyi vidékünkön ismerik és előszeretettel használják. De ezzel készültek a régi erdélyi szász lenvászon hímzések⁴³, s különböző változatait a román inghímzések⁴⁶ is megtaláljuk. Mindössze abban különbözik az egyszerű keresztszemtől, hogy két szem helyét veszik egyszerre munkába és maguktól távolodva varrják⁴⁷. Az első egyszerű keresztszem után, visszaöltve annak kezdő sarkába egy hosszabbat két szemmel átöltenek előre, majd azt keresztezve egyet vissza. Így a hosszabb öltések mind egy irányban, a következő sor elején megfordítva a vásznat, visszafelé haladnak. Ezáltal enyhén csíkozott felületet nyernek, mely nagyban fokozza a minta szépségét. Az inasvarrás elnevezést idővel kerek szemes váltja fel, s így már Bóné Katona Anikó

28. rz. A *repülőmadaras* párnacsúcson a szembe és háttal fordított madarak a *vízfolyás*, az életvize két oldalán. Készítője, Bóné Bandi Kata – Szilágyballa, 1899 – szerint a madarak az ezen és a másvilágon való szerelmet és hűséget jelképezik.

néni 1893-ban *kerekszemes, töltéses varrottast* varrt 13 éves korában, „mikor még a libák után járt”.

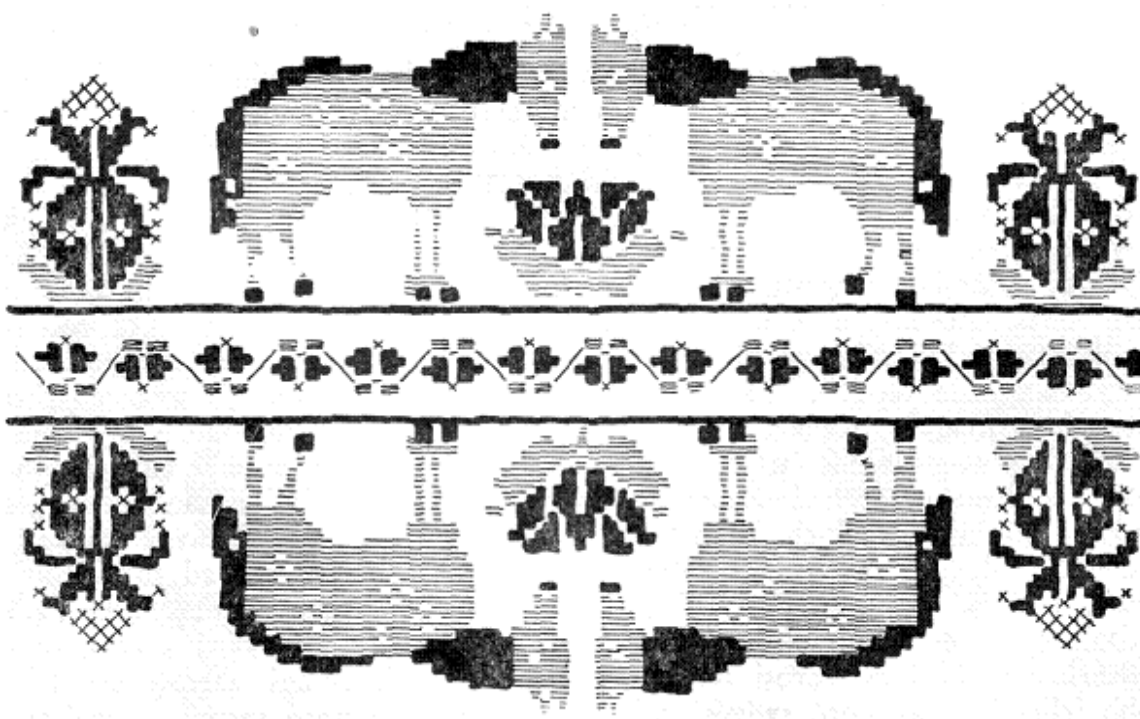
Töltéssel, azaz száröltéssel vették körül a Szilágypataka mentén az élére állított keresztszemmel varrt szárat már a legrégebbi kémeri *ágyfűtű* hímzéseken (39., 55. fk.), s azzal gömbölyítették le az amúgy is apró szemű, virágdíszes hímzések leveleit, ágait. Ebből alakult ki a jellegzetes szilágysági hímzésmód, ezért hajlékonyabbak, gömbölyűbbek az itteni virágok (5. fk., 26. rz.) a székely vagy torockói társaiknál. A geometrikusabb díszítményeken és a madárformákon a töltést, a száröltéssel való körülhímzést nem alkalmazzák. Ezekben a kerekesebb formákat, a *kis gubákat előre- vagy szálöltéssel*, szálánvarrott *simavarrással* (laposöltéssel) hímezték. Ezek szerint a régebbi varrottásokon a későbbi szabad rajzú töltéses simavarrottások valamennyi öltéseleme már megtalálható.

A századforduló után a naturalisabb virág- és állatdíszítmények, valamint a színes hímzőfonalak elterjedésével átmenetileg elhagyták a töltést és kizárólag kerekszemmel dolgoztak. Hímzéseik egyhangú technikáját csak a forma színekkel való keretezésével és felbontásával igyekeztek változatosabbá, cifrábbá tenni (29., 30. rz.).

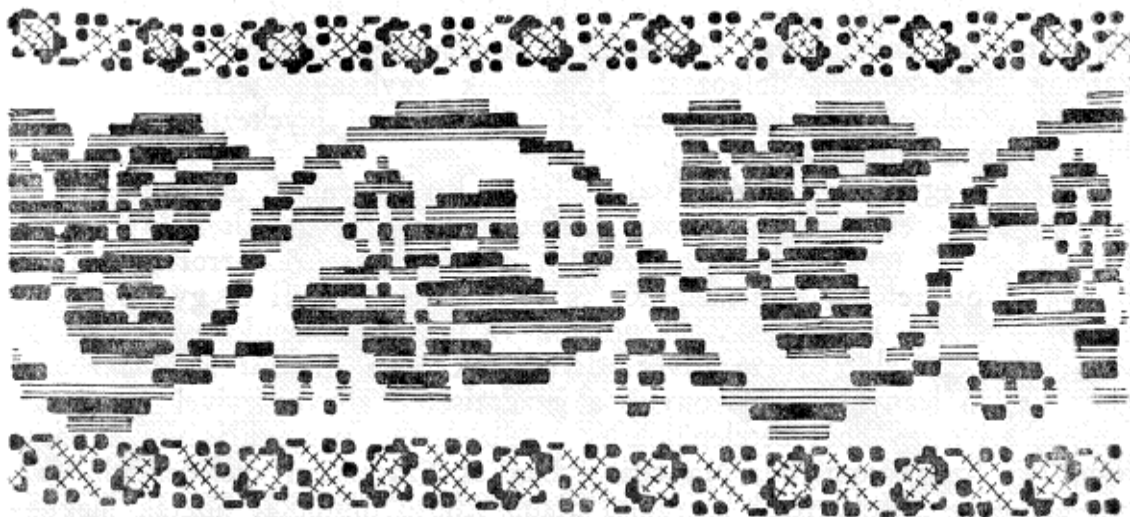
Míg az egyszínű inasvarrással, töltéses kerekszemmel elsősorban ágyfűtűket, párna- és derekaljcsúcsokat, lepedőszéleket és asztalterítőket díszítettek, a „cifra” (színes) kerekszemesekkel a lakást díszítő varrottásokon kívül nagy előszeretettel hímeztek női és férfi ingeket, férfi és gyermek surcokat (7–9. fk.), kerek- és vőfikendőket, valamint zsebkendőket. Régen, az első világháború előtt a századvégi divatlapok cifra mintáit a vidéki urasághoz bejáró leányok és asszonyok a gazdatisztné közvetítésével vették át, a különböző megyékből betelepülők és a közlekedés megjavulásával a városokon, így Szilágysomlyón, Nagykárolyban és Szatmáron cselédeskedő leányok pedig az Alföld felől beáramló újabb stílusú mintákat hozták magukkal. Az új formákat aztán igyekeztek a maguk hagyományos díszítési módjához és technikájához alakítani. Természetesen az idős asszonyok továbbra is ragaszkodtak az egyszínű, a középkorúak a cifra kerekszemesek kötöttebb formáihoz.

A fiatalság azonban fokozatosan áttért a szabadabb rajzú, töltéses simavarrottásokra. Míg a kerekszemeseket minden előrajzolás nélkül csak levartták édesanyjukéról, esetleg valamelyik leánypajtásuk vagy a gazdatisztné hímezett darabjáról, addig az új simavarrást már *írás*, rajzolás után varrták.

Ezeket az *újmodi hímzéseket* kezdetben Szilágysomlyóra vitték *íratni*. Az 1920-as években aztán az ügyesebb kezű leányok annak is megtanulták

29. rz. A piros-kék *lovas* párnahuzat (67 X 92 cm – a minta 11 cm). Készítette Csáki Zsuzsanna 1930-ban Diósadon.

30. rz. Piros-kék csikos *lapis* párnacsücs. Készítette Domokos Gergelyné 1912-ben Szilágyballán.

a módját. Rájöttek, hogy zsíros kanállal és vékony papírral egészen jól lehet másolni. A kiválasztott mintadarabra ráhelyezték a vékony papírt, aztán a hajukhoz dörzsölt pléhkanalat gyengéd nyomással addig jártatták a lapon, míg a hímzés rajza át nem ütött rajta. A megjelent mintát megerősítve a papíron, indigóval átmásolták a vászonra.

A VARROTTASOK JELLEGZETES VONÁSAI

A szilágysági varrottások eredetét és az azokat formáló hatásokat még nem sikerült a szakembereknek teljes mértékben tisztázniuk⁴⁸. Feltehetően a meglehetősen vegyes lakosságú területre a XVIII. század első felében a határőri szolgálatra telepített székely, majd a század folyamán Heves, Borsod és Nógrád megyéből Diósd és környékére telepedett magyarság hatása nemcsak a viseletében, de a hímzések mintakincsében és alakulásában is érezhető. Bár Györffy 1924-ben megjelent munkája szerint⁴⁹ „a palóc hatás a hímzéseken nem mutatható ki”, a háború után elterjedő szabad rajzú hímzéseken föltétlenül látszik, különösen a diósdai fejkendőkön (4. színes kép), hogy nógrádi hagyományokra épül⁵⁰. Ezzel magyarázható, hogy hímzéseiben megőrzött más vidék magyar, román, szász és szlovák hímzéseiből különböző sajátosságokat, bár megtaláljuk itt a legjellegzetesebb székely és erdélyi hímzéstípusokat is. Emellett természetesen használják itt is az általánosan ismert és kedvelt mintákat, melyek, több mint valószínű, a helyi udvarházak közvetítésével kerültek a szilágysági varrottásokra is. Az újmódi szabad rajzú hímzések, melyek sem a Székelyföldön, sem Torockón, sem Kalotaszegen nem tudtak gyökeret verni, elsősorban palóc (31. rz., 4. színes kép) s csak másodsorban alföldi és városi hatásra utalnak. A szilágysági varrottások legfőbb jellemzője az apró szövésű vászon, s ezáltal az apró szemű, s gyakran lekerekített élű díszítmény, és a hímzések díszítményeinek megszerkesztési módja.

Egyik igen érdekes és más vidékek szálánvarrott hímzésein kevésbé fennmaradt díszítőelem az *életfa*. Különösen az ágyfűtűkre (37–39. fk.) jellemző, de szembefordítva párnacsúcsokon is igen gyakori. Általában a növényi és állati, különösen a madár alakú díszítmények (40. rz.) igen jellemzőek a szilágysági hímzésekre (27., 28., 33. rz.; 16., 17., 49., 52. fk.). A szembefordított madár a szerelem, a háttal fordított a halál, a *sormadaras* az élet, de ugyanakkor az elmúlás jelképe is a széleskendőkön (6., 7. rz.). A geometrikus mintájú hímzéseik sokszor mind díszítményekben, mind megkomponálási módjukban elvitathatatlan székely, mégpedig keleti székely eredetre vallanak (14., 22–27. fk.). Mások, mint például a *kisbokrosak* (30–31. fk.) Erdély-szerte használatosak, a *görbeinú cserelevelesek* (33–36. fk.) pedig az úrihímzések nyomait őrzik⁵¹. Ezeken kívül az életfás motívum megőrzése (56. fk.) Kalotaszeggel is közös hagyományokra utal⁵². A legrégebbi, a XIX. század közepéről való désházi geometrikus díszítésű varrottasok pedig egy töről fakadnak mezőségi, főleg széki megfelelőikkel (21. rz., 23. fk.)⁵³.

A klasszikus szilágysági hímzéseken az egyszerű díszítőelemekhez még apró járulékos díszítmények is kapcsolódnak, melyek a hímzett felület apró részletekre bontják. A minták, illetve azok részletei legtöbbször elaprózottak, anélkül, hogy ez a rajz rovására menne. Ezért Szilágyságban az Erdély-szerte ismert minták, mint a *kakastarás*⁵⁴ (24. rz., 28., 29. fk.) vagy a görbe ínú cserelevelés (33–36. fk.) lényegesen csipkeszerűbbek, mint bármelyik más vidéken. Külön érdekesek a hallatlanul finom és egyszerű szelídíszítmények (34. rz.). Köztudomású, hogy az újabb minták minden esetben a díszített felület középső, fő helyét foglalják el, s a régebbi egyszerűbbek kihúzódnak a szélre, s ott élnek tovább. Pontosan ezek az egyszerűbb minták mutatják, hogy Szilágyságban is egy régebbi hímzőkultúrára épült a mú-

31. rz. *Rózsás, töltéses simavarratos* párnacsúcs Szilagyballáról. Készítette Máté Irma 1930–36 között színes DMC-fonallal.

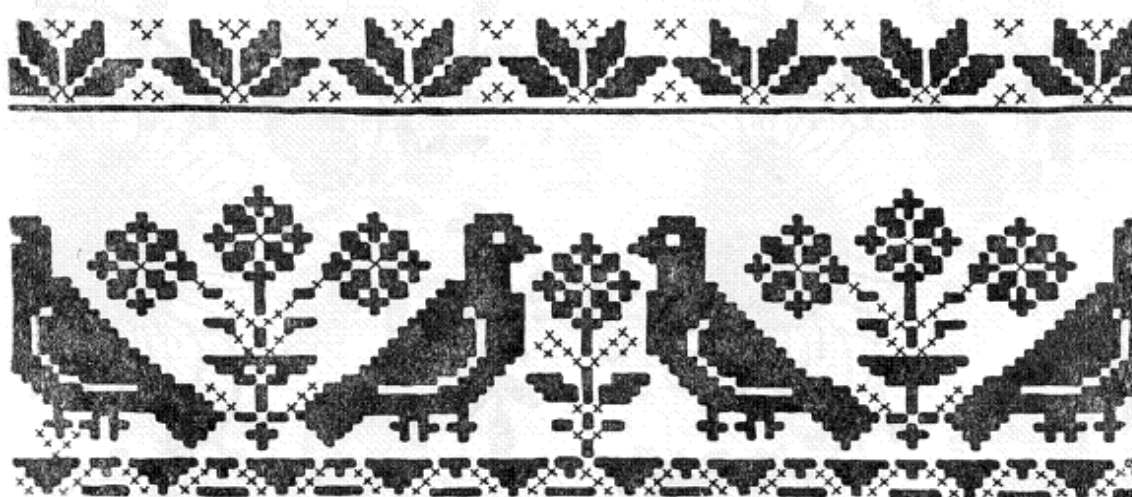
32. rz. *Csereleveles* lepedőszél Szilágyballáról. Felül a lepedő keskenyebb csíkja a másik végéről.

zeumokban, gyűjteményekben és az egyes házakban még megőrzött piros és kék fejtős varrottások mintakincse.

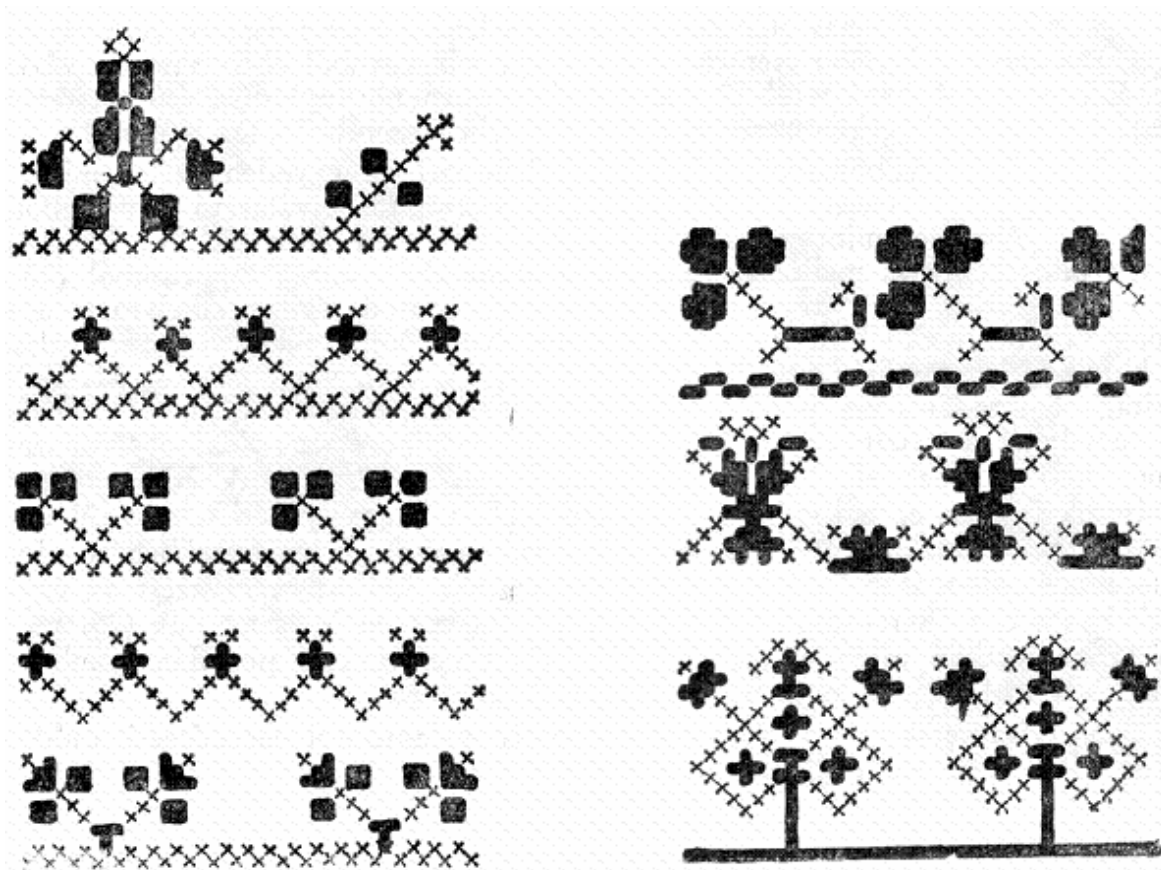
Érdekes, hogy csak a varrottások kiszínezésének a korszakában juttak el ide a XVI. századi nyugati csipkék nyulacskái, kiskutyái és hatytyúi⁵⁵, holott az akkori hímzések rózsza-, csillag- és almamintái – hála a szlovák kereskedőknek – a varrottásokon és szedettteseken már a múlt század második felében megjelennek szöve és varrva egyaránt (36., 37. rz.).

A varrottások kiszínezésével már a kerekszemes darabokon is a virág- és madárdíszítmények teljesen háttérbe szorították az amúgy is kevésbé használatos mértani díszítőelemeket.

A tekintetesúr- virág- (3. színes kép) és az értelmiségiek közvetítésével megismert *csüngő fuksziás-minták* már letagadhatatlanul a század eleji szecessziónak nyomait viselik magukon. Egyre több naturalisztikus minta kerül

33. rz. *Kicsimadaras* lepedőszél. Egyik legáltalánosabban elterjedt minta, lepedőn, párnán szembefordítva, varrva és szöve. Készítette párnára, lepedőre Bóné Katona Anikó a múlt század végén.

34. rz. Mesterkék.

a férfi- és gyermekkötényekre (7., 8. fk.), a női ingmellekre, zsebkendőkre. Előszeretettel varrják a piros vagy rózsaszín *ójtottrózsákat*, *tulipánokat*, *bimbókat* zöld levelekkel, valamint *madarokat*, *nyulakat*, sőt még *lovakat* is (29. rz.).

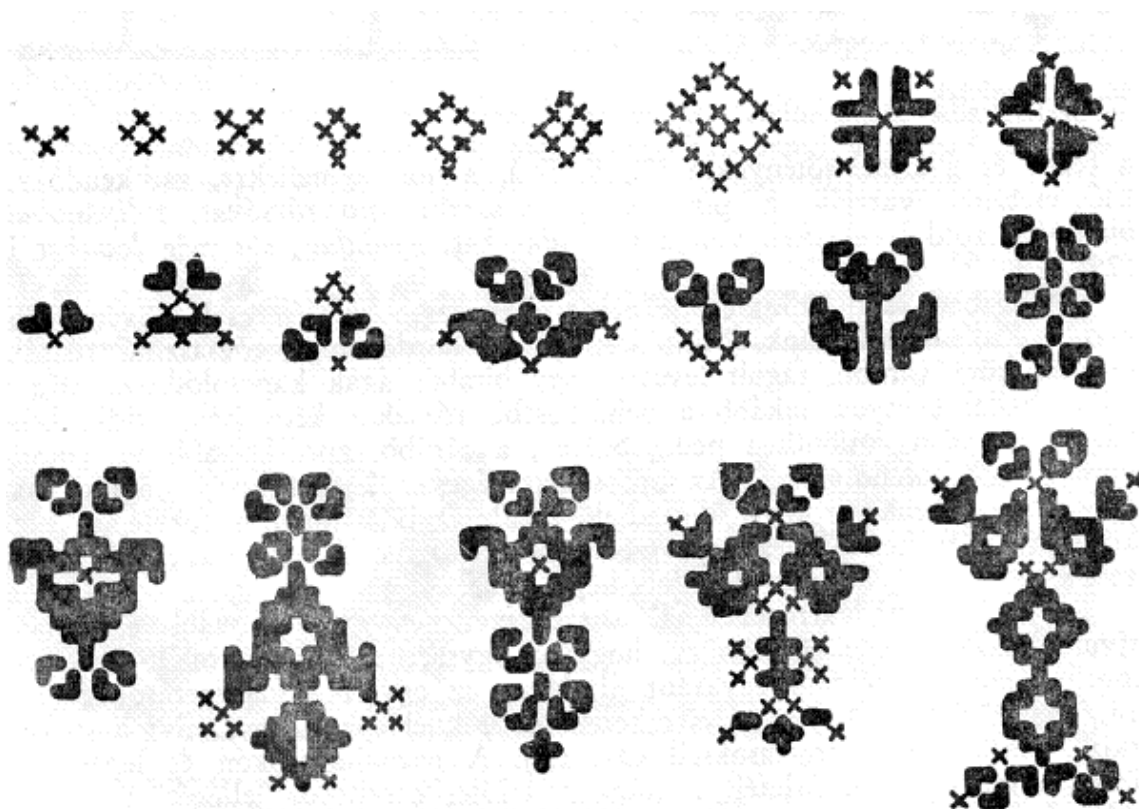
A szabad rajzú mintaelemeknél természetesen szintén csak növényi ábrázolásokról beszélhetünk. Mintáikon piros, bordó vagy rózsaszínű rózsák, szegfűk köré apróbb, tagolt leveles vagy bimbós ágak kapcsolódnak. Míg a szilágyballai lányok inkább a nehezebb rózsákat kedvelték, addig Désházán, Erkedén, különösen pedig Széren, a sűrűbb, aprólékosabb virágmotívumok az általánosabbak. Az ún. *szűcsvirágokat* legszebben a nógrádi hagyományokat inkább őrző diósadiak alkalmazták. Ünneplő fekete és hétköznapi fehér kendőikhez már szervesen tartoznak az egymás mellé helyezett virágos ágak, bokrok (4. színes kép).

A szilágysági varrottasoknál a szerkezet nemegyszer tovább él a motívumoknál. A legjellemzőbb az, hogy az egyszerűen egymás mellé helyezett motívumcsoport például egyaránt általános az egyszínű inasvarrásoknál (5., 14., 15., 25., 30., 31. fk.), a cifrakerekszemeseknél éppen úgy, mint a szabad rajzú töltött simavarrottasoknál (31. rz.). A párnahuzatokon és lepedőszéleken mindvégig megőrizték a hímzett felület díszítősor jellegét. Ezeket a széles mintacsíkokat azonos (30–31., 38., 39., 42. fk.) vagy váltakozó (41. fk., 23., 28., 33. rz.) díszítményekből vagy mintacsoportokból képezték.

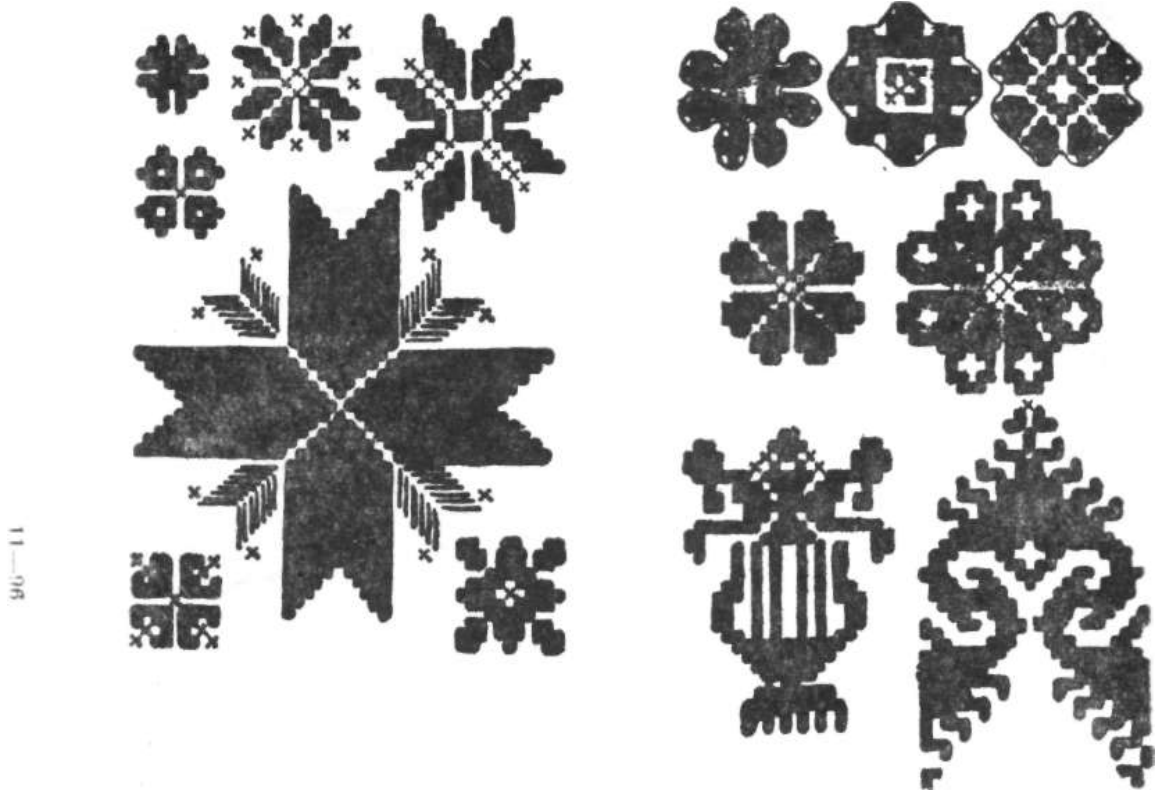
A régi kerek szemes párnacsúcsokon az Erdély-szerte ismert beosztás is igen gyakori, de legtöbb esetben ezt keskeny, pár szemből álló mintasor zárja le. Ezek a közép mintától független, sok esetben növényi díszítésű mesterke teszi az amúgy is csipkeszerű hímzést még leheletszerűbbé (21., 23. rz.).

A szilágysági hímzésekre különösen jellemző az egyetlen széles mintasor, amelybe szervesen beleépül az apró szél minta, elválasztó sáv nélkül (23. rz.). A széles mintasor szerkezetét tekintve lehet átlós (5. fk., 26. rz.) vagy állhat egymás mellé helyezett nagy mintákból, mintacsoportokból (23., 31. rz.), esetleg, mint az *apróalmás* (22. rz.), három sorban elhelyezett apróbb díszítményekből is. Egyes kedvelt motívum, mint például a cserleves, többféle is lehet: *görbe inu* (33. fk.), *bokros* (31. fk.), vagy *patkós* (32. fk.). Virág- és madárdíszes párnacsúcsokon egyformán gyakori az az elrendezés is, amelynél a díszítmények a hosszanti középtengely két oldalán tükörszerűen helyezkednek el (27., 30., 43–45. fk., 27., 29. rz.). A XIX. század második felében ez a középtengely mind jobban hangsúlyozódik, s végül önálló mintává alakul (46–48. fk.). A díszítmények egyes esetekben a sávból nőnek ki, máskor a két oldalán sorakoznak. Ezt az elrendezést az egyszerű és a cifra kerek szemeseknél még a 30-as években is használták (29. rz.). A századforduló táján a középtengely helyét nemegyszer porcelán gombokkal kirakott hímzetlen csík váltja fel (4. fk.).

A cifra-kerek szemes párnacsúcsokon is valamennyi elrendezési módot használják (29–30. rz.).

35. rz. Járulékos díszítőelemek.

36. rz. *Csillagok.*37. rz. *Rózsák.*

A szabad rajzú párnacsúcsokat legtöbbször egymás mellé helyezett, egy-két sor motívumcsoporttal díszítik (31. rz.). Míg a viseletdarabokon ezek a minták határozott fejlődést jelentettek a szilágysági népi hímzőművészetben, addig a lakástextiliáknál az ízléses szép darab ritkaságszámba megy.

A lepedőszélekre leginkább a párnacsúcs-mintákat varrták, de csak a középtengely egyik oldalán levő díszítményeket (32., 33. rz.). A kiszínesedés időszakában a lepedőkre keretdíszítmény, s ezek közepére elszórt állati és növényi alakok kerültek. A szabad rajzú cifralepedőkön is gyakori a keretdíszítés. Sokszor a lepedő közepét koszorú alakban hímezték körül.

A két világháború között, valószínűleg a román ingek hatására, a női ingekre is varrtak keresztszemes mintákat. Az ingek szabásában és díszítményében egyaránt kimutatható a nagyszegi és a szilágyszegi román ingek hatása (Lásd az Öltözet című fejezetet).

A fehér virágos surcot előbb egyszínű szóttessel, majd egyszínű s végül cifra kerekszemmel díszítették. Szilágyságban ez a leggazdagabb hímzett ruhadarab. A kötény alján egy-két rend virágos díszítősor fölé nagyobb virágok és madarak kerülnek. Mivel a désházi leány a legénynek minden nagyobb ünnepre készített virágos surcot, arról sem névbetűi, sem az évszám nem hiányozhatott (7. fk.).

A károlyi kék surc díszítésének felépítése nem sokban különbözik a fehérétől, de a díszítmények jellegének és hímzésmódjának megváltoztatásával

mégis gazdagabbnak hat. Míg a fehér köténynél a minták annak csak egy-harmadát, addig a kék kötény szabad rajzú díszítményei sok esetben több mint felét foglalják el (9. fk.). Mindkét *legénysurc*, akárcsak a diósadi hímzett fejkendő, a vidám fiatalság játékos díszítőkedvét tükrözi.

A szilágysági hímzésekben és szöttésekben érdekes ötvözetét találjuk az erdélyi és a részekbeli (partiumi) fonalas munkáknak. A régi székely és kalotaszegi varrottásokkal sok azonosságot mutatnak különösen a régi désházi szálánvarrott minták (22–27. fk.). Szinte valamennyit ismerjük Malonyai⁵⁶, Viski⁵⁷, Palotay⁵⁸ és Molnár István⁵⁹ műveiből, úgyszintén számos darabbal találkoztam gyűjtéseim során és közöltem is a kászoni kötetben. A Szilágyban annyira kedvelt bokros mintát a Kisküküllő mentén 1848-as évszámmal mint *abroszrózsát* jegyeztem le⁶⁰. A Székelyföldön jóformán ismeretlen életfás motívumok viszont a mezőségi meg a kalotaszegi vőfély- és násznagykendők végéről ismert növénydíszekkel mutatnak közeli rokonságot (55–57. fk.).

És itt vannak a madaras, a kakasos lepedővégek, párnák. Székelyföldi gyűjtésem során egyetlen szabad rajzú madaras abroszt találtam Kászonban, de Szilágy, Kalotaszeg varrottásaiban, szöttéseiben igen kedvelt és a legváltozatosabban használt motívum a madár. Kalotaszegen a szembefordított madár mint a szerelem jelképe egyformán ismeretes a menyecske-főkötő csipkéjéről, a festett nagyágy végéről, hogy ne is beszéljek a Nádas menti „zergős guzsalyok” repdeső madarairól és a mai vistai vetettágy fehér gombokból kirakott két szembenálló madáralakkal díszített piros paplanairól. Szilágyban a nagyágy piros hímzett és szedett párnáin (16., 17., 50., 52. fk., 28. rz.), lepedőszélein (33. rz.), melyeket a leány visz, vagy az anyóstól kap, egyformán ott vannak a szembefordított madarak, de ott vannak a háttal fordítottak és a sormadarak is, a halál jelképei. Ám ezek a madarak sem kizárólag Szilágy sajátjai. A párnavégről és lepedőszélről ismert kismadarat

38. rz. Bokrok.

1. *Kivetett ágy* piros kerekszemes varrottásokkal 1955-ben Szilágyballán.

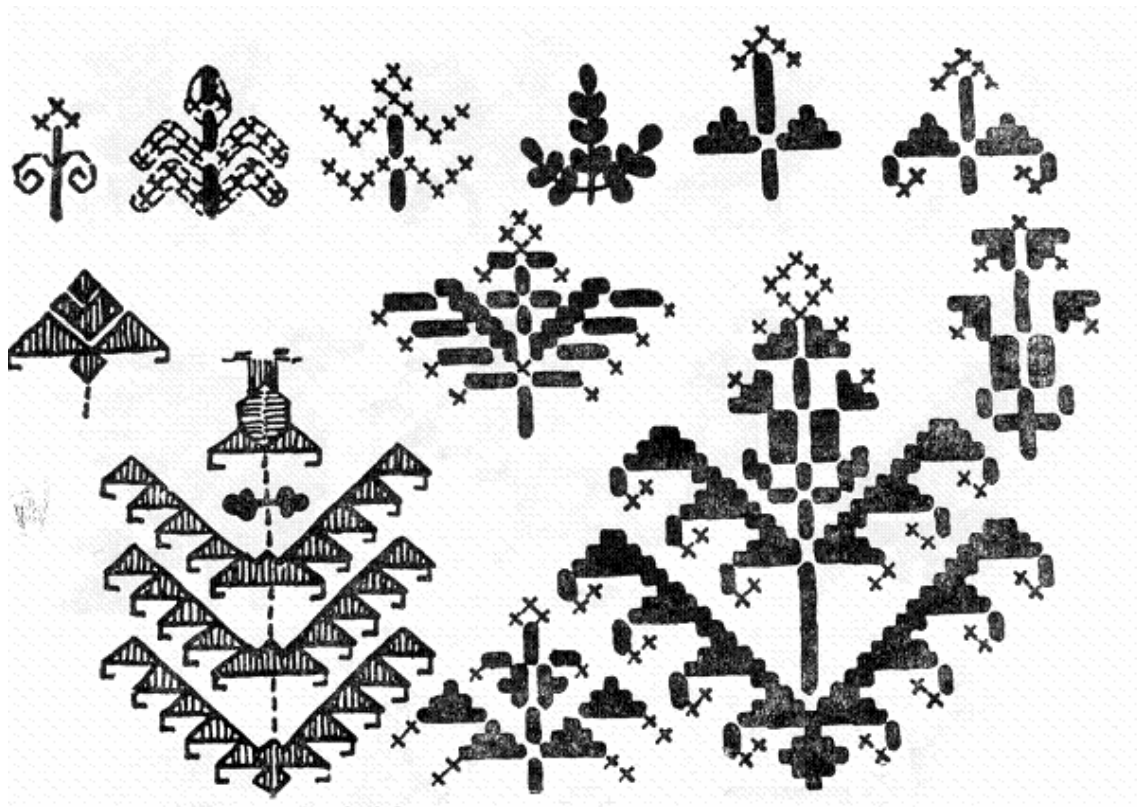
2. Désházi fiatalasszony varrás közben.

3. Cifra kereksejemes abrosz tekintetesúr-virággal (részlet).

4. Diósadi patkós ünnepi fejkendő (részlet).

39. rz. Bokréták, faminták, életfák

Szilágyosomlyón megtaláltam csipkemintán, a kalotaszegi Magyarlónán⁶¹ (49. fk.), a hétfalusi inghímzésen⁶², s a Zsil felső folyásánál többszínű román fejkendő-hímzésen láttam viszont⁶³.

A repülőmadaras, melyet Szilágyban egyformán alkalmaztak piros nászpárnának (28. rz.), sötétkék halottaspárnának és halotti lepedőnek, szintén egyike a legkedveltebb mintáknak Szilágyballától Kémerig. A kalotaszegi Bikalon⁶⁴ a piros körbecsíkos abrosz szélén, negatív motívumként, tehát piros alapon fehérén hagyott madarakkal hímizte Ágoston Kata 1801-ben menyasszonyi ládája tanúsága szerint (51–54. fk.). A bogdándi *pávák* viszont ott díszelnek a tolnai „varrott tányéros párnavég szélén és a hódmezővásárhelyi kakasos párnavégen, mesterkeként, téglavörös, barna és arany-sárga gyapjúfonallal kivarrva”⁶⁵. A fiókait vérével tápláló *pelikános* szilágyosomlyói fekete párna középkori egyházi eredetű motívuma a XVIII–XIX. század fordulójáról való, színes gyapjúval varrt változatát megtaláljuk Hódmezővásárhelyen és Erdélyben, párnán és lepedőszélen egyaránt⁶⁶.

A *varrott tányéros nagycsillagját* viszont Bóné Bandi Kata néni varrta a múlt század végén párnacsupjára (23. rz.) anélkül, hogy tudomása lett volna arról, hogy e minta különböző változatait máshol (Tolnában) a rackajuh gyapjából készült durva szőrfonállal kendervászon alapra hímizték⁶⁷. Hát még ha tudta volna, hogy székelyföldi nagycsillagos eredetijét Balogh Jolán⁶⁸ Vavassore *Velencei mintakönyvéig* vezeti vissza, 1532-ig. E mintának közeli rokonát közli Hans Sibmacher mintakönyvében is⁶⁹. Hogyan juthattak a velencei és a bécsi mintakönyvek a szilágysági falvakba? A XVI.

40. rz. Madarak, pávák, a. szilágysági; b. kalotaszegi; c. mezőségi, széki madarak a múlt század közepéről.

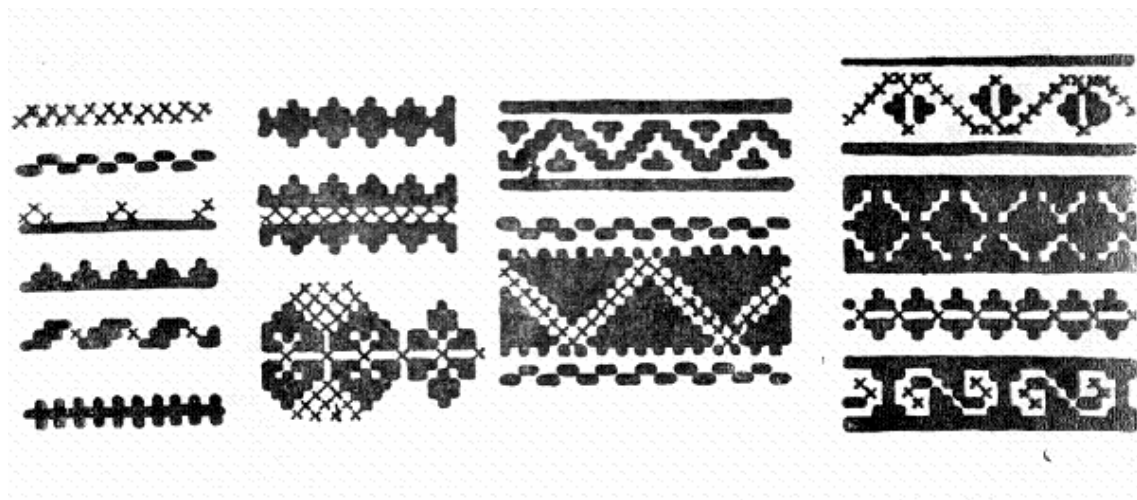
századtól a XIX-ig, a hímzőfonal általános elterjedéséig az udvarházak kisasszonyai, hímvarrói és takácsai szőtték s varrták ezeket a mintákat, de varrták az „úrdolgába” bejáró jobbágyasszonyok is. Előbb házilag festett színes gyapjú-, majd bolti fejtőfonallal.

De nemcsak nyugatról, keletről is jutottak minták a szilágysági asszonyok kezére. A töltéses (26. rz.) párnaveget Györffy jellegzetes szilágyságinak⁷⁰, Palotay jellegzetes török hatásának nevezi⁷¹. Az eredeti török vagy úrihímzés-darabokat, melyek mintegy közvetítőül szolgálnak, a XVI–XVIII. századra, a népi hímzések keletkezését a XIX. század második felére teszi. Úgyszintén az ágas, bokros mintáinkat szintén keleti, jórészt török hatásának véli. A keleti szőnyegek mintái, keretdíszének nem egy vonalvezetése, életfái- egészen a Volga mentéig vezetnek bennünket⁷². Régebbi, vagy újabb keleti hatással állunk-e szemben? Még nem sikerült megnyugtató módon tisztázni.

A szilágysági varrottások alakulására az egyes korosztályok asszonyai érdekes felvilágosításokat szolgáltatottak. A múlt század elejéről és közepéről természetesen csak a múzeumok évszamos darabjait szólaltathattuk meg, de a század végéről már maguk a szemtanúk tájékoztattak.

Azok az asszonyok, akik az 1880-as években születtek, mint Bóné Kátóna Anikó néni, szigorúan ragaszkodtak a régi, egyszínű kerek szemes varráshoz. Édesanyja, amint mondta, ezek közül is csak a régi almás, rezes és madaras mintákat szerette. Az újfajta hattyúsokat és kiskutyásokat nem is nézhette. Anikó néni az édesanyja mintái mellett már a gazdatisztné kötetnyéről is másolt le néhányat. De színes kerek szemest vagy simavarrást kezébe sem vett. „Annak csak a fiatalok értik a módját” – mondta.

Akik a század elején vagy az első háború idején voltak leányok, mint például a szilagyballai Zsigó Eszter néni (szül. 1895-ben), többnyire az Anikó néni mintái után dolgoztak, de az egyszerű piros kerek szemeseket már cifrán, színesen varrták. A fiatalok már rég rajzok után dolgoztak, de Eszter néni és asszonytársai szigorúan ragaszkodtak a kerek szemesekhez. Piros-kék, majd piros-zöld, esetleg kevés lila vagy rózsaszín fonallal dolgoztak, különösen 1930-ig.

41. rz. Inak, vízfolyások.

Az egész falunak egyformán varrtak cifra-kerekszemest és töltéses simavarrást az 50–60 éves asszonyok. Domokos Ágnes (szül. 1910-ben) például egy véka málélisztért vagy egy véka búzáért bármelyik mintát levarrta.

A két világháború között felnőtt asszonyok már jóformán nem is tudják a kerekszemest varrni. Kizárólag szabad rajzú és nem is mindig ízléses darabokat készítettek. A századforduló után a sokféle szín és forma között nem mindig tudtak eligazodni. Idő kellett ahhoz, hogy a kívülről tömegesen betóduló díszítőelemet, szint megszűrjék, s a maguk hagyományos népi művészetébe szervesen bele tudják építeni.

A diósadi és a désházi leányok a második világháború után maguk és kedveseik öltözetét igyekeztek főleg szebbé és díszesebbé tenni. A szilágyballai leányok és asszonyok pedig az országban elsők között alakítottak hímzőszövetkezetet. Kezdetben, igaz, válogatás nélkül hímeztek jót, rosszat egyaránt. De már a legjobb úton voltak, hogy mindinkább visszaforduljanak a régi jó hagyományaikhoz. A fiatal leányok boldogan tanulták meg az idősebbek tudományát. Sajnos, gazdasági okok miatt rövidesen megszűnt a szövetkezet hímzőrészlege. Pedig most minden lehetősége megvolna annak, hogy Szilágy magyar hímzőművészete is, kilépve hajdani falusi elzártságából, ismertté, megbecsültté váljék a határokon belül és kívül egyaránt.

ADATKÖZLŐK NÉVSORA

Désháza:

Hunyadi Istvánné Oláh Zsuzsa (sz. 1915)
Máté Ágnes (sz. 1919)
Máté Lajosné Petkes Mariska (sz. 1906)
Molnár Viktorné
Molnár Zsuzsa
Nagyné Molnár Ilona

Diósad:

Boda Julianna
Csáki Zsuzsanna
Juhos Ferencné (sz. 1926)
Kulcsár Erzsi (sz. 1902)
Püsök Eszter (sz. 1926)
Szilágyi Józsefné Futó Anna

Erked:

Csíki Zsuzsanna
Varga Györgyné (sz. 1895)
Varga Zsuzsi (sz. 1925)

Kémer:

Balla Józsefné Szabó Klára (sz. 1903)
Dombi Juliska (sz. 1895)
János Imréné Dombi Kata (sz. 1927)

Lőrincz Imre, tanár
Oláh Ilonka (sz. 1931)

Szilágyballa:

Bálint Jánosné (sz. 1922)
Balla Béláné Kis Erzsébet (sz. 1905)
Bóné Bandi Kata (1884–1970)
Bóné Katona Anikó (1880–1969)
Bóné Sándorné Mátis Irma (sz. 1920)
Bóné Mihók Sándorné Tamás Julianna
Bóné M. Vilmosné Bóné Ágnes
Demény Fiuk Györgyné Király Kata (sz. 1908)
Domokos Ágnes (sz. 1910)
Domokos Gergelyné Zsigó Eszter (sz. 1895)
Knizs János, könyvkötő
Knizs Jánosné Máté Erzsébet (sz. 1921)
Máté Bálint (sz. 1915)
Máté Irma (sz. 1912)
Máté Andrásné Király Bóné Kata (1882–1957)
Molnár Viktorné
Kovács István, tanár

Szilágysomlyó:

Fodor Angella
Mártonffyné Balta Izabella (sz. 1899)

Mezei Ferencné Balta Júlia
Nagy Albertina és
Nagy György – Nagy Petronella testvérei

Sütő Ilona (sz. 1929)
Varga Mihályné

Szilágyszér:

Kasza Gergelyné Sütő Mária (sz. 1906)
Kasza György
Petkes Anna

Varsolc:

Dénes Jakabné Dénes Erzsébet (sz. 1931)
Dénes Katalin (sz. 1933)
Major Elekné Péter Róza (sz. 1908)

JEGYZETEK

¹ Palotay Gertrud – Szabó T. Attila: *Ismeretlenebb erdélyi magyar hímzéstípusok*. NéprÉrt., Budapest, 1941, 1–12.

² Az 1954. évi egyéni felderítő gyűjtés alkalmával kerestem fel a szilágyballai hímzőszövetkezetet, s meglepetésemre jugoszláviai hímzőkönyv mintáit másolták, azzal az indoklással, hogy helyi hagyományok nem lévén, kénytelenek onnan venni mintát, ahol találnak. Másnap tévedésből a szövetkezet melletti ajtón nyitottam be, s meglepetésemre a mennyezetig vetett nagyággal találtam szembe magam. Szobbnél szebb aprószemű, piros szálánvarrott párnákkal megpakva. Kérdésemre, hogy miért nem ezeknek a mintáit varrják a megrendelt terítőkre és párnákra, a szövetkezet vezetőjének a válasza egyszerű volt: „Mindmáig nem vettük észre. S különben is minálunk az ilyesmit senki sem értékeli, olyan régimódi.”

³ Özvegy Sipos Jánosné Krasznáról levélben keresett meg, 1971-ben.

⁴ Kincs Gyula: *Szilágy története*. Zilah, 1896. Torma Károly: *A limes dacicus felső része*, Petri Mór *i.m.* I., 112–113.

⁵ Guthi Farkas követi utasítása, 1697-ben. Alvinczi Péter *Okmánytára*, III., 151. Idézi Petri M., *i.m.* I., 150.

⁶ Halay Hajnalnak ezúton mondok köszönetet a rendelkezésemre bocsátott szöttes-mintákért.

⁷ Törpényi Miklós (Szabó T. Attila): *A zilahi Wesselényi szobor felavatási ünnepe*. EM., XLVII. (1942), 585–586. A rendelkezésemre bocsátott fényképanyagért Szabó T. Attila professzornak ezúton mondok köszönetet.

⁸ Nagy Petronella magángyűjteménye, Szilágysomlyó.

⁹ Album: *Nagyanyáink varrás- és szövésmintáinak gyűjteménye*. Összeállította az V. b osztály Kémeren, 1970–71-ben Tóth Erzsébet osztályfőnök vezetésével.

¹⁰ Nagy Olga: *A ballai hímzőlányok*. Dolgozó Nő, 1955, 1. szám, 4–5.

¹¹ Szolnoky Lajos: *Alakuló munkaeszközök. Magyar népi kenderrostmegmunkálás*. Bp., 1972, 8.

¹² A szövőszék más részeinek elnevezése többé-kevésbé megegyezik az Erdélyben ismertekkel. A *fonalszoboj* és *vászonszoboj* a baranyai szakszókincsben is ismeretes. (Ifj. Kodolányi János: *Baranyai szöttesek*. Pécs, 1957, 11. A.B.)

¹³ Kós – Szentimrei – Nagy: *Kászoni székely népművészet*. Bukarest, 1972, 176.

¹⁴ Erdélyben és a Részeken általánosan elterjedtek a három- és négynyüstös minták népi változatai. Lásd *Neuestes Weber- und Musterbuch, die Leinen-, Baumwoll- und Damast-Weberei*. Ulm an der Donau, 1841.

¹⁵ Szentimrei Judit: *Ne menjen feledésbe*. Dolgozó Nő, 1972, 7. szám, 29.

¹⁶ A kelengye fontosságáról lásd Fél Edit – Hoffer Tamás: *A kalotaszentkirályi kelengye* I. NéprÉrt., LI (1969), 15.

¹⁷ *i.m.* I., 692.

¹⁸ Saját gyűjtés 1972-ben.

¹⁹ Mózes Teréz: *Portul popular femeiesc din bazinul Crişului Repede*. Muzeul Oradea, 1972, 5. kép.

²⁰ *Magyar népi díszítőművészet*. Bp., 1954, 143. kép.

²¹ Saját gyűjtés 1972-ben.

²² Saját gyűjtések anyaga alapján.

²³ Helyszíni gyűjtés anyaga alapján.

²⁴ Kós – Szentimrei – Nagy: *i.m.* 201.

²⁵ Perczel Erzsébet: *Szöttes*. Bp., 1902, 12.

²⁶ Divald Kornél: *Régi bakacsinszövetek*: Magyar. Iparművészet, XI, 262.

- ²⁷ Karlovsky Endre: *Erdély ipara a XVIII. század végén*. M.G.T.Sz. Bp., 1896, III. évf., 212.
- ²⁸ Szentimrei Judit: *Tulipántos, csillagos, merőhímes – hétfalusi szedetttesek*. Műv., 1973, 3. szám, 41–43.
- ²⁹ Palotay Gertrud: *Tót csipke, tót hímzés a XVIII. századi Erdélyben*. Kolozsvár, 1947, 4.
- ³⁰ Sipos Jánosné: *Csángó hímzsminták nevei*. Erdély népei, 1898, 22.
- ³¹ Saját helyszíni gyűjtés anyaga alapján.
- ³² Mikó Imre: *Szikla tövében színek* (Torockói öltözet). Utunk-Évkönyv. Kolozsvár, 1970, 327.
- ³³ Kiss Béláné, csernátfalusi lelkész szóbeli közlése.
- ³⁴ L. 9. jegyzet.
- ³⁵ Kós – Szentimrei – Nagy: *i.m.* 201.
- ³⁶ Balta Elemérné állítólag somlyóújlaki régi varrottasok alapján hímezte lányainak a *lovas, nyulas, pelikános* és *szegfűs* varrottasokat 1929-ben Szilágysomlyón.
- ³⁷ Szentimrei Judit: *Hímzésiskola*. Otthonunk, a Dolgozó Nő melléklete, 1958, 12. szám, 1.
- ³⁸ *Magyar népi díszítőművészet*. 136. kép.
- ³⁹ Kós – Szentimrei – Nagy: *i.m.* 262., 62. kép.
- ⁴⁰ Szentimrei J.: *Készítsünk magunknak torockói szemesvarrást*. Dolgozó Nő, 1970, 11. szám, 29.
- ⁴¹ Ferencz Kornélia – Palotay Gertrud: *Hímzőmesterség*. Bp., 1940, 20. kép.
- ⁴² Kós – Szentimrei – Nagy: *i.m.* 192., 34. kép.
- ⁴³ Szentimrei J.: *Torockói varrottas*. Műv., 1971, 6. szám, 56–59.
- ⁴⁴ Uő: *Akaszlatvarrás Kalotaszegen*. Igazság, 1972, dec., 14.
- ⁴⁵ Sigerius, Emil: *Siebenbürgisch-sächsische Leinen-Stickereien*. Seria I. Hermannstadt, 1907, több helyen.
- ⁴⁶ Avramescu, Elena – Florescu, Florea Bobu: *Broderii la români*. București, 1959, több helyen.
- ⁴⁷ Ferencz–Palotay: *i.m.* 17., 21. kép.
- ⁴⁸ Györfly: *i.m.* Palotay: *i.m.*
- ⁴⁹ Györfly: *i.m.* Előszó.
- ⁵⁰ Dajaszásziné Dietz Vilma – Manga János: *Nógrádmegyei szabad rajzú hímzések*. Bp., 1954.
- ⁵¹ Több színű változata a XVIII. századi úraszalteritőn látható, Bikalon.
- ⁵² Malonyai Dezső: *A magyar nép művészete*. I., Bp., 1907., XIX. t. 22, 25. A hímzésen látható felírás szerint 1752-ben varrták és ajándékozták a bánffyhungyadi eklézsianak.
- ⁵³ Palotay Gertrud: *A Szolnok-dobokai Szék magyar hímzései*. Kolozsvár, 1944, IV. t., 4b, á.
- ⁵⁴ Szentimrei J.: *Kispatkós vagy kakastarás kerekszemesek Szilágyságból*. Igazság, 1973. február 8.
- ⁵⁵ Sibmacher, H.: *Stick- und Spitzenmusterbuch nach der Ausgabe vom Jahre 1597*. Bécs, 1882.
- ⁵⁶ Malonyai Dezső: *i.m.* I–II., több helyen.
- ⁵⁷ Viski Károly: *Székely hímzések*. I., (Csík megyeiek.) Bp., 1924.
- ⁵⁸ Dajaszásziné Dietz Vilma és Palotay Gertrud: *Keresztöltéses székely hímzések*. Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának Közleménye. Kolozsvár, 1943, III. 2.
- ⁵⁹ Molnár István – Molnár Kálmán: *Sóvidéki keresztiszemesek*. Csíkszereda, 1971.
- ⁶⁰ Szentimrei Judit: *Szálánvarrott hímzések*. Műv., 1957, 3. szám, 44–45.
- ⁶¹ Szentimrei J.: *Kivágottas ágyterítő lepedő Magyarlónáról*. Dolgozó Nő, 1968, 7. szám, 30–31.
- ⁶² Seres András: *Barcasági csángó leányingek hímzsmintái*. Sepsiszentgyörgy. 1972, 111. rajz.
- ⁶³ *Arta populară din Valea Jiului*. Buc, 1963, 277., 7. kép. Mint a román gyűjtőcsoport tudományos kutatója, a szöttes- és varrottasanyag jó részét én gyűjtöttem. Az anyagot Dunăre Nicolae tudományos kutató dolgozta fel.
- ⁶⁴ Szentimrei J.: *Ma ismét minden háznál varrnak – Bikalon*. Igazság, 1973. február 17.
- ⁶⁵ Lengyel Györgyi: *Keresztiszemes kézimunkák*. Bp., 1970, 31–32. kép.
- ⁶⁶ Lengyel Gy.: *i.m.* 28–29. és *Új Idők Kézimunkakönyve*. Bp., 1935, 12, 4. kép.

⁶⁷ Lengyel Gy.: *i.m.* 40. kép.

⁶⁸ Balogh Jolán: *Népművészet és a történeti stílusok*. NéprÉrt., 1967, 126., 81, 82.

⁶⁹ Sibmacher, H.: *i.m.* 12. t., 1. á.

⁷⁰ Györffy: *i.m.* 18. kép.

⁷¹ Palotay Gertrud: *Oszmán–török elemek a magyar hímzésben*. Bp., 1940, 161. kép; Jakovlevoj, V. J.: *Vologodszkaja i jarovszlavszkaja narodnaja visivka Koiz*. Moszkva, 1955, 23. t.

⁷² Orendi, Julius: *Das Gesamtwissen über antike und neue Teppiche des Orients*. Wien, 1930, II, 25–32.

A KÉPANYAGGAL KAPCSOLATOS MEGJEGYZÉSEK

3. fk. Máté Erzsébet régi szilágyballai öltözetben indul a zilahi kiállításra 1942-ben.

10. fk. Az abrosz középső szélének alsó végén egy nagyobb koronás madár édes testvére a bikali és nyárszói kendővégről ismerteknek (Malonyai *i.m.* I., XV. 15–18. kép), valamint a széki kontyolóabrosz négy sarkába varrt madárcsaládnak. Lásd madarak 67. kép, a múlt század közepéről, ugyanabból az időből, amikor ezt az abroszt varrta Nagy Ferencné (†1906-ban, 70 éves korában) Szilágynagyfaluban. Nagy Albertina tulajdona, Szilágysomlyó.

12. fk. Díszítőelemeit lásd az 51. fk., ennek részleteit Lengyel Györgyi is közli (*i.m.* 15–17. kép).

13. fk. A színes gyapjúfonallal varrt hódmezővásárhelyi változatánál középkori egyházi eredetű motívum alapján az úrihímzés és a törökös ízlés szerves összekapcsolódását bizonyítja Lengyel Györgyi (*i.m.* 80., 28–29. kép) a XVIII–XIX. század fordulójáról való párnahímzéssel. Így a rongyos somlyóújlaki varrottas kései másolata Szilágyban is ugyanerről beszél.

14. fk. A fényképgyűjteményben még előfordul Lompértről egy piros varrottas, Kémerről négy, egy piros, egy fekete szöttes és két piros varrottas változata. Ott az egyiknek begyűjtött darabkája szerint: „Az összefordított *fenyőágas* mintáját gyűjtötte Paniti Zoltán, melyet varrt Paniti Zsuzsa 1895-ben” (Varrottas-album). Györtelekről fekete szöttes változatát közli az *Arta populară din Sălaj* (Zilah, 1972, 83. kép). Sóvidéken mint „régiszekely minta” (Molnár: *i.m.* 43. kép), Magyarón piros-kék változata „sajói minta” néven ismeretes. Kalotaszegi változatokat közöl Malonyai Bánffyhunadról és Jákótelkéről (*i.m.* I, XVI. t. 6. és XVII. t. 8. kép).

15. fk. A gyűjteményben fekete változata ugyanonnan bársonycsíkos kendőszélről.

16. fk. Mesterkés piros varrottas és szöttes változata a gyűjteményben. Kalotaszegi, barcasági és zsilvölgyi változatát lásd a 74–76. jegyzetben és a 65. fk. Ezen kívül szöttes változatát Kodolányi (*i.m.* 32. és 45. képén) közli, és magyarói piros és piros-kék változata látható Palkó Attila gyűjteményében.

18. fk. Zoppino (1530), ill. Tagliante (1531) velencei mintakönyvekből közölt két metszet (Balogh: *i.m.* 85–87. kép) sarmasági megfogalmazása.

19. fk. A Vavassore velencei mintakönyvben (1532) ugyanez a szerkezet nagycsillagos mintával (Balogh: *i.m.* 126, 81. kép), Sibmacher bécsi mintakönyvében (*i.m.* 1. t. 2. kép) rózsás középpel látható. Ez a *poharas* közép lényegesen könnyebbé teszi az általánosan használt mintát. A szekely nagycsillagot (Balogh: *i.m.* 82. kép), valamint a kászoni (Kós–Szentimrei–Nagy: *i.m.* 211, 68. kép) változathoz a csillagot Szilágyballán már szabadon (23. rz.), de tömören és járulékos virágdíszítménnyel teszik jellegzetesen szilágyságivá.

20. fk. Csipkeminta ösét szintén Sibmacher közli (*i.m.* 34. t. 1. kép), Palotay viszont mint jellegzetes szilágysági szerkezetet közli Szilágyballáról és Bogdándról (*i.m.* 5., 13–14. kép). „Úri eredetű, de országszerte használatos népi minta” – írja Györffy (*i.m.* VI. t.).

21. fk. Mint nevében is jelzi, valószínűleg előző társaival együtt a XVI. századi hímzés-, ill. csipkeminták, a Pozsony környéki bakacsinszövények, majd hímes takácsok útján kerültek Szilágyba. Hogy a velencei keleti fűszereket, ékszereket és mintás selyemárakat árusító kereskedők jóvoltából milyen mértékben tartalmaznak keleti mintakincset is, azt még a további kutatások hivatottak kideríteni.

22. fk. Hullámvonal nélküli, egyszerű sakktáblás változatát Palotay közli Diósadról (*i.m.* 6. kép) és Malonyay Bánffyhunadról (*i.m.* II. k., XV. t. 5. kép).

23. fk. A Petkes Ágnestől maradt kopottkék munkák között (6. fk. és 21. rz.) magam is megtaláltam a 34. rz. első érdekes mesterkéjével. Valamivel fellazultabb változatai a Mező-

ségről és a Székelyföldről egyaránt ismeretesek (Palotay: *Szolnok-Doboka...*, IV, 4b., Székről és a XXXVIII. 38. Bálványosvándorjáról; Malonyay: *i.m.* II. 25. és 31. kép, valamint Molnár: *i.m.* gerezde Atyháról).

24. fk. Három változatot is őriz a fényképgyűjtemény. Könnyed keresztszemes mesterkével (34. rz., 4. sor), elválasztóvonallal és anélkül (2. sor), valamint szöttes eredetű mintával egyaránt kedvelték. A kalotaszegi Zentelkéről Malonyay (*i.m.* I., XVIII. 8.), a mezőségi Búzából Palotay (*Szolnok-Doboka...* XXXIV. 29.) közli ezt a mintát mesterkével, illetve anélkül. A Sóvidéken nagyványeros néven ismeretes (Molnár: *i.m.* 35. kép).

25. fk. Mintáját Kászomban (Kós–Szentimrei–Nagy: *i.m.* 205. 65. kép) megtaláltam egyszínben, a mezőségi Vajdakamaráson pedig piros-kék-zöldben. Az Erdély-szerzte elterjedt mintát Viski a Csík megyei anyagból elsőnek egy kék változatban közli Gyimesközéplokról (Viski: *i.m.* I. t.), de említ Csíkszentgyörgyről és Csíkszentsimonról is. Malonyay pedig öt változatát közli szintén a Székelyföldről (*i.m.* II., 46, 48, 49, 51, 52). Sajátos változata a sóvidéki keresztszemesek címlapján (Molnár: *i.m.*).

26. fk. Állómintáját Viski is közli a Szilágyságból (MN. II., 2. kiadás, 272. alsó kép), Székelyföldről ismerjük egyszínű változatát (Ferencz–Palotay: *i.m.* 171. kép) és piros-kék változatát Dajaszásziné és Palotay (*i.m.* 30. t.) közli. A Maros mentéről, Disznajóról és Holtmarosról (Palotay – Szabó T. A.: *i.m.* 98, 99. kép), valamint egyszínű és piros-kék változatát Magyaróról (Palkó A. gyűjteménye) *fenyőcsuszás* néven ismerjük.

27. fk. Egyike a legáltalánosabban elterjedt füzérmintáknak Erdélyben. Kalotaszegi, nagyon elnagyolt változatát közli Malonyay Bánffyhunadról és Magyarbikáról (*i.m.* I., XVII. t. 1. és 10. kép), a mezőségi Székről és Szépkenyerűszentmártonról Palotay (*i.m.* VI. t. 5 b és LII. t. 66. kép). A Maros menti Magyarón makkos-koronás (Palkó: *i.m.*), a sóvidéki Felsősfalván makkos (Molnár: *i.m.* 9. t.) néven ismeretes. Csíkból Viski (*i.m.* 11–12. tábla) piros rúdravalót közöl Csíkszentgyörgyről, változatokat Csíkszentsimonról és Kászomból; a háromszéki Kézdiszentlélekről pedig Dajaszásziné és Palotay piros és kék változatát (*i.m.* 31. t.). Egészen stilizált változatát – oltárost – Istensegítsről, kétszínű változatát Józseffalváról (Bátaszék) és Hadikfalváról festékes, rózsás zsinórozással közli Dajaszásziné Dietz Vilma (*Keresztöltéses párnaveghímzések*. A Dunántúlra telepített bukovinai székelyek varrásai. Bp., 1951, III. és XXVIII. t.). Makkos madaras változata az 1766-os lepedőn mint szegélydísz már megjelenik (51. fk.). Változatát ismerjük Kászomból: Nagysályos-madaras (*i.m.* 207., 66. kép); makkos, galambdúcos hímzések a Sóvidékről (Molnár: *i.m.* 8., 18. kép), valamint a Kisküküllőmentéről (saját gyűjtés).

28. fk. „E minta a népmesék hétfejű sárkányalakját örökíti meg, mely az egykori zsarnok jelképe volt.” Az avult hímzésminta azonosítható a zilahi kiállításon szereplő és lefényképezett párnacsúccsal (Kémeri album).

29. fk. Kék varrottas változata a somlyói magángyűjteményből. A Szilágyság egyik legkedveltebb mintája. A szilagyballai *kispatkós* (24. rz.) egysoros változatától a szembefordított két- vagy a diósadi háromsorosig (Palotay–Szabó T. A.: *i.m.* 12. kép) mesterkével vagy anélkül majd minden faluban szövik vagy varrják. De varrták ezt Kalotaszegen (Malonyay: *i.m.* I., XV. t. 6. és XVIII. t. 1. kép, Bánffyhunad; XVI. t. 5. kép, Kispetri; XVIII. t. 7. kép, Magyarbikal), a Mezőségen (Palotay: *i.m.* LV. t. 75. kép, Vice) és a Székelyföldön egyaránt. A piros-kék kakastaréjost Magyarón (Palkó: *i.m.*) éppen úgy kedvelték, mint az udvarhelyszéki Homoródszentmártonban (Dajaszásziné–Palotay: *i.m.* 26. t.). Csíkszentgyörgyről és Csíkszentsimonból Viski (*i.m.* 23. t.), Malonyay pedig helymegjelölés nélkül még öt változatot közöl a Székelyföldről (*i.m.* 75. kép). Malonyay szerint a „kakastarés” mustárja a Székelységben és a Dunántúlon egyaránt ismeretes (*i.m.* 64.). A csíkszentmártoni kisasszonyosnál a kakastarés minta mintegy aláhúzza a figurális díszítménysort (Saját gyűjtés: *Tűzvilágnál varrott székely hímzések*. Hargita, 1973, I. 14., 1. kép).

30. fk. Piros és fekete változatát őrzi Nagy Petronella magángyűjteménye, mindkettőt „Gál Kata” felírással. A fényképgyűjteményben még két somlyói, négy kémeri piros és fekete szöttes és varrottas változatát találjuk, mesterkével és anélkül egyaránt. Egyik pontosan azonosítható a kémeri gyermekek albumából a „bokrétás” varrottással. „Az eredeti mintát gyűjtötte Nagy Sándor, varrta Oláh Katalin 1890-es években.” Mintáját Györffy elsőnek közli Szilágysámsónról (*i.m.* I. t.). Országszerte használatos, úrihímzésről származó mintának tartja. Palotay diósadi középtengelyes változatát (*i.m.* 16. kép) tükörszerű elrendezésük miatt tartja első pillantásra szilágyságinak. Mintáját a Kis-Küküllő mentén, elszórtan abroszrózsaként láttam viszont (lásd 51. jegyzet).

31. fk. Diósadról és Sarmaságról piros szöttes változatait mutatta be az 1942-es kiállítás. Palotay is Diósadról közli (*i.m.* 17. kép). Szerinte ez a minta több erdélyi hímzéstípussal tart rokonságot. Aprólékos, járulékos díszítőelemei teszik jellegzetesen szilágyságivá.

32. fk. Más vidéken kevésbé használatos ez az elrendezési mód. Kászonban az almás mintának a macskatalpas változata hasonló szerkezetű (Saját gyűjtés: *Tűzvilágnál...* 2 b. és 3. kép).

33. fk. A magángyűjteményből piros-kék, Kémerről piros és fekete változatok, összesen hét darab szerepel. Az úrihímzés eredetű füzérmintának igen szép szilágysági megfogalmazása. A két szélén lefelé fordított tulipános, ágas minta anatóliai török szőnyegmintára emlékeztet (lásd Neugebauer–Orendi: *Handbuch der orientalischen Teppichkunde*. Leipzig, 1922, I. t. 14.). A leveles mintának ez a háromféle alkalmazása a sok aprólékos díszítőelemmel jellegzetesen szilágyságivá avatja ezt a mintát is.

34. fk. Szilágyballán *sarmasági formának* ismerik. Máté Erzsi (53 éves) szerint édesapját is ilyen lepedőben temették el. Györffy (*i.m.* 13a. kép) Lompértről, Palotay (*i.m.* 18. kép) Diósadról, a Magyarság Néprajza II., XLV. t. szintén Diósadról közli ugyanezt a mintát mint általánosan használatos úrihímzésről eredő népi mintát. Magyarón „liliomosként” ismerik (Palkó: *i.m.*).

35. fk. Kevésbé általános változat.

36. fk. Két szép változatát Lompértről is őrzi a fényképgyűjtemény. Palotay szerint e minták jellegzetes szilágysági volta akkor válik nyilvánvalóvá, „ha más vidékek füzéres mustráival vetjük össze” (*i.m.* 8.).

37. fk. Saját bevallása szerint Szabó Ilona néni (79 éves) éppen ilyen varrt, mikor fiatal volt. „Volt az akkori idűsüknek mindnek Kémeren”. Érdekes, hogy élet- vagy világfái, kisebb-nagyobb bokrai, napos vagy holdas csúccsal, újabb vagy régebbi keleti hatást sejtetnek. „A napos-holdas viládfa hatalmas – euráziai méretű – elterjedése csak megerősíti a képzet igen régi korát.” (Diószegi Vilmos: *A honfoglaló magyarság hitvilágának történeti rétegei. A viládfa. Népi kultúra, népi társadalom*. Bp., 1969, 311.)

38. fk. A kalotaszegi násznagykendőkkel mutat valamelyes rokonságot (Malonyay: *i.m.* I., XIV. t.). Ott azonban a leveles ágak virágosokkal váltakoznak. Az egyszerű leveles ágak, az életfák az *életvize* felső oldalán helyezkednek el, amíg a nagyágy oldalát díszítik. Mihelyt a nyújtóztatóra kerülnek, lefelé fordulnak, s felfelé csak a *kisbokrok* állanak. Míg Kalotaszegen az ötágút kedvelik, Szilágyban 3, 5, 7 és 9, 11, sőt 19 ágú famintát is találunk. Kicsiben Széken férfingre még ma is varrják, „fenyőág”-nak nevezik (saját gyűjtés). Nagyban a moldvai életfás szőnyegek jellegzetes motívuma (Petrescu, P. – Stahl, P.: *Scoarțe românești*. București, 1966). „A csúcsával lefelé forduló fa jelentését Ivanov, S. V. így fogalmazza meg: „A földbe, a vízbe, a földalatti világba vivő útként tekinthető, ugyanakkor a csúcsával fölfelé álló fának az égbe való feljutását kell megkönnyítenie” (Diószegi: *i.m.* 301.).

42. fk. A Kis-Küküllő mentén is közismert mintát (saját gyűjtés) alkalmazza lepedőre. Györffy hétágú változatát közli Sarmaságról (*i.m.* 22a. kép). Ő „hadadi formá”-nak említi.

43. fk. Somlyóújlakon középvonal nélkül is szedik. Két ötágú változata van még a somlyói magángyűjteményben. Ugyanilyen változatát közli Györffy Lompértről (*i.m.* 7b. kép) és egy hétágút Palotay Diósadról (*i.m.* 29. kép).

44. fk. A virágbokrok a középvonalból nőnek mindkét irányba.

45. fk. Palotay Görcsönből közli ezt a mintát (*i.m.* 26. kép).

46. fk. A rózsából kinövő virágok negatív S mintás sáv két oldalán helyezkednek el. A fekvő S a kisázsiai, kaukázusi szőnyegek kedvelt keretmintája (Orendi: *i.m.* 198. kép), de a krimi tatárnők fejdíszét is ilyen mintasáv díszíti (Bossert: *Volkskunst in Europa*. Berlin, 1929, CXXX. t. 7. kép). Hazánkban román és magyar szöttes és varrottas munkák kedvelt díszítőszora.

47. fk. *Vízfolyásos* középvonal mentén (gombos változata a 10. fk.-en) érdekes járulékos díszítőelemmel. Keleti választóvonal a „két világ” között. Az életvize mentén a „másvilág, a fordítottja ennek a világnak”. (László Gyula: *Hunor és Magyar nyomában*. Bp., 1967, 99. l.). Közele változatát Palotay Szilágyballáról (*i.m.* 30. kép), Györffy mint jellegzetes szilágysági mintát közli (*i.m.* 24. kép).

48. fk. A fényképgyűjteményben még két szép változata van, szintén Lompértről.
49. fk. (Saját gyűjtés). Fügönybetétként a dobrudzsai lipovánoknál is megtalálható (lásd Petrescu, P. – Stahl, P.: *Regiunea Constanța*. Arta populară în RPR. București, 1957, 134. kép).
50. fk. Ugyanezt a mintát megtaláltam Nagy Albertina szilágysomlyói lakásán a múlt század végéről való kézi kötött csipkén.
51. fk. Az erdélyi szőttesekről ismert madarak: a pelikán, a páva, makkos-madaras és repülőmadaras mintái mind felsorakoznak a „zöldes barnaszínű fonallal, szálán varrott igen gazdag munká”-n (Az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből – az *Új Idők Kézimunkakönyve*. Bp., 1935, IV. kép).
52. fk. A *vízfolyás* két oldalán tükörképszerűen elhelyezett, jellegzetes szilágysági megfogalmazás.
53. fk. Jellegzetes magyarói hímzés. Készült az első világháború előtt (saját tulajdon).
54. fk. A piros hímzett felületen a madarak az alapanyag színében jelennek meg.
55. fk. Palotay: *Oszmán–török elemek a magyar hímzésben*. Bp., 1940, XLVII. t. 167. kép.
56. fk. Az *Új Idők i.m.* XIX. t. 2. kép.